

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д. УШИНСЬКОГО»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СОСНІНА ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

УДК 81'255.4'4:821.111-313.2](043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕТАМОВНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО
РОМАНУ-АНТИУТОПІЇ
ТА ВІДТВОРЕННЯ ЇХ У ПЕРЕКЛАДІ**

10.02.16 – перекладознавство
Філологічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело
_____ Т.В. Сосніна

Науковий керівник: Науменко Анатолій Максимович, доктор філологічних наук, професор

Одеса – 2019

АНОТАЦІЯ

Сосніна Т.В. Метамовні особливості англомовного роману-антиутопії та відтворення їх у перекладі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 «Перекладознавство». – Чорноморський національний університет імені Петра Могили МОН України, Миколаїв, 2019; Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» МОН України, Одеса, 2019.

Представлена дисертація є комплексним ґрунтовним дослідженням, яке присвячено вивченню особливостей метамови в англомовному романі-антиутопії та в їх українському, російському та німецькому перекладах. У праці здійснено глибинний аналіз фонетичних, граматичних, семантичних та стилістичних особливостей метамови англомовних романів-антиутопій; уточнено тематичний поняттєвий термінологічний апарат; з'ясовано сучасний стан наукового охоплення метамовної проблематики у перекладі вітчизняними та іноземними фахівцями. Запропоновано також шляхи визначення оказіоналізму в тексті оригіналу та його відтворення у перекладі і здійснено ретроспективне дослідження ключових перекладознавчих тенденцій пов'язаних з відтворення метамови та оказіоналізмів у перекладі, а також конкретизовано сутність поняття «метамова» та «оказіоналізм» в рамках перекладознавчого аналізу. У дисертації з'ясовано, що процес метамовного утворення спостерігається в теорії та практиці мовленнєвих реалізацій знаків мови на рівні стилів, жанрів, різновидів текстів у прозі, поезії, публіцистиці. Визначено, що базовою складовою метамови романів-антиутопій є оказіоналізми, які відіграють у цих творах більше емоційно-експресивну роль, ніж номінативну. Константовано, що для встановлення оказіонального значення важливо враховувати контекст, а також внутрішню форму слова.

Здійснено розробку комплексного міждисциплінарного підходу до відтворення метамови в перекладі й представлення метамови романів-антиутопії як єдиної цілісної системи оказіональних утворень у процесі інтерпретації тексту, що уможливорює поєднання лінгвістичного, культурологічного та літературознавчого напрямків у перекладознавстві. Аргументована необхідність акцентування уваги на особистостях автора та перекладача для визначення перекладацької ролі, яка є міжмовним та міжкультурним посередництвом.

Здійснено порівняння системи оказіональних утворень оригіналу та перекладу з огляду на збереження стилістичного балансу. Установлено, що нові словоформи утворюються різними шляхами, які іноді переплітаються, але, тим не менше, можна виокремити основні прийоми їхнього утворення: словоскладання, конверсія, афіксація, злиття, зворотне словотворення, скорочення тощо. З'ясовані перекладацькі труднощі при відтворенні оказіоналізмів у перекладі та встановлено, що українські, російські і німецькі перекладачі використовують наступні перекладацькі прийоми: транслітерація та транскрипція, зворотна транслітерація, калька, функціональний аналог, смисловий розвиток, вилучення, генералізація, конкретизація при відтворенні оказіоналізмів англійських романів-антиутопій.

У дисертації конкретизовано поняття «мовний спектр», яке сприяє оптимізації вибору стратегій і тактик для відтворення метамови романів-антиутопій в перекладі. Константовано, що повноцінний художній переклад передбачає певну неточність, варіативність, а не буквально відтворення, оскільки пріоритетним для перекладача є розуміння тексту, глибоке осягнення його змісту, його метамови. Установлено, що художній текст є поліфункціональним і для зображення дійсності використовуються різні художні прийоми, які найбільш точно відтворюють бажаний емоційний ефект (поетизацію реалій, гіперболізацію, метафоричну образність, каламбури, оказіоналізми тощо). З'ясовано, що для досягнення адекватності

естетичного впливу художнього перекладу твору на читачів чи слухачів перекладачеві необхідно досягнути інтенції автора, авторський ідіолект і тематичну спрямованість оригіналу. Зауважено, що перекладач повинен враховувати ті літературні тенденції та теорії, які існували в момент написання художнього твору.

З'ясовано, що метамови романів-антиутопій мають багато спільного на фонетико-граматичному, семантичному та стилістичному рівнях, що дозволило виробити загальні тактики для їх відтворенні у перекладах німецькою, українською та російською мовами. Визначено, що на стилістичному рівні авторами були використані такі прийоми, як «просторово-часова локалізація» (завдяки топонімам, квазітопонімам та квазіантропонімам), «гра» (за допомогою квазіантропонімів та фразеологізмів, які зазнали авторських трансформацій), «ідеологізація» (завдяки гаслам, аббревіатурам), «регуляція дистанції між героєм і читачем», який проявляється в звертанні головного героя до читача.

Отримано і статистично оформлено, що для адекватного відтворення метамови романів-антиутопій в англо-українському, англо-російському та англо-німецькому перекладах, а саме в більшості випадків перекладачі вжили кальку, транскрипцію та транслітерацію. Функціональний аналог і смисловий розвиток займають незначний відсоток, а генералізація, конкретизація та лексичне додавання майже не вживаються у всіх перекладах. Установлено, що німецьким перекладачам вдалося відтворити метамови романів-антиутопій на всіх рівнях майже в повному обсязі, українським перекладачам в більшій мірі ніж російським вдалося зберегти метамови романів. Зауважено, що схожість мов полегшує роботу перекладача при відтворенні метамови, а саме при відтворенні оказіоналізмів в перекладі.

Схарактеризовано комплексний порівняльний аналіз оригіналу та перекладу метамов романів-антиутопій “Brave New World” («Прекрасний новий світ») О. Гакслі, «1984» Дж. Орвелла, “Clockwork orange”

(«Механічний апельсин») Е. Берджесса, що дозволило розробити алгоритм роботи з англомовними романами-антиутопіями, а також розробити стратегії і тактики для адекватного відтворенні метамови у перекладі, а також визначити найбільш продуктивні перекладацькі прийоми, що дозволить уникнути типових помилок та недоліків при відтворенні метамови у перекладах, на що неодноразово звертали увагу перекладознавці.

Запропоновані в дисертації підходи до вивчення метамови займають центральну позицію і в дослідженнях інших філологічних дисциплін, а саме в лінгвістиці, стилістиці, когнітології, психолінгвістиці, соціолінгвістиці, літературознавстві, риториці та ін., що дозволило глибоко й панорамно розглянути досліджуваний матеріал.

Здійснені в дисертації узагальнення щодо особливостей метамови англомовного роману-антиутопії та щодо їх відтворення у перекладі матимуть застосування в таких фундаментальних лінгвістичних вченнях, як перекладознавство, лексикологія, стилістика, фразеологія. Практична частина роботи може стати в нагоді перекладачам-початківцям, оскільки пропонує методіку інтерпретації тексту на доперекладацькому етапі та збагачує інструментарій можливих перекладацьких стратегій і тактик. Матеріали дисертації можуть бути корисними перекладачам художньої літератури, зокрема тим, хто перекладає романи-антиутопії та близькі за стилем художні твори.

Ключові слова: метамова, okazіоналізм, антиутопія, перекладацькі прийоми, калька, транскрипція, транслітерація, функціональний аналог, доместикація, семантика, стилістика.

SUMMARY

Sosnina T.V. Metalanguage Specificities of the English Dystopian Novel and Their Rendering in Translation. – Qualification research paper. Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology (PhD): Speciality 10.02.16 – Translation Studies. – Petro Mohyla Black Sea National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Mykolaiv, 2019; The State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky” of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2019.

The presented thesis is a comprehensive, groundbreaking study that specified and studied the basic peculiarities of the metalanguage of the English dystopian novel and their Ukrainian, Russian, and German translations. It summarizes the research works of Ukrainian and foreign scholars on a metalanguage in general and the metalanguage of the English dystopian novel in particular. The ways of rendering phonetic, grammatical, semantic and stylistic aspects and translation strategies for reproduction of metalanguage of the English dystopian novels has been defined and systematized; the thematic conceptual terminology has been clarified; the current state of the scientific coverage of the metalanguage issues in translation has been studied. The ways of defining occasionalism in the text of the original and its translation have been also clarified, and a retrospective study of the key translation tendencies related to the reproduction of metalanguage and occasionalism is specified, the essence of the concept of "metalanguage" and "occasionalism" is specified. In the thesis it has been found out that the process of metalanguage formation is observed in the theory and practice of speech realizations of language signs at the level of styles, genres, varieties of texts in prose, poetry, journalism. It has been determined that the basic component of the metalanguage of dystopian novels is occasionalisms, which play a more emotional and expressive role in these novels than the nominative one. It has been stated that it is important to take into account the context as well as the internal form of the word in order to establish its meaning.

The complex interdisciplinary approach to the reproduction of the metalanguage in translation and the presentation of the metalanguage of the dystopian novel as a single holistic system of occasional formations in the process of text interpretation has been defined and analyzed, which allows to combine linguistic, cultural and literary studies. The need to focus on the personalities of the author and the translator to determine the translator's role that is interlingual and intercultural mediation has been proved.

The comparison of the system of occasional formations of the original and the translation with a view to preserving the stylistic balance has been systematized, the main groups and ways of formation of the occasionalisms in the original and translated texts have been identified. It is established that new word forms are formed in different ways, which are sometimes intertwined, but nevertheless it is possible to distinguish the basic methods of their formation: word formation, conversion, affixation, merger, reverse word formation, contraction, etc.

The translation difficulties in reproducing occasionalisms in translation have been clarified and it has been found out that the Ukrainian, Russian and German translators use the following translation techniques: transliteration and transcription, reverse transliteration, loan translation, functional analogue, semantic development, deletion, generalization, concretization, domestication.

The concept of "language spectrum" has been specified, which helps to optimize the choice of strategies and tactics for the reproduction of metalanguage of the dystopian novels in translation. It is stated that a full-fledged literary translation implies a certain inaccuracy, variability, and not a literal reproduction as the translator's priority is to understand the text, to deeply understand its content, its metalanguage. It is notified that the literary text is multifunctional and different literary techniques are used to depict the reality which most accurately reproduce the desired emotional effect (poetization of realities, hyperbolization, metaphorical imagery, puns, occasionalisms, etc.). It has been found out that in order to achieve the aesthetic impact of the literary translation of the novel on

readers or listeners, the translator needs to understand the author's intentions, the author's idiolect and the thematic orientation of the original. It has been notified that the translator must take into account those literary tendencies and theories that existed at the time of writing the novel.

It has been found out that metamorphic dystopian novels have a lot in common at the phonetic, grammatical, semantic and stylistic levels, which made it possible to develop general tactics for their reproduction in German, Ukrainian and Russian. It was determined that at the stylistic level the authors used such techniques as "the space-time localization" (with the help of toponyms, quasitoponyms and quasianthroponyms), "the play" (with the help of quasianthroponyms and phraseologisms, which underwent authorial transformations), "the ideologization" (due to slogans, abbreviations), "the regulation of the distance between the main character and the reader", which is manifested in the appeal of the protagonist to the reader.

It has been obtained and statistically documented that in order to adequately reproduce metalanguage in the dystopian novels in English-Ukrainian, English-Russian and English-German translations, in most cases the translators used loan translation, transcription and transliteration. Functional analogue and semantic development occupy a small percentage. Generalization, concretization, and lexical addition are hardly used in all the translations. It is established that the German translators managed to reproduce the metalanguage of the dystopian novels at almost all the levels, and the Ukrainian translators managed to preserve the metalanguage of the novels to a greater extent than the Russian ones. It has been noticed that the similarity of the languages facilitates the work of the translator in the reproduction of metalanguage, namely, in the reproduction of occasionalisms.

The comprehensive comparative analysis of the original and the translation of the metalanguage of the dystopian novels "Brave New World" by O. Huxley, "1984" by J. Orwell, "Clockwork orange" by E. Burgess has been performed which allowed to develop an algorithm for working with English dystopian

novels, as well as to develop strategies and tactics for adequate reproduction of the metalanguage in translation, as well as to determine the most productive translation techniques, which will help to avoid typical mistakes and shortcomings in the reproduction of metalanguage in translation in future.

The approaches to the study of metalanguage offered in the thesis take the central part in the studies of other philological disciplines, namely in linguistics, stylistics, cognitive science, psycholinguistics, sociolinguistics, literary criticism, rhetoric, etc.

The conclusions made in the thesis on the peculiarities of the metalanguage of the English dystopian novel and their reproduction in the translation could have application in such fundamental linguistic studies as the theory and practice of translation, lexicology, stylistics, phraseology. The practical part of the work may be helpful to beginner translators, as it offers a method of interpreting the text at the pre-translation stage and enriches the tools of possible translation strategies and tactics. The material of the thesis can be useful for translators of fiction, in particular for those who translate dystopian novels and related literary texts.

Key words: metalanguage, occasional formations, dystopian novel, translation techniques, loan translation, transcription, transliteration, functional analogue, domestication, semantics, stylistics.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації, у фахових виданнях України:

1. Сосніна Т. В. Особливості перекладу метамовних елементів художнього твору (на матеріалі твору Ентоні Берджеса «Механічний апельсин»). *Мова і культура* : науковий щорічний журнал. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. Вип. 8. Т. III. Ч. 2. Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. Теорія і практика перекладу. С. 375–379.
2. Сосніна Т. В. Особливості відтворення стилістично маркованої okazіональної номінації в перекладі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. Вип. 41. С. 44–47.
3. Сосніна Т. В. Способи відтворення квазіреалій у перекладі роману Дж. Оруела «1984». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка: Філологічні науки*. Випуск 30. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. С. 308–312.

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації, у зарубіжних спеціалізованих виданнях:

4. Сосніна Т. В. Стилистика мета-фразеологизмов в романе Олдоса Хаксли «О дивный новый мир» и ее воспроизведение в переводе. *Praha Publishig house, Education and Science, Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*. 2019. № 5 (57). P. 15–20.
5. Сосніна Т. В. Фонетичні особливості метамови «Nadsat» у романі Е. Берджесса «Механічний апельсин» та їх відтворення у перекладі. *Przemysl Nauka i studia*. 2019. № 7 (196). S. 17–23.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

6. Сосніна Т. В. Особливості відтворення власних імен у перекладах (на матеріалі роману-антиутопії “Brave new world” А. Huxley). *Ольвійський*

форум – 2014: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі : тези. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. С. 172–174.

7. Сосніна Т. В. Відтворення квазітопонімів у перекладі (на матеріалі роману-антиутопії О. Гакслі “Brave New World”). *Ольвійський форум – 2015: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі* : тези. Т. 3. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. С. 87–89.

8. Сосніна Т. В. Шляхи відтворення фонетичних та граматичних особливостей мови “Newspeak” у перекладах. *«Могилянські читання – 2015: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти* : збірник тез. Т. 6. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. С. 71–74.

9. Сосніна Т. В. Відтворення функції просторово-часової локалізації в метамові роману-антиутопії «Прекрасний новий світ» О. Гакслі в перекладах. *Ольвійський форум – 2016: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі* : тези. Т. 2. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. С. 78–80.

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. МЕТАМОВА ТА ЇЇ СТИЛІСТИКА	24
1.1. Метамова як об’єкт мовознавчих і перекладознавчих Досліджень.....	24
1.2. Методологічні засади дослідження.....	34
1.3. Метамова англомовних романів-антиутопій у ракурсі перекладознавства.....	35
1.4. Жанрово-стилістичні характеристики англомовного роману-антиутопії та їх відтворення у перекладі.....	38
Висновки до першого розділу	56
РОЗДІЛ 2. ФОНЕТИЧНИЙ І ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ МЕТАМОВИ АНГЛОМОВНОГО РОМАНУ-АНТИУТОПІЇ ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДАХ	58
2.1. Відтворення фонетичних і граматичних особливостей метамов англомовних романів-антиутопій у перекладі.....	58
2.2. Відтворення фонетичних і граматичних особливостей метамови “Newspeak” у перекладах.....	69
2.3. Відтворення фонетичних і граматичних особливостей метамови “Nadsat” у перекладах.....	76
Висновки до другого розділу	86
РОЗДІЛ 3. СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ МЕТАМОВИ АНГЛОМОВНИХ РОМАНІВ-АНТИУТОПІЙ ТА ЇЇГО ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДАХ	89
3.1. Оказіональні утворення як базові складові метамови англомовних романів-антиутопій та їх переклад.....	89
3.2. Переклад семантичних характеристик метамови «Нового світу».....	111
3.3. Переклад семантичних характеристик метамови	

“Newspeak”.....	125
3.4. Переклад семантичних характеристик метамови “Nadsat”	139
Висновки до третього розділу	166
РОЗДІЛ 4. СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ МЕТАМОВИ АНГЛОМОВНИХ РОМАНІВ-АНТИУТОПІЙ ТА ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДАХ	169
4.1. Відтворення стилістичного аспекту метамови романів-антиутопій у перекладах.....	169
4.2. Відтворення стилістичних прийомів метамови «Нового світу» у перекладах.....	171
4.3. Відтворення стилістичних особливостей метамови “Newspeak” у перекладах.....	183
4.4. Відтворення стилістичних особливостей метамови “Nadsat” у перекладах.....	190
Висновки до четвертого розділу	212
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	215
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	221
СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ	250
СПИСКУ ЛІТЕРАТУРИ ІЛЮСТРОВАНОГО МАТЕРІАЛУ	254
ДОДАТОК А	256
ДОДАТОК Б	258
ДОДАТОК В	260

ВСТУП

Починаючи з середини ХХ століття інтерес до перекладу взагалі та до перекладу романів-антиутопій зокрема значно зростає. Перекладацька діяльність у всіх своїх різновидах набула небаченого раніше розмаху завдяки все більшій інтенсивності міжнародних контактів і процесам глобалізації.

Справедливо вважає відомий науковець В. Комісаров: «Переклад – це завжди сплав двох культур, двох мовних традицій, двох літературних основ» [109, с. 8]. ХХ століття, особливо його останні десятиліття, й початок ХХІ ст. – час досить активного збагачення словникового складу мов. Це також час культурного і мовного проникнення.

Г. Немец зазначає, що все частіше й частіше в процесі комунікації присутня двозначність висловлювання, що не завжди вловлюється або може бути подвійно витлумачена реципієнтом. У лінгвістиці це явище має назву *метамова*. Тому особливого теоретичного і практичного інтересу в перекладознавстві набуває проблема метамови епічної прози, а саме переклад оказіональних одиниць, які створюють цю метамову [176, с. 32].

Як вважає Н. Фельдман, оказіональні слова – важлива частина мови й культури [239, с. 67]. Відомий лінгвіст А. Ликов надає таке тлумачення терміна оказіоналізм: «Оказіоналізми – "мовна гра" або "абсурдність", невід’ємна частина індивідуально-авторського стилю» [145, с. 89]. На думку видатного вченого Є. Земської, оказіональні слова вбирають у себе особливості культури, історії й менталітету носіїв мови [74, с. 57].

Різні аспекти дослідження *метамови, оказіональних утворень* та їх відтворення у перекладах вивчається багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями, серед яких Г. П. Немец, А. В. Федоров, В. М. Комісаров, Б. А. Серебренніков, Е. Саарінен, Ч. Філлмор, Л. С. Бархударов, В. А. Чуковський, М. М. Шанський, С. Ж. Нухов, В. В. Лопатін,

Н. І. Фельдман, О. С. Ахманова, Є. А. Земська, А. Г. Ликов, Ю. С. Маслов, М. І. Янко-Триницька, І. Л. Загрузна, С. Ж. Нухов, Т. А. Ван Дейк, Л. А. Кисельова, Н. М. Несторова, В. Л. Соболев, Е. Ханпір, К. Норд, Е. Хауген, Хаскелл Б. Каррі, К. Джеймс, Р. Карнапа, Е. Бенвеніст, Ч. Пірс, В. Дресслер та ін.

Видатний лінгвіст В. Комісаров зазначає, що вивчення метамови виходить на центральну позицію і в дослідженнях інших філологічних дисциплін, а саме в лінгвістиці, стилістиці, когнітології, психолінгвістиці, соціолінгвістиці, літературознавстві, риториці [109, с. 97].

Актуальність теми дослідження обумовлюється необхідністю систематизувати визначальні риси метамови, зокрема в романах-антиутопіях, щоб адекватно відтворити її у перекладі. Нагальною видається проблема перекладацького пошуку засобів адекватного відтворення оказіональних утворень, які складають метамову в текстах романів-антиутопій, у перекладах.

В. Чалікова, видатний вчений та публіцист, зазначає, що останнім часом знову спостерігається підвищення уваги до жанру антиутопії. І дійсно: на початку ХХІ століття з'являється все більше романів-антиутопій різними мовами, але бракує їх перекладів українською мовою, хоча ситуація починає змінюватися. Так, українською мовою роман-антиутопія «Прекрасний новий світ» («Brave New World»), написаний О. Гакслі у 1931 р., був частково перекладений у журналі «Всесвіт» у 1994 р. Повний переклад роману українською мовою з'явився у лише 2016 р. Другий роман-антиутопія «1984» Дж. Орвелла, написаний у 1948 р., був перекладений у 2015 р. Деякі розділи роману були перекладені українською мовою у 1994 р. (журнал «Всесвіт»). Що стосується сучасних романів-антиутопій, то останні десять років з'являється все більше їх перекладів українською мовою. Таким чином, проблема пошуку й відбору перекладацьких стратегій і тактик, які б відтворювали всі особливості метамови у перекладі, залишається актуальною.

Літературознавчому дослідженню жанру антиутопії, який донедавна перебував на периферії перекладознавчих досліджень, неодноразово присвячували розвідки провідні закордонні науковці (Е. Баталов, М. Букер, М. Гнедовський, М. Гордін, М. Квапієн, К. Кумар, Б. Ланін, А. Мілнер, Е. Ротштейн, Л. Сарджент, В. Скурлатов, Р. Черепанова, Т. Чернишева, М. Шадурський, Є. Шацький, М. Швонке, Л. Юр'єва) та вітчизняні автори (Г. Глодзь, М. Іконнікова, Г. Іленьків, О. Євченко, Ю. Жаданов, О. Копач, О. Ніколаєнко, Г. Сабат тощо).

Культурологічний аспект дослідження роману-антиутопії, асоційований з іменами С. Баснетт, Л. Венуті, І. Евен-Зогара, А. Лефевра, Ю. Найди, Г. Турі та зумовлений переакцентуацією перекладознавчої парадигми на користь особистості перекладача та сприйняття вторинного тексту як повноцінного художнього твору, втілюється у вивченні ідеологічних чинників, які здійснюють суттєвий вплив на процес перекладу художнього твору. Дослідженню чинників ідеологічного характеру, дотичних до антиутопічної проблематики в перекладознавстві, присвячено багато вітчизняних студій: Р. Зорівчак, К. Кларк та С. Шеррі, Л. Коломієць, Н. Рудницької, М. Стріхи та ін.

Зв'язок роботи з науковими темами. Проблематика дисертації відповідає науковому напрямку досліджень, що проводяться в Інституті філології Чорноморського національного університету імені Петра Могили (номер державної реєстрації 0104U009413).

Мета роботи полягає у розробці комплексного міждисциплінарного підходу до відтворення епічної метамови через систему оказіональних утворень у перекладі, а також у докладному описі та систематизації стратегій і тактик відтворення метамови романів-антиутопій у перекладі в англо-українському, англо-російському та англо-німецькому напрямках.

Відповідно до поставленої мети в роботі формулюються і вирішуються наступні **завдання**:

- розмежувати поняття «метамова» та «оказіоналізм» у рамках перекладознавчого аналізу;
- розробити комплексний міждисциплінарний підхід до відтворення метамови в перекладі й описати метамову англомовних романів-антиутопій як єдину цілісну систему оказіональних утворень, як процес інтерпретації тексту;
- зіставити й порівняти систему оказіональних утворень оригіналу та перекладу з огляду на збереження стилістичного балансу;
- визначити поняття мовного спектру, що сприяє оптимізації вибору стратегій і тактик відтворення метамови в перекладі;
- дослідити перекладацькі труднощі відтворення оказіоналізмів як прояву метамови у романах-антиутопіях;
- визначити, систематизувати та порівняти стратегії й тактики перекладу, які застосовуються в англо-українському, англо-російському та англо-німецькому перекладах для адекватного відтворення метамови романів-антиутопій.

Об'єктом дослідження є метамова англійських романів-антиутопій як цілісна система, що репрезентує жанр антиутопії.

Предметом дослідження дисертаційної роботи є визначення стратегії і тактики оказіоналізмів та способи їх відтворення в англо-українському, англо-російському та англо-німецькому перекладах.

Матеріалом дослідження слугували художні твори романів-антиутопій “Brave New World” («Прекрасний новий світ») О. Гакслі, «1984» Дж. Орвелла, “Clockwork orange” («Механічний апельсин») Е. Берджесса в оригіналі та перекладах українською, російською і німецькою мовами. Найбільш детально аналізуються оказіональні утворення, що створюють метамову цих романів-антиутопій. Це обумовлено тим, що вони характеризуються підкресленою імпліцитністю, тому потребують ширшого діапазону перекладацьких тактик. Методом суцільної вибірки було проаналізовано 578 прикладів з 375 сторінок англомовного, 419 сторінок

україномовного, 428 сторінок російськомовного і 388 німецькомовного текстів.

Теоретико-методологічну базу дослідження забезпечено фундаментальними гуманітарними принципами антропоцентризму, поліпарадигмальності та міждисциплінарності, які слугують солідним підмурівком для проведення всебічного аналізу жанрової та стилістичної специфіки антиутопії у перекладознавчо-культурологічному вимірі.

Міждисциплінарність, яка є наскрізною рисою сучасного перекладознавства, дозволяє залучити до аналізу жанрової специфіки антиутопії методологічні апарати лінгвістичної, культурологічної та літературознавчої парадигм. Поліпарадигмальний характер дослідження досягається шляхом комплексного впровадження художньо-естетичного, системно-структурного та культурологічного підходів [254, с. 142]. Насамкінець, принцип антропоцентризму акцентує увагу передусім на особистостях автора та перекладача, визначає перекладацьку роль не лише як міжмовне, а й як міжкультурне посередництво, стверджує позицію перекладача як агента творчої дії в реалізації креативного потенціалу першотвору в перекладі.

Методи дослідження. Комплексність дослідження досягається у цій розвідці шляхом застосування низки загальнонаукових, лінгво-літературознавчих та власне перекладознавчих **методів**. Передусім, дослідження ґрунтується на використанні *порівняльного аналізу*, який дозволив визначити жанрово-стилістичні та культурологічні особливості роману-антиутопії в автентичних та цільових текстах і встановити способи, прийоми, трансформації та стратегії їх відтворення в україномовних, російськомовних і німецькомовних перекладах. Застосування *дефінітивного методу* дозволило дати визначення фундаментальним поняттям дисертаційного дослідження, виходячи частково з власних спостережень, а частково з узагальнень існуючих дефініцій. Використання *лінгвостилістичного аналізу* уможливило виокремлення релевантної для

перекладознавчого аналізу жанрової та мовностилістичної специфіки роману-антиутопії, яка проявляється в первинному та вторинному текстах у вигляді рекурентних мовних ознак. На основі *методу суцільної вибірки* було сформовано емпіричну базу дослідження, тоді як упровадження методів *асоціативного мапування* та *класифікації* забезпечило виокремлення й логічний розподіл корпусу жанрово-стилістичних домінант роману-антиутопії на категорії відповідно до позначуваних об'єктів і явищ. Застосування методу *кількісних підрахунків* дозволяє робити висновки щодо використання різноманітних тактик перекладу та порівнювати їх в англо-українському, англо-російському й англо-німецькому перекладах. *Комплексний контекстуальний аналіз* оригінальних текстів, а також метод *зіставного лінгвостилістичного та перекладознавчого аналізу* мовних одиниць і граматичних структур текстів оригіналу й перекладу сприяли визначенню ролі компонентів тексту у створенні цілісної структури тексту та okazіоналізмів, які утворюють метамову романів. *Описовий* метод дозволив виявити перекладацькі труднощі та способи їх подолання засобами цільової мови. За допомогою *компонентного аналізу* визначено ті семи лексичних одиниць, збереження яких є важливим з погляду відтворення метамови романів. Зрештою, апелювання до *функціонально-комунікативного аналізу* актуалізувало виявлення та зіставлення прагматичного потенціалу досліджуваних одиниць у першотворі та друготворі.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- вперше в українському перекладознавстві пропонується міждисциплінарний підхід до дослідження способів відтворення метамови в перекладі;
- метамова розглядається у данній розвідці, як система okazіональних утворень, що уможливорює поєднання лінгвістичного та літературознавчого напрямків у перекладознавстві;

- метамова вивчається у широкому перекладознавчому контексті; виявлено основні перекладацькі труднощі відтворення метамови романів-антиутопій;

- проаналізовано специфіку відтворення метамови романів-антиутопій та особливості відтворення okazіоналізмів як прояв метамови;

- систематизуються стратегії та тактики відтворення метамови в перекладі;

- вдосконалено поняття метамови в перекладознавстві.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у розширенні, удосконаленні й конкретизації понятійного апарату теорії художнього перекладу, зокрема через визначення метамови, okazіональних утворень як перекладознавчих категорій.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати можна екстраполювати на дослідження метамови інших жанрів або творчості інших письменників, що скорочує шлях до адекватного відтворення авторських новоутворень у перекладі. Виявлені способи відтворення метамови романів-антиутопій можуть стати основою для аналізу й перекладу будь-яких художніх текстів, що містять імплікацію. Матеріали дисертації можна використовувати для викладання курсів із теорії та практики перекладу, стилістики, інтерпретації художнього тексту, а також на відповідних практичних заняттях і семінарах. Практична частина роботи може стати у нагоді перекладачам-початківцям, оскільки пропонує методичку інтерпретації тексту на доперекладацькому етапі й збагачує інструментарій можливих перекладацьких стратегій і тактик. Матеріали дисертації можуть бути корисними й перекладачам художньої літератури, зокрема тим, хто перекладає романи-антиутопії та близькі за стилем і жанром художні твори.

На захист виносяться такі положення:

1. Система okazіональних утворень сприяє комплексному витворюванню метамови, що допомагає у процесі вибору правильних стратегій і тактик перекладу.

2. Адекватність перекладу метамови залежить від чіткого усвідомлення перекладачем контекстуального значення оказіональних утворень автора та їх зв'язку з мовностилістичними засобами вираження.

3. У відтворенні оказіоналізмів застосовується в основному лінгвістичний підхід до перекладу, оскільки оказіональні утворення автора передаються за допомогою лексико-семантичних і лексико-граматичних перекладацьких трансформацій.

4. Метамова базується на прийомах імплікації, а це нерідко ускладнює переклад, оскільки норми цільової мови і різний етнокультурний фон змушують вдаватися до експлікації.

5. Метамова твору не завжди відтворюється повністю, адже найпоширенішою тактикою у перекладі стає експлікація, яка допомагає компенсувати необхідні параметри змісту, але деформує мовний спектр.

6. У відтворенні прийомів імплікації, діапазон яких може бути доволі різноманітним, «надзавданням» перекладача має бути формування завершеної, максимально близької до авторського бачення картини світу, а отже вибір конкретної стратегії та тактики підпорядковується макроконтексту.

7. Заміна в перекладі прийомів імплікації, що утворюють метамову, допустима, якщо пропоновані відповідники не додають до тексту перекладу надлишкової інформації, не закладеної у концептуальну картину світу автора.

Апробацію основних положень і результатів дослідження здійснено на 6-ти наукових, науково-практичних і науково-методичних конференціях, з них 5 – міжнародні, зокрема: XIV Міжнародна наукова конференція «Мова і культура» ім. проф. Сергія Бурого, 20–24 червня 2005 року в м. Києві (Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка); IV Міжнародна наукова конференція «Актуальні

проблеми історичної та теоретичної поетики» (жовтень 2012 р.) м. Кам'янець-Подільський; Міжнародна науково-практична конференція «Стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі», 4–7 червня 2014 року в м. Миколаєві (Чорноморський державний університет імені Петра Могили); Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум – 2015: Мовна культурна політика», 3–6 червня 2015 р. в м. Миколаєві (Чорноморський державний університет імені Петра Могили); Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум – 2016: академічні свободи, університетська автономія, наука і освіта для сталого розвитку», 9–12 червня 2016 року в м. Миколаєві (Чорноморський державний університет імені Петра Могили); *1 – всеукраїнська*: Всеукраїнська науково-методична конференція «Могилянські читання – 2015: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти», 12–20 листопада 2015 р. в м. Миколаєві (Чорноморський державний університет імені Петра Могили). Головні положення роботи висвітлено на таких конференціях: наукова конференція «Могилянські читання» ЧДУ ім. Петра Могили, (жовтень 2015 р.), м. Миколаїв; IV Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики» (жовтень 2012 р.) м. Кам'янець-Подільськ; XIV Міжнародна наукова конференція «Мова і культура» ім. проф. Сергія Бурого, 20–24 червня 2005 р., м. Київ (Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка).

Публікації. Проблематику, теоретичні та практичні результати дисертаційної роботи викладено у 9-ти одноосібних наукових публікаціях, серед яких 3 статті опубліковано у фахових виданнях, визначених МОН України; 2 – у закордонних наукових збірниках (Польща, Чехія); 4 – у збірниках тез доповідей за матеріалами конференцій.

Структура дисертації. Обсяг і структура роботи. Дисертаційне дослідження загальним обсягом 261 сторінок (основний текст дисертації становить 205 сторінок) складається зі вступу, чотирьох розділів з

висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури, списку довідкової літератури, списку літератури ілюстративного матеріалу (386 позиції) та додатків.

РОЗДІЛ 1. МЕТАМОВА ТА ЇЇ СТИЛІСТИКА

1.1 . Метамова як об'єкт мовознавчих і перекладознавчих досліджень

Сучасні вчені-лінгвісти відмічають ХХ століття, особливо його останні десятиліття й початок ХХІ ст., як час досить активного збагачення словникового складу мов. Це також час культурного і мовного проникнення. Все частіше й частіше в процесі комунікації присутня двозначність висловлювання, що не завжди вловлюється або може бути подвійно витлумачена реципієнтом. У лінгвістиці це явище має назву *метамова*.

К. А. Колесникова зазначає, що поняття «метамова» є неоднозначним у сучасній теоретичній лінгвістиці. Тому визначення самого поняття метамови є необхідним для подальшого оперування цим терміном [106, с. 84].

У словниках поняття «метамова» тлумачиться як «мова, що приховує справжній зміст, висловлюваний звичайною мовою» [308, с. 244].

К. Уелс надає у своєму словнику таке визначення метамови: «метамова (префікс мета- з грецької – після, за, через) – це знакова система, розроблена для пояснення іншої знакової системи як змісту або ж мова більш високого рівня, яка пояснює іншу мову (мова – об'єкт)» [364, с. 292].

Видатний лінгвіст Н. Б. Гвішиані вважає, що метамова – це мова, по відношенню до якої природна людська мова виступає як «мова-об'єкт», іншими словами, як предмет мовознавчого дослідження. Наприклад, метамова лінгвістики значною своєю частиною будується на основі тих самих одиниць, що й мова-об'єкт, тобто має з нею єдину (тотожну) субстанцію, є «консубстанційною» з мовою-об'єктом [327, с. 29].

Поняття метамови опрацьоване й детально описане багатьма дослідниками. Зокрема, його дефініцію віднаходимо у Р. Якобсона [292, с. 28], О. О. Селіванової [343, с. 22], О. С. Ахманової [322, с. 232],

В. М. Русанівського [334, с. 334], А. П. Загнітка [323, с. 211], С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор [339, с. 342], Д. І. Ганича, І. С. Олійника [335], Л. Ю. Буянової [319, с. 320–321], Н. Б. Гвішиані [327, с. 132], Р. Барта [336, с. 5], Е. А. Колеснікової [106, с. 84], А. А. Абдулфанової [1, с. 31]. А. Вежбицька випрацьовує суміжне з ним поняття метатексту [25, с. 231].

В осмисленні метамови, як справедливо зазначає відомий лінгвіст В. С. Віноградов, вагомі теоретичні підвалини й термінологічні дефініції заклав Р. Якобсон, який був одним із перших, хто дав визначення поняттю «метамова» [27, с. 66]. Р. Якобсон зазначав, що «метамова – це не тільки необхідний науковий інструмент, що його використовують логіки та лінгвісти; він відіграє також важливу роль у нашій побутовій мові» [292, с. 146]. Фокусуючи увагу на метамовних виявах у спілкуванні, Р. Якобсон обстоював існування окремої метамовної функції серед шести базових функцій вербальної комунікації (поряд із референційною, емотивною, поетичною, конотативною та фатичною) [292, с. 157]. Нині метамовну функцію фіксують у переліку функцій мови (або комунікації) в оглядових працях та підручниках із загального мовознавства, що свідчить про достатню популярність такого погляду і його визнання [29, с. 68]. Можна говорити, що саме з усвідомлення особливої комунікативної природи такого типу ситуацій поставало уявлення про метамову як специфічний феномен.

Д. І. Ганич та І. С. Олійник вважають, що метамова – це «мова, якою говорять про мову (мову-об'єкт), мова, об'єкт якої є зміст і вираження іншої мови» [335, с. 321]. О. С. Ахманова у «Словнику лінгвістичних термінів» визначає метамову як «"мову" другого порядку», тобто як таку мову, якою говорять про мову (мову-об'єкт); це мова, об'єктом якої є зміст і вираження іншої мови [322, с. 232]. На думку видатного сучасного українського мовознавця А. П. Загнітка, метамова – мова наукового або філософського дослідження, що розглядає іншу мову; «мова» іншого порядку, особлива семіологічна система, уживана в тому випадку, коли мова постає як мова-

об'єкт дослідження, як об'єкт аналізу; штучна мова, що утворює іншу мову, слугує для опису мови як об'єкта дослідження [323, с. 78]. Інший український лінгвіст О. О. Селіванова вважає, що метамова – це система, що має у своєму складі загальнонаукову лексику, стрижнем якої є терміни, та номенклатурні знаки [343, с. 225].

Таким чином стає зрозумілим, що поняття «метамова» активно функціонує як у зарубіжному, так і у вітчизняному мовознавстві. Виникнувши спочатку як корелятивний термін у математиці й логіці, це поняття вживалось у значенні «формалізована мова», засобами якої досліджуються властивості певних теорій. У вітчизняному мовознавстві термін «метамова» лежить в основі опису лінгвістичних теорій і служить певним спеціалізованим мовам для опису самої мови [11, с. 53].

Слід відзначити той факт, що процес метамовного утворення спостерігається в теорії мовленнєвих реалізацій знаків мови на рівні стилів, жанрів, різновидів текстів у прозі, поезії, публіцистиці. Багато можливостей у зв'язку з цим передбачає прагматичний аспект метамови наукового стилю викладу, який виступає як метамова нормованої літературної мови і базується переважно на термінологічній лексиці з вузько однозначною семантичною спрямованістю. Також метамова наукового стилю викладу може забезпечувати оптимальне мовне обслуговування будь-якої науки однією, двома й більше досить розвиненими мовами. Вона ж є теоретичною основою прагматики процесу перекладу в умовах білінгвізму, полілінгвізму й мультилінгвізму.

У даному випадку мова визначається як засіб спілкування, як предметна субстанція мовленнєвої діяльності, що забезпечує взаєморозуміння у процесі передачі та отримання інформації, звичайно, за умови наявності семіотичної мовної системи.

Таким чином, єдина мова перестала бути абсолютною, оскільки вирізнілась мова-об'єкт, тобто мова про мову – метамова. Вона відрізняється від мови-основи, але водночас складається з тих самих

функціональних мовних знаків, які відомі практично кожному носію цієї мови. Внаслідок цього субстанційність кожної метамови – це не щось застигле і закрите для розуміння. Як справедливо зазначає Г. П. Немец, кожна метамова, насичуючись постійно знову утворюваними формами мови-основи, вдосконалює свою мовну семіотичну систему [176, с. 95].

Проблема метамови, питання прагматики мовленнєвих реалізацій, ментальний аспект у процесі формування метамови та інші питання прагматики визначають широкі можливості для дослідження в теоретичній лінгвістиці.

Прагматика, на думку лінгвістів Н. Б. Гвішиані, Г. П. Немец та ін., визначає реальні перспективи метамови, оскільки цей рівень реалізації та функціонування метамовної одиниці дозволяє розглядати її як елемент семіотичної системи. У свою чергу, визначення знаку динамічної системи, пов'язаної з процесом інтелектуальної інформації, виявляє в лінгвістичному знаку три плани: «план вираження, план змісту, план інтерпретації повідомлення» [327, с. 17].

Філософське трактування метатеорії передбачає різні інтерпретації метамови [350, с. 240]. При цьому підкреслюється, що частина метатеорії, яка аналізує предметну теорію як формалізовану мову, визначається семантикою. Визнання функціонального стилю мови науки оптимальним варіантом метамови дає можливість включити до трактування сутності метамови такі аспекти семантичних характеристик:

- репрезентативність структури викладу;
- адекватність термінологічного апарату реалізації;
- можливість теоретичного моделювання семантико-синтаксичних побудов у конситуативній обумовленості;
- аспект істини і брехні;
- наявність або відсутність фактичного спілкування;
- детермінація значення і змісту;
- точки зору утвердження та заперечення;

- локація, іллокуція та перлокуція семантики метамови;
- прагматика модальності структур і компонентів метамови.

Саме визначення поняття «стиль реалізації» може базуватися на репрезентативній функції мовного знаку. При цьому знак мови як реальний емпіричний конструкт системи викладу багатоваріантний, але кожен варіант має своє поле матеріалізації та свої функціональні показники. На думку Б. А. Серебреннікова, «на поняття знаку з часів Бодуена де Куртене та Ф. де Соссюра спираються всі скільки-небудь значимі теорії мови в сучасній лінгвістичній науці» [228, с. 120].

Знакова репрезентація являє собою специфічну, властиву тільки людині як *homo sapiens* форму об'єктивізації реального світу, могутній засіб його відображувальної комунікативної діяльності. Сутність знакової репрезентації полягає в «заміщенні та узагальненні речей» [32, с. 231].

Розуміння самого явища знакової репрезентації, його моделювання, визначення знаку та його значення залежать від того, як інтерпретується знакова система мови і який аспект мови – динамічний або статистичний, діяльнісний або структурний – береться за основу.

У тому випадку, коли мова розглядається як певна даність, сума засобів вираження, позначення та узагальнення предметів і явищ об'єктивного світу, знаковість визначається у вигляді системи субстанційних знаків. Мова розглядається як система мовних засобів, що виявляють однозначну відповідність із предметним рядом: знак розуміється субстанційно, однопланово, зводиться до форми знаку (*sign – expression*) [11, с. 110]. Питання щодо сутнісної характеристики визначення метамови в лінгвістиці привертає все більшу увагу відомих учених. Структурна лінгвістика вводить в обіг поняття про так звану метамову лінгвістики. Призначення цієї мови полягає в тому, щоб однозначно й несуперечливо пояснити існуючі в емпіричному мовознавстві поняття [1, с. 9].

Ідея трансляційної семантики, запропонованої Е. Сааріненем, пропонує інший варіант метатеорії в семантичному полі. Сутність її полягає

у побудові відображення досліджуваної мови засобами певної відповідної мови з чіткою структурою, тобто згідно з запрограмованою моделлю [207, с. 121].

Вивчення тієї чи іншої природної мови в історико-генетичному або структурно-системному плані становить предмет науки про мову. Створення метамовної системи інвентаризації термінів (понять і номенклатур) є завершальним етапом мовознавчого явища.

Актуальним для теорії метамови є положення про те, що «... обидві мови – і мова-об'єкт, і метамова – повністю збігаються в плані вираження, тобто зовні є тією ж мовою» [322, с. 115]. Подібність цих мов, водночас, не заперечує їхню диференціацію у плані змісту. Класичне визначення метамови як мови «другого порядку» традиційно використовується при вивченні та описі тієї чи іншої природної мови як предмета мовознавства, лінгвістики [316, с. 37].

З урахуванням аспекту даного дослідження можна говорити про можливість створення різних моделей метамови окремого письменника на основі як художніх текстів, так і текстів документальної прози (нарисів, щоденників, есе та ін.).

Питання про метамову, як мову дослідження, важливе для будь-якої науки, але особливо значимим воно є для лінгвістики, яка вивчає мову. Для дослідження природних мов іноді створюються спеціальні, штучні мови, проте можна використовувати й одну природну мову як модель іншої штучної (у даній роботі українська, російська та німецька мови моделювали англійську). Таким чином, зіставлення тексту має проводитись із мовою, відмінною від мови вихідного тексту, оскільки що більшою є різниця між двома мовами, то глибшим має бути аналіз тексту.

У сучасній лінгвістиці об'єктом дослідження стає «метамова» певного жанру в процесах взаємодії – інтерференції та конвергенції – мов, що реалізується в результаті двомовності. Доцільно розглянути певні особливості процесу становлення двомовності з позиції металінгвістики для

подальшого дослідження прагматики метамовної сутності перекладу англійського роману-антиутопії.

Звісно, що з позиції вивчення двомовності відкриваються нові аспектні варіанти можливостей більш ефективного проникнення у структурно-семантичну сутність другої мови, вироблення стійких асоціацій в мовній свідомості носія другої мови. При цьому базою, основою другої мови як метамови є, фактично, і рідна мова, і друга мова, яка впізнається [196, с. 121].

Нове аспектне трактування двомовності дозволяє визначити семантичний статус іллокутивності метамови, що набуває рис конкретно-змістової сутності білінгвізму, зберігаючи водночас своє пряме призначення мови про мову [196, с. 127].

У традиційній лінгвістиці визначення поняття метамови найчастіше пов'язане з рівнем стильового або жанрового відшарування традиційно усталеної лексико-семантичної групи слів і словосполучень на базі однієї мови з допустимою в досить обмеженій кількості термінологічною запозиченою лексикою. В умовах білінгвізму картина зовсім інша, оскільки дві мови міняються час від часу ролями в реалізації (залежно від потреб спілкування). У цій ситуації мова, що не стала мовою-основою, стає метамовою [196, с. 128].

Важливим аспектом двомовності в метамовному плані є система опису двомовності. Сам факт опису білінгвізму досить докладно виклав Е. Хауген, який підкреслював важливість «співвіднесення й співставлення однієї з іншою одиниць двох мов». Він зазначав, що «граматика іноземних мов і двомовні словники більш-менш явно засновані на двомовному описі, отже, для них було б корисним дослідження принципів такого опису» [359, с. 179].

Таким чином Е. Хауген майже впритул підійшов у своїх пошуках до проблеми теорії метамови в білінгвізмі. Взаємозалежність і взаємозумовленість мов у процесі утворення двомовності створює

можливість пошуку шляхів для найбільш оптимального вирішення цього питання. Значущим, безумовно, є той факт, що процес перекладу є основним етапом в утворенні двомовності [359, с. 82].

На думку видатного лінгвіста А. В. Федорова, «... процес перекладу, як би швидко він не здійснювався в окремих, особливо сприятливих випадках, неминуче розпадається на два моменти. Щоб перекласти, необхідно, перш за все, зрозуміти, витлумачити самому собі (за допомогою мовних образів, тобто вже з елементами переказу) зміст тексту, який підлягає перекладу, подумки проаналізувати, критично оцінити його. Далі, щоб перекласти, потрібно знайти, дібрати відповідні засоби вираження в МП (мова перекладу) (слова, словосполучення, граматичні форми). Таким чином, процес перекладу передбачає свідоме співвідношення між даними ПМ та МП. Це – передумови для нього» [265, с. 16].

Таким чином, процес перекладу весь час так чи інакше зводиться до процесу двомовності, без якого переклад як факт і переклад як процес не досягають мети.

Оскільки теорія перекладу – багатогранна проблема, процес перекладу залишається актуальним лінгвістичним полем дослідження, адже розвиток мови постійно перебуває в стані динамічної функціональності, яка забезпечує пошук вченими все більш досконалих форм реалізацій. Комунікативна сутність мовного тезауруса особливо відчутно сприймається в процесі перекладу на рівні метамовної аспектності білінгвізму.

Комунікація в процесі перекладу здійснюється складним шляхом. Як зазначає В. М. Комісаров, один із комунікантів передає інформацію, створюючи мовленнєвий твір (текст) за допомогою мови ПМ. Ця інформація надходить до перекладача, який передає її за допомогою МП. Остання й інтерпретується іншим комунікантом, завершуючи акт спілкування, – тобто явище відбувається в умовах спілкування двох мов [109, с. 9].

Необхідно підкреслити, що ПМ і МП містять у потенціалі метамовну основу, що сприяє утворенню метамови, а мовні (мовленнєві) акти являють собою активний арсенал вибору для утворення нової метамови [109, с. 10].

Специфічна прагматика процесу перекладу містить широкі можливості відносин у семантичному й лексичному планах на семіотичному рівні. Переклад завжди передбачає наявність двох текстів та їх об'єднання в процесі спілкування у третій текст, що виникає шляхом суміщення адаптованої термінології, універсалій, стійких сполучень, що прийшли з інших мов, які не є об'єктами даного дослідження [109, с. 87].

Відоме теоретичне трактування сутності прагматики, запропоноване Л. С. Бархударовим [12, с. 65], у всіх своїх аспектах характеризує відношення між знаками й даністю (предметом, явищем, дією, станом і т.д.), що позначається цим знаком. У зв'язку з цим прагматика метамовної сутності процесу перекладу передбачає й другий план відношень – відношення між знаком і людиною, яка користується цим знаком.

Видатний французький лінгвіст Е. Бенвеніст підкреслював, що основним для визначення процедури аналізу буде поняття рівня, за допомогою чого відображається така суттєва особливість мови, як членороздільний характер і дискретність її елементів. Процедура аналізу полягає в сегментації й субституції елементів на основі відношень, що їх пов'язують. У цьому виділенні двох взаємозумовлених операцій міститься принцип прагматики процесу перекладу взагалі та кристалізації метамови зокрема [290, с. 129].

Не менш значним аспектом прагматики перекладу є ментальний. Він характеризується менталітетом перекладача, який часто інтуїтивно буде логічний ланцюг інформації, забезпечуючи переклад від однієї мовної системи до іншої.

Перекладачеві необхідно добирати інтерпретанту первинного тексту й відтворювати її в кінцевому тексті. При цьому реципієнт вже створює у своєму уявленні вдосконалену інтерпретанту, котра може бути такою ж, як у

Ч. Пірса – «інтерпретованим результатом, до якого має намір перейти кожен перекладач, якщо знак ним достатньо розглянуто» [26, с. 111].

У поняття первинної інтерпретанти вкладається поняття семантичної спрямованості іллокутивної дії, що чиниться на перекладача в процесі розуміння вихідного тексту. Кінцева інтерпретанта – це семантична спрямованість іллокутивної дії, що чиниться на реципієнта в процесі розуміння кінцевого тексту, підготовленого перекладачем [120, с. 34]. Семіотика розглядається нами на рівні дискурсу, тому тут прагматика має першорядне значення, а семантика – другорядне.

Австрійський лінгвіст В. Дресслер розрізняє так звані зовнішні фактори тексту, якими перекладач маніпулює в процесі діяльності. До них В. Дресслер відносить статичну й динамічну величини. Статична величина ототожнюється з мовленнєвою або комунікативною ситуацією, а динамічна величина – з мовленнєвими подіями як частинами соціальної дії та взаємодії або як із макромовленнєвим актом, що складається з об'єднання окремих мовних актів [285, с. 99].

Що стосується комунікативного перекладу, то перекладач повинен викликати у своїй уяві й передати читачеві фантазії автора первинного тексту. Одна з найбільш характерних проблем, з якою стикається перекладач, – це належність тексту до певного стилю мовлення [264, с. 38]. Стилiстичні особливості відповідних жанрів часто не збігаються. Виявлення основних випадків неспівпадіння та загальних принципів перекладу творів жанру антиутопії є одним із головних завдань даного дослідження.

Вирішення цього завдання передбачає детальне зіставлення оригіналу та перекладу, відображення в тексті впливу різних чинників ситуативного та культурно-історичного характеру.

1.2. Методологічні засади дослідження

Міждисциплінарна природа перекладу зумовлює різноманітність методів дослідження, що застосовуються у сучасному перекладознавстві: це

можуть бути загальнофілософські методи, які поширюються на всі науки, загальнонаукові методи, актуальні для окремих наук, та спеціальні лінгво-порівняльні методи, характерні саме для теорії перекладу. Залежно від проблеми, що вивчається, на перший план можуть виступати відповідні методи. При розгляді стилістичних особливостей тексту необхідне звернення до літературознавчої методології, вивчення впливу особистості перекладача на текст [115, с. 87].

Оскільки об'єкт даного дослідження належить водночас до галузі перекладознавства і літературознавства, то враховується методологія літературознавчого (або ж літературно-художнього) напрямку в перекладознавстві з залученням положень рецептивної естетики щодо інтерпретації тексту. Також використовується метод лінгво-перекладацького дослідження (порівняльно-перекладацький аналіз, порівняльно-критичний аналіз) та метод дослідження інших розділів мовознавства: граматики, лексикології, соціолінгвістики тощо (трансформаційно-контекстуальний, компонентний, структурно-семантичний, метод кількісних підрахунків, дескриптивний, порівняльно-зіставний методи).

Для опису текстів у дисертації застосовуються два основних лінгвістичних методи, один із яких – внутрішній щодо тексту, другий – зовнішній, один індуктивний, другий дедуктивний. Індуктивний метод, який можна умовно назвати словниковим, використовується для порівняння індивідуальної мови з загальною та поділяється на три етапи:

1. Виявлення внутрішньо-текстових відношень (встановлення змісту елемента через його відношення з іншими елементами в тексті) передбачає:
 - а) співвідношення елементів (статистика);
 - б) рівності (синонімія);
 - в) протиставлення (антонімія).

2. Мовні взаємини, можливі: а) в епоху, до якої належить текст; б) в історії мови загалом (зміна мовних відношень до наших днів).

3. Порівняння текстових відношень із мовними, текст на тлі мови: а) у свою епоху; б) в загальній історії мови; в) виявлення авторської індивідуальності.

Дедуктивний метод був потрібний для використання лінгвістичних координат. За допомогою цього методу можна було задати, в принципі довільно, один або кілька стилістичних критеріїв і встановити, скільки елементів належить кожному з них у різних текстах. Для завдань даного порівняльного дослідження питання про універсальність методів опису окремих текстів, представлених двома мовами, зводиться до можливості їхнього застосування в аналізі англійських романів-антиутопій та їх іншомовних перекладів [9, с. 69].

1.3 . Метамова англійських романів-антиутопій у ракурсі перекладознавства

Переклад, у його найбільш загальному визначенні, – це передача тексту певного змісту з однієї культури іншою. У більш широкому розумінні переклад – це творча інтелектуальна діяльність, що полягає в передачі певної інформації [222, с. 7]. Особливе місце в перекладознавстві відведено художньому перекладу, тому що основне завдання, яке ставиться при перекладі художнього тексту іншою мовою, – не передача інформації, а естетичний вплив на читачів чи слухачів. Для текстів художніх творів більш важливо не те, що повідомляється, а те, як це повідомляється [222, с. 45].

Раніше проблема перекладу художніх текстів входила до компетенції літературознавців. Причиною цього була не недостатність досвіду або спеціальних знань, а більш глибокі явища, пов'язані зі складною проблемою – можливості створення повноцінних перекладів художніх текстів з будь-якої мови будь-якою мовою. Слід врахувати також і те, що переклад із деяких мов однією, певною мовою часто становить набагато більшу складність, ніж переклад будь-якою іншою мовою, і це пов'язано

більшою мірою з природою мови взагалі, що створює деякі труднощі при перекладі [88, с. 119].

Говорячи про переклад художніх творів, слід зазначити, що навіть дуже якісний переказ не вважається перекладом, в усякому разі, про вдалий переклад зазвичай говорять як про конгеніальність. В. Гоголь порівнював перекладача з невидимим, прозорим склом [99, с. 201]. Прикладом тому можуть служити переклади В. Чуковського, які, за словами В. Г. Белінського, «навіть не можна назвати перекладами, оскільки вони читаються як оригінали» [260, с. 109]. Це твердження пов'язане з проблемою виконання повноцінного перекладу художнього твору загалом та адекватності естетичного впливу оригіналу й перекладу зокрема.

Практики перекладу давно переконалися в тому, що повноцінний художній переклад передбачає певну неточність [296, с. 233]. Навколо «неточної точності» й донині відбуваються нескінченні суперечки та дискусії. Вправний перекладач зазвичай не боїться відступити від оригіналу, всі ці відступи будуть доповнювати чи розвивати сказане автором або показувати те ж саме з нового, несподіваного погляду. Й. Гете так сказав щодо перекладу «Фауста», зробленого Жераром де Нервілем: «Він показав мені мого «Фауста» таким, яким я його досі не бачив!» [285, с. 87]. Все це свідчить про творчий характер процесу перекладу, про переклад як мистецтво, про суб'єктивне бачення метамови та її відтворення у перекладі.

Тобто гарний перекладач є в певному сенсі творцем. Його творчість полягає у своєрідній інтерпретації оригіналу. Припущення можливості інтерпретації передбачає різноманіття перекладацьких рішень. Таке різноманіття закладене в самому оригіналі, оскільки метамова, що є невід'ємною складовою художнього тексту, сприймається й інтерпретується перекладачем суб'єктивно. У цьому випадку різко протилежні переклади не тільки не виключають один одного, але й не суперечать оригіналу [304, с. 46].

Деякі автори вважають, що багатоманітність і багатозначність оригіналу повинна бути збережена і в перекладі, тому що вони розуміють переклад не як інтерпретацію, а як репродукцію, здійснювану перекладачем шляхом «творчої інтерпретації». У цьому вони бачать парадоксальну діалектику мистецтва перекладу взагалі [8, с. 89]. Під «творчою інтерпретацією» при цьому розуміють такий переклад, який переносить в іншу мову всі закладені в оригіналі можливі інтерпретації, тобто метатекст оригіналу повинен бути відродженим у тексті перекладу [25, с. 78].

Однак, як би не називали переклад, просто інтерпретацією або «репродукцією», обидва визначення, безумовно, мають на увазі розуміння тексту, глибоке осягнення його змісту, його метамови. Без цього неможливе його перенесення в іншу мову. Водночас, вникнути у зміст твору настільки, щоб бути спроможним передбачити кожен з його можливих інтерпретацій, мабуть, є нездійсненним завданням. Приклад Й. Гете вказує, що часто сам автор не усвідомлює до кінця всі численні смислові аспекти свого твору. І саме перекладач допоміг письменнику побачити свого «Фауста» інакше. Пов'язане це з тим, що художній текст загалом поліфункціональний: він виконує комунікативну функцію між автором і читачем (слухачем), когнітивну (пізнавальну) функцію, допомагаючи часто набагато краще, ніж спеціальні наукові дослідження, дізнатися й пізнати зображену в ньому дійсність, і функцію естетичну. Остання функція реалізується на основі естетизації автором тексту (поетом, прозаїком або драматургом) зображуваної ним дійсності за допомогою художніх прийомів, які найбільш адекватно підходять для створення бажаного емоційного ефекту (поетизації реалій, гіперболізації, використання метафор, каламбурів, оказіоналізмів тощо) [30, с. 108]. Усі ці прийоми є невід'ємною частиною метамови художнього твору, і автор, залежно від жанру (поезія, епос, балада, казка, фентезі, наукова фантастика, утопія, антиутопія і т. ін.), надає перевагу вибору тих чи інших прийомів у своєму творі.

Для досягнення адекватності естетичного впливу художнього перекладу на читачів чи слухачів (відтворення метамови у перекладі) перекладачеві необхідно досягнути інтенції автора, авторський ідіолект і тематичну спрямованість оригіналу. Поет і перекладач В. А. Жуковський, визначаючи творчі можливості перекладача, писав: «Перекладач у прозі є раб, перекладач у віршах – суперник» [6, с. 188]. Ця метафоризована оцінка ролі перекладача не цілком відповідає дійсності, тому що перекладач повинен стати однодумцем автора, намагатися зрозуміти його думки й почуття для досягнення адекватності перекладу. Також перекладач повинен враховувати ті літературні тенденції та теорії, які існували в момент написання художнього твору. Тому далі розглянуто загальні характерні тенденції, наявні в жанрі антиутопії першої половини ХХ століття в Англії, що дає можливість більш повно дослідити метамову в англійських романах-антиутопіях та її відтворення у перекладах [268, с. 39].

1.4. Жанрово-стилістичні характеристики англomовного роману-антиутопії та їх відтворення у перекладі

У ХХ столітті науково-технічний прогрес набирає обертів і проникає у всі сфери життєдіяльності. Література не стає винятком і шукає нових форм та засобів зображення. Англійську літературу в цей період значно більше цікавлять процеси, що відбуваються в людській душі, ніж реальні події, які їх викликали. Так у літературі з'являється новий жанр «антиутопія». Власне термін «антиутопія» як назва літературного жанру був уведений Гленном Неглі та Максом Патріком в антології утопій “Quest for Utopia” («У пошуках утопії», 1952 р.) [318, с. 167].

Ю. А. Жаданов відмічає, що жанр антиутопії (англ. «distopia») з'явився як наслідок жанру утопії [64, с. 87]. «Утопія літературна (від грец. U – немає і topos – місце, тобто місце, якого немає – «Ніденія», або від грец. Eu – благо і topos – місце, – тобто «блаженна країна») – розгорнутий опис

суспільного, перш за все державно-політичного та приватного життя уявної країни, що відповідає тому чи іншому ідеалові соціальної гармонії, зазвичай у формі більш-менш белетризованого трактату», – так визначається утопія в Літературному енциклопедичному словнику [332, с. 399]. Сьогодні поняття «утопія» занесене до словників багатьох мов світу як позначення недсяжного ідеального прекрасного майбутнього. Для жанру утопії характерні такі прийоми, як замкнутість простору, обмеженість місця дії, дидактичність, акцентуація громадського, а не особистісного начала, певна абстрактність, узагальненість у структуруванні реальності, претензії на наукову обґрунтованість «проекту» [306, с. 54].

Говорячи про утопічну свідомість, варто зауважити, що вона є органічною частиною людського менталітету, яка за певних соціально-політичних умов, у певні часові відрізки стає домінуючою, що більшою мірою сприяє не тільки продукуванню соціально-політичних міфів, але і їх функціонуванню в житті. Проте соціальна справедливість залишається, як і раніше, недсяжною, а невдалі експерименти «в реальному часі» дають поживу літературі, протилежній утопічному спрямуванню – антиутопії, дистопії, романам-попередженням [305, с. 111]. У літературі ХХ ст. тиск соціальної дійсності призвів до появи нового жанру зображення соціальних прогнозів – антиутопії. Проте, на відміну від позитивної класичної утопії, антиутопія спершу не мала єдиної назви: різні науковці вживали терміни «какотопія», «контрутопія», «квазіутопія», «негативна утопія», «дистопія» тощо.

Атомна епоха та її трагічний досвід, екологічне неблагополуччя породили й нові різновиди антиутопії – дистопію, роман-попередження. Так авторитетний дослідник жанру В. Чалікова відокремлює антиутопію від дистопії залежно від того, «що ненавидить автор: міф про майбутній рай і сам цей рай як ворожий особистості (антиутопія) або сьогоденне пекло, яке триватиме й посилиться в майбутньому (дистопія)», тобто різниця не сутнісна, а детально конкретизована [257, с. 16].

В «Українській літературній енциклопедії» антиутопія тлумачиться як «різновид сучасного роману, в якому окремі тенденції розвитку суспільства подаються у негативній історичній перспективі» [332, с. 34]. Літературознавчий словник-довідник, уникаючи уточнення різновиду жанру, визначає антиутопію як «зображення у художній літературі небезпечних наслідків, пов'язаних з експериментуванням над людством задля його "поліпшення", певних, часто припадних соціальних ідеалів» [333, с. 129]. Нині у вітчизняних розвідках терміни «негативна утопія» і «дистопія» вживаються як синоніми до терміна «антиутопія» [255, с. 258]. Щодо роману-попередження, то деякі дослідники до таких відносять «Машину часу» Г. Уельса, яку розглядають як попередження автора про небезпечні результати, які очікують у майбутньому людство, що пішло шляхом поділу суспільства. До класичних зразків роману-попередження належать такі твори, які описують майбутнє після можливих катастроф (екологічної, демографічної) або атомної війни. У другій половині ХХ ст. і утопія, і антиутопія в чистому вигляді перестали існувати, видозмінившись у надрах наукової фантастики й літератури фентезі, де різноманіття світів служить цілям зображення безлічі варіантів розвитку майбутнього [329, с. 54]. Слід зазначити, що антиутопія та дистопія в англійській мові мають однакове означення «dystopia». В даному дослідженні термін «антиутопія» вживається для всіх цих жанрів.

Слід також зазначити, що антиутопічні твори першої половини ХХ століття стали своєрідною реакцією на тоталітарні режими, які активно формувалися в той час, зокрема в Радянському Союзі, Іспанії та Німеччині. Письменники-антиутопісти намагалися розкрити механізми діяльності суспільно-політичної системи. Зважаючи на історію розвитку антиутопії, яка формувалася в умовах різних державно-політичних систем, дослідниця О. Л. Дашко розглядає два типи антиутопії: антисоціалістичну, яка стосується творів Дж. Орвелла, О. Гакслі, А. Кестлера тощо, і

антифашистську, спрямовану передусім проти гітлерівської Німеччини [53, с. 45].

Як справедливо визначає О. В. Романенко, особливого розквіту жанр антиутопії зазнав після Першої світової війни [203, с. 315]. На хвилі післявоєнних революційних перетворень багатьма країнами була здійснена спроба втілити в дійсність утопічні ідеали, насамперед це стосується більшовицької Росії. Не дивно, що глобальний роман-антиутопія Євгена Замятіна «Ми» з'явився саме тут. Він був опублікований англійською мовою у Нью-Йорку в 1924 році й структурував канони нового жанру, що згодом набув небувалого поширення. Антиутопія російського письменника певним чином може бути розтлумачена як протожанр, який О. В. Романенко пропонує визначити як «перший відомий твір, що згодом втілюється у жанровому зразку, в якому традиційна жанрова модель розвивається, доповнюється новими мотивами, образами й художніми засобами та ін., з'являються нові семантичні домінанти та художні ідеї» [203, с. 319].

Для подальшого аналізу утворення метамови романів-антиутопій в оригіналі та її відтворення у перекладі слід визначити, які спільні жанрово-стилістичні риси характерні для цих романів.

В. Чалікова зазначає, що антиутопія народилася з краху всіх утопій сьогодення, з кризи самого раціоналістичного світогляду. І в такому сенсі вона прив'язана до певного моменту історії, більше того – може вважатися певним резюме цілої історико-філософської епохи. Спільним для обох моделей є бачення суспільства майбутнього як класового – демонстративно розчленованого на функціонально визначені групи або лицемірно гомогенізованого зовні. Спільним буде й осмислення людського соціуму в універсальних категоріях [257, с. 3].

Утопія й антиутопія споріднені між собою і з погляду спільних прийомів естетичного спілкування: як правило, це замкнутий у просторі та часі фрагмент «реальності» певного майбутнього. Але в цьому плані між ними є істотна різниця. Центром антиутопії стає «ОДИНИЦЯ», людський

персонаж, долею якого опікується держава. Неодмінним елементом антиутопії стає кохання – найяскравіше людське почуття, що привносить значний ліричний елемент у той стиль політичного трактату, який характерний для утопії. Сенса антиутопії – філософський (Чаликова).

В умовах переосмислення утопічної традиції виникає класична структура жанру антиутопії. Спираючись на структуру твору «Ми», О. Гакслі та Дж. Орвелл створили всесвітньо відомі антисоціалістичні романи-антиутопії “Brave New World” («Прекрасний новий світ», 1932 р.) і “Nineteen Eighty-Four” («1984», 1948 р.). Саме ці два романи можна сміливо назвати традиційним наслідуванням структури антиутопічного твору, системи образів персонажів, мовних засобів змалювання світу майбутнього, сформованих російським письменником. Найвідоміші антиутопії виникли в найтрагічніші періоди ХХ століття, серед яких громадянська війна в Росії, становлення націонал-соціалізму в Німеччині, створення концтаборів як превентивний засіб проти вільнодумства і т.д. [154, с. 81].

Роман Дж. Орвелла «1984» вважається одним із найвідоміших творів у жанрі антиутопії, який попереджає про загрозу тоталітаризму – форми політичного правління, яка має на меті придушення прав і свобод людини, встановлення одноосібної жорстокої диктатури, впровадження унітарної ідеології тощо. Більшість рис тоталітарного режиму, змалюваного автором, було запозичено з його прообразів – Радянського Союзу в період сталінської диктатури і гітлерівської Німеччини. Дж. Орвелл створює в романі закрите суспільство, в якому зв'язок із зовнішнім світом суворо контролюється державою, а інформація про внутрішній світ приховується й фальсифікується, що дозволяє письменнику викрити його тоталітарні риси, ізолювати таке суспільство в часі й просторі. Ізоляція відбувається шляхом фальсифікації історії, переривання культурних традицій, інформаційного відгородження суспільства від зовнішнього світу [86, с. 621]. У романі Дж. Орвелл осмислює тоталітаризм як «загальносвітове, глобалізаційно небезпечне, катастрофічне для майбутнього явище» [86, с. 623].

За твердженням С. Кобути, роман «1984» спершу сприймався як алегоричне засудження існуючих тоталітарних режимів, і, як ми вважаємо, це насправді відповідало задуму автора. Проте, з іншого погляду, висловленого авторкою, твір позиціонується як своєрідне попередження людству, схильному повторювати свої помилки, тому роман вже понад півстоліття не втрачає актуальності [102, с. 184].

Структура роману Є. Замятіна «Ми» майже повністю відтворена на лексичному, стилістичному та структурному рівнях в антиутопії «Прекрасний новий світ» О. Гакслі. Письменник послуговується ідеєю свого попередника для створення досить песимістичного світу майбутнього, в якому все доведено до абсурду: людські ембріони дозрівають у пробірках, проходять через численну кількість відділів, відповідальних за їхнє дозрівання, їх генетично програмують на певні відчуття та емоції за допомогою наркотику соми, який слугує засобом «відчуження, дегуманізації та легкого затуманення свідомості» [Schermer], сексуальні відносини піддаються контролю, а поняття «особистість» повністю нівелюється. Образ майбутнього в романі О. Гакслі «змальовується як фантазмагорична гіпербола» [220, с. 67], адже письменник відтворює на сторінках роману найнебезпечніші суспільні тенденції.

Фантастичні світи майбутнього представлені в Дж. Орвелла Єдиною Державою й Океанією, в О. Гакслі – вигаданим суспільством на 632-му році ери Форда. Кожен із цих альтернативних світів очолюється божественною, недоторканною істотою – *Благодійником*, *Старшим Братом* та *Фордом*. Існування цих суспільств суворо регламентується внутрішнім розпорядком, завуальованим під ідею суспільного добробуту та щастя. Кастовість суспільств представлено у вигляді розподілу людей відповідно до їхньої функціональності, яка приносить користь владі: у Дж. Орвелла це представники різних міністерств, у О. Гакслі – від самого «народження» в Інкубаторії ембріони розподіляються на *альфи*, *бети*, *гамми*, *епсилони*, які програмуються на здійснення певного виду суспільної діяльності. Загалом

антиутопічні суспільства згаданих письменників постають у романах досить високорозвиненими з позицій науки та техніки, проте наука має специфічний характер, просуваючи ту сферу наукових знань, яка виконує прикладні функції, і пригальмовуючи розвиток гуманітарних наук [110, с. 43]. Парадоксальним є те, що такі тоталітарні суспільства повільно знищують, деградують, стирають особистість, проте вони, до певного сюжетно-ідейного колапсу, є обожнюваними народом, який свято вірить у благі наміри влади.

Значна роль в антиутопічному світогляді приділяється художньому прогнозуванню, яке здійснюється за допомогою фантастичного: воно допомагає розкрити недосконалість існуючого порядку й негативні наслідки суспільних процесів. За допомогою фантастики здійснюється спроба передбачити протікання певних суспільних процесів у майбутньому та запобігти їх негативним наслідкам. Тобто, фантастика виконує в антиутопії викривальну і прогностичну функції, стаючи дедалі більше соціально й історично вмотивованою [67, с. 27].

Як і у Є. Замятіна, дію роману О. Гакслі перенесено в далеке майбутнє – на шістсот років вперед. Це майбутній світ, перенасичений технікою, яка полегшує життя людини, надаючи їй, здавалося б, безмежні можливості не тільки для задоволення матеріальних потреб, а й для відпочинку і розваг. Це – фон, самозрозумілий стан речей у цьому майбутньому житті, і не на ньому зосереджено читацьку увагу. Технократія в зображуваному суспільстві вже так високо розвинена, що маніпулювання людиною відбувається не тільки психологічно, але глибше – на рівні генетики та біохімії, оскільки люди «виробляються», класифікуються (або калібруються), регулюються в спеціальних інкубаторах, де в них завдяки дозуванню звуку, світла, кисню й різних препаратів закладаються необхідні для майбутнього життя й діяльності функції та навички. Богом цієї цивілізації виступає Його Святість Форд (адже майже в цей час у Сполучених Штатах Генрі Форд відкрив для суспільства ні з чим не

зрівнянні переваги конвеєрної продукції). У «новому світі» О. Гакслі все людське – заборонене. Серед заборон «чудового нового світу» – музика, книг у цій цивілізації не знають, все природне також заборонено, в тому числі й людські почуття, а також процес дітонародження, люди розділені на касти від народження, а відтворення людського роду відбувається в пробірках. Всі навколо енергійні, всім задоволені, тому що кожен займає заздалегідь призначене місце, до якого він найбільш пристосований. А від усіх напастей рятують пігулки соми [329, с. 124].

Роман О. Гакслі й досі залишається актуальним, бо звертається до фундаментальних проблем нашого часу. Спотворювальна механізація людини стає чимось метафізично невідворотним, своєрідним «нормальним» наслідком утілення в життя технократичних ідей.

В «утопії» О. Гакслі рівність людей не передбачається, а суспільна функція кожного планується заздалегідь, забезпечується фізіологією і сформованою свідомістю, і може здатися, що це суспільство по-своєму гармонійне. Герой – людина з вищої касти Марк Бернар – психолог, а його подруга Лінайна примітивніша за нього, але не до кінця механізована, оскільки саме вона наполягає на поїзді в резервацію. Там, далеко від цивілізованої Англії (оскільки місцевість і природа максимально здатні забезпечити комфорт), зосереджені екзотичні поселення дикунів, людей первіснообщинного ладу. Для Лінайни життя серед «дітей природи» (яку автор аніскільки не ідеалізує, тому вона досить різко контрастує з цивілізацією) неможливе, але там герої зустрічаються з незвичайним Дикунном, народженим у цій місцевості від цивілізованої жінки. Він поставлений у виняткові умови, бо є чужим для обох світів – і первозданного, і технократичного. Йому надана можливість прочитати повне зібрання творів Шекспіра і стати гарячим шанувальником великого генія. Шекспірівською міркою Дикун вимірює і своє первісне оточення, і той цивілізований світ, до якого його забирають із собою Бернар та Лінайна [329, с. 167].

Технічно досконалий, цей світ майбутнього абсолютно деперсоніфікований, деіндивідуалізований, не пристосований для існування в ньому повноцінної людини, хоча за всіма ознаками своєї організації він належить не до тоталітарних, а до демократичних структур.

У рецензії 1946 р. на роман Є. Замятіна «Ми» Джордж Орвелл, який працював у цей час над власною антиутопією «1984», зауважив, що роман О. Гакслі «Чудовий новий світ» почасти зобов'язаний своєю появою роману «Ми». Обидва твори розповідають про бунт природного людського духу проти раціонального, механізованого, нечутливого світу, в обох творах дія перенесена на шістсот років вперед. Атмосфера обох книг схожа і зображується, грубо кажучи, той самий тип суспільства, хоча в О. Гакслі не так явно відчувається політичний підтекст і помітніший вплив новітніх біологічних і психологічних теорій. Він так само наголошує, що інтуїтивне розкриття ірраціонального боку тоталітаризму – жертвності, жорстокості як самоцілі, обожнювання Вождя, наділеного божественними рисами, – ставить книгу Є. Замятіна вище за книгу О. Гакслі [86, с. 625].

Однак жанрова модель роману-антиутопії найбільш чітко проявилася в романі Джорджа Орвелла «1984». Дію твору віднесено в недалеке для автора майбутнє, і тим самим уже забезпечена його співзвучність із сучасністю і актуальність. Хоча дія роману відбувається в Лондоні (який у цей час вже є не столицею самостійної держави, а лише провінцією Океанії й називається «Злітно-посадковим майданчиком»), причому це не єдина гостра сатирична стріла на адресу батьківщини письменника, традиційної західної демократії, в якій Орвелл бачить тенденцію до певних змін не в кращий бік), багато фактів нагадують радянську історію. За весь час існування держави народ ніколи не наїдався досхочу, не знав достатку, тут усе розподіляється. Народ – хоче чи не хоче – обожнює свого вождя, який навіть в описах зовнішності дуже схожий на Сталіна. У побуті люди користуються зредукованою спрощеною «новомовою», яка складається зі специфічних комбінованих назв та аббревіатур. Біля керма стоїть партія, а

насправді панують не рядові її члени, а «еліта», внутрішня партія – отже, аналогія з партійною номенклатурою лежить на поверхні. Все ідеологічне життя країни спрямовується й визначається Міністерством Інформації, яке диктує народу, як і про що сьогодні треба думати. Його основне завдання полягає в обґрунтуванні «двомислення», тобто нестабільної шизофренічної свідомості громадян (або певного колективного несвідомого), яке проголошується нормою і яким легко маніпулювати [329, с. 176].

Головний герой Вінстон Сміт – інтелектуал, який працює в Міністерстві Інформації. Він не просто службовець, він переконаний і відданий раб системи, гасло якої звучить так: «Війна – це мир, Свобода – це рабство, Неосвіченість – це сила». Але щось людське в ньому все-таки залишається. Про це свідчать рядки з його щоденника: «Майбутньому або минулому – часу, коли думка вільна, люди відрізняються один від одного і живуть не поодинці, часу, де правда є правда і колишнє не перетворюється на небилицю. Від епохи однакових, від епохи самотніх, від епохи Старшого Брата, від епохи двомислення – привіт!». І його – як і героїв інших антиутопій – автор випробовує коханням, і так само, як інші, Сміт не витримує випробування. Системі необхідно не просто панувати над людьми, вона повинна бути впевнена в безмежній відданості підданих. Роман завершується перемогою Вінстона Сміта, усередненого громадянина (Сміт – таке ж типове англійське прізвище, як російське Іванов чи Петров), над самим собою, його поверненням під владу обожнюваного Старшого Брата.

Третій відомий англійський роман-антиутопія «Механічний апельсин» Е. Берджесса вийшов в світ у 1964 р. Цей роман швидше є сатирою на антиутопію. Це ніби анти-антиутопія.

За своїм змістом твір Е. Берджесса ближчий до сучасного соціально-утопічного експерименту. Автор намагається відповісти на три неминуче послідовних запитання:

- 1 . Якою є автентична природа людини?
- 2 . Який проект людського існування відповідає цій природі?

3 . Які шляхи реалізації цього проекту? [257, с. 97]

У «Механічному апельсині» реалізацію цього проекту символізує «мозкова операція», якій піддається герой роману Алекс. Операція не перетворює його на робота, на запрограмований пристрій. Алекс обирає, приймає рішення, контролює ситуацію. Він симулює хворобу, щоб ухилитися від навчання, добирає сексуальних партнерів, намічає жертви насильства, керує бандою, маніпулює людьми у своїх інтересах, отже, усвідомлює ці інтереси. Але він не усвідомлює ні себе, ні своєї долі в цілому, не порівнює себе ні з «іншим» – тут, поруч, ні з «іншим» – трансцендентним. По суті, Алекс не усвідомлює своєї автентичності. Але в тому-то й полягає парадокс «механічного апельсина», машинної органіки, що автентичність ця існує. У тексті роману ритмічно повторюються образи бетховенської «Оди до радості». Ця музика нестерпна для Алекса, вона кидає його у відчай, викликає гнівний протест. Бетховен асоціюється з витісненою з пам'яті мозковою операцією (як ми вже згадували вище, тема музики є невід'ємною частиною англійських романів-антиутопій).

Як залишене в кістці хірургом залізо ние на непогоду, агонізуюча людяність героя відповідає нез'ясовним, нечленороздільним відлунням болю Бетховену. «Мимоволі Алекс підтверджує ту релігійну істину, що, втрачаючи себе, людина отримує можливість знайти себе, бо, втрачаючи себе, вона змушена шукати іншого» [329, с. 138].

Крик Алекса – крик того, хто гине, але ще не загинув, хоча роман Е. Берджесса залишає мало місця для оптимізму. Автор «Механічного апельсина» бачить наше найближче майбутнє як антиутопію, але він схильний обмежити свій прогноз саме і тільки найближчим майбутнім. Вже не раз потоки непередбачених людських пристрастей руйнували «палаци» соціальних мрійників. Можна припустити, що механічний рай технократів-функціоналістів зруйнує настільки ж непередбачувана органічна людяність [329, с. 145].

Таким чином, ми визначили поняття жанру антиутопії, та порівняли романи-антиутопії між собою та виявили їхні спільні жанрові риси. Тепер слід з'ясувати, якими перекладацькими стратегіями повинен користуватися перекладач при відтворенні жанрово-стилістичних характеристик романів-антиутопій.

Жанрові особливості перекладу традиційно привертають пильну увагу перекладознавців, оскільки належність оригіналу до певного жанру «може впливати на характер перекладацького процесу та вимагати від перекладачів використання особливих методів і прийомів», зумовлюючи тим самим «стилістичні характеристики тексту перекладу, а отже й необхідність вибору таких мовних засобів, що характеризують аналогічний функціональний стиль уже в мові перекладу» [109, с. 119].

Відомо, що належність певних художніх творів до відповідного жанру визначається низкою специфічних рис, що об'єднують ці твори. У перекладі українською, російською та німецькою мовами англomовні оригінальні тексти повинні бути адаптовані з урахуванням стилістичних і жанрових норм. Антиутопічний жанр, як і будь-який інший, характеризується рекурентними сюжетно-композиційними ознаками, які вимагають від перекладачів високого рівня компетентності, аби індивідуально-авторський стиль не був затьмарений стилем перекладача, в результаті чого може вийти абсолютно новий твір. Тому слід простежити ключові композиційні ознаки роману-антиутопії (композиційні домінанти), проаналізовані дослідниками жанру, щоб детально проаналізувати мовний матеріал, залучений для їх висвітлення, що дозволить вийти на рівень мовностилістичних домінант.

Важливим жанротвірним елементом не лише антиутопії, а й будь-якого художнього твору слугує його заголовок. Це саме той фрагмент тексту, який володіє особливою прагматикою, вміщує в собі певну художню, структурну та семантичну взаємодію, здійснює першочерговий вплив на читача, стимулюючи розуміння того, про що йдеться у творі. На думку Н. А. Сребрянської, заголовки антиутопічних творів мають свої

особливості. Дослідниця не заперечує, що заголовкам антиутопій притаманні класичні функції заголовків будь-якого твору, а саме конкретизуюча та генералізуюча, проспективна і номінативна, прогностична тощо. Проте, порівняно з іншими жанрами, антиутопія не презентує в заголовку персонажа, місце або час дії. На думку дослідниці, якщо навіть одну з цих деталей можна знайти у заголовку, вона покликана на те, щоб показати перевернутість часу та ірреальність подій, що ми можемо спостерігати в заголовку роману «1984» Дж. Орвелла [228, с. 43]. Крім того, на особливу увагу заслуговують багатозначність, імпліцитність та підтекст заголовків окремих антиутопій, які є невід’ємним компонентом формування антиутопічного жанру.

Наприклад, заголовок роману «1984», також відомого як “The Last Man in Europe” («Остання людина в Європі»), і досі викликає дискусії з приводу його тлумачення. По-перше, існує думка, що автор просто переставив місцями дві останні цифри в даті написання роману – 1948 рік. По-друге, спостерігається певна алюзивність зі столітньою річницею заснування фабіанського суспільства. По-третє, роман слугує своєрідним реверансом у бік роману Джека Лондона “The Iron Heel” («Залізна п’ята», 1908 р.), в якому політичний рух набирає сили у 1984 році [312].

Жанротвірними в антиутопії постають поняття «людина» і «влада», які протистоять одне одному: людина протистоїть силам, що руйнують її природне буття; влада, в свою чергу, намагається знищити будь-які прояви індивідуальності. В антиутопічній державі найбільшим злом вважається думка, адже вона породжує унікальність людської свідомості та формує здатність до незалежної оцінки. Влада створює особливу мову, метамову, з якої вилучаються «небажані» слова, або надається нове тлумачення слова. На думку влади, немає слова – немає думки. Немає думки – немає події. Влада сприяє знищенню будь-яких особистісних проявів, емоцій і фантазій, які ведуть до переслідування і суворого покарання. Політика такої влади спрямована на створення суспільства, заснованого на рівності й однаковості

всіх громадян. Антиутопічна система художнього твору позбавлена людського чинника, вона є деперсоналізованою. Така система зазвичай існує не заради суспільства, а заради самої себе. Вона створює тип людини, яка буде готовою до контролю й маніпулювання, таким чином унеможливаючи появу духу боротьби і бунту. Антиутопія змушує людину відмовитися від релігії та вірити лише у систему, партію, державу, що зводить саму релігію до абсурду [318, с. 155].

Важливим компонентом антиутопічної картини світу є образ природи, протиставлений урбаністичним описам зруйнованих будівель та міст (Дж. Орвелл). Природа, на протигагу тьмяності, похмурості, штучності, замкненості простору, в якому відбуваються ключові події, розкриває первісну сутність людини, пробуджує в ній невідомі та, що важливо, заборонені емоції, змушує її відчутти природний інстинкт, який влада активно придушує. У романі О. Гакслі людям взагалі штучно прививають нелюбов до природи, яка лише відволікає від того, щоб приносити користь суспільству. Тому для створення яскравого контрасту між такими різними локаціями автори барвисто змальовують розмаїття живого світу, що не менш майстерно має бути відтворено і в перекладі. На протигагу таким образом, письменники не шкодують художніх засобів для зображення похмурої дійсності світу майбутнього, в якому мешкають герої антиутопій. Це можуть бути як напівзруйновані приміщення й знелюднені міста, так і високорозвинені науково-технічні центри, які є примарним образом суспільного розвитку й добробуту [306, с. 209].

Невід'ємним компонентом будь-якого роману-антиутопії є мотив стіни, який, за Ю. А. Жадановим, є традиційним для антиутопії і містить у собі «карально-репресивний смисл» [64, с. 144]. Образ стіни, присутній у всіх аналізованих зразках жанру, кидає своєрідний виклик перекладачеві, адже він найчастіше є репрезентованим на мовному рівні у вигляді (квазі)топоніму.

Окрім стійких жанрово-композиційних ознак, образів та мотивів, дослідники виокремлюють стереотипні риси, якими відзначається художня антиутопія: 1) змалювання певної держави або суспільства, їхньої політичної структури; 2) зображення дії в далекому майбутньому; 3) розкриття світу зсередини, через бачення його окремими мешканцями, що відчують на собі його закони і представлені в якості ближніх; 4) показ негативних явищ у житті соціалістичного суспільства, класової моралі, нівелювання особистості; 5) розповідь від імені героїв у формі щоденника, нотаток; відсутність опису домашнього житла і родини як місця, де панували свої принципи й духовна атмосфера; 6) притаманність мешканцям антиутопічних міст рис раціоналізму й запрограмованості [67, с. 26].

Дослідник І. Д. Тузовський виділяє такі базові, домінантні ознаки жанру: 1) негативна домінанта твору, зумовлена похмурістю оповіді; 2) відмінність системи цінностей конструйованого суспільства від звичної для читача соціальної картини; 3) існування у створеному автором суспільстві групи «незадоволених» порядком індивідів; 4) моделювання негативного образу майбутнього суспільства [242, с. 143]. Серед вторинних ознак антиутопії автор розглядає соціальну стагнацію, негативні соціально-політичні форми (зокрема, тоталітаризм), мутацію соціальних інститутів і деформацію соціальних відносин, репресивний характер соціуму, домінування в соціальному житті політичної ідеології [242, с. 144].

На основі проведеного порівняльного аналізу романів-антиутопій Є. Замятіна «Ми», О. Гакслі «Прекрасний новий світ» і Дж. Орвелла «1984», О. Л. Дашко також дійшла висновку, що характерними для роману-антиутопії є такі структурні риси: 1) розвиток подій у замкненому просторі; 2) вирішення проблеми взаємовідносин людини і суспільства, яка реалізується за допомогою мотивів спротиву, втрати духовності, кохання тощо; 3) протиставлення міського життя природі, викриття «ненатуральності» законів політичної системи; 4) наявність фантастичного елемента; 5) просторово-часова впізнаваність, яка відрізняє антиутопію від

утопії; б) висловлення авторами побоювань стосовно розвитку тоталітарних систем, які деструктують мораль [53, с. 46].

Спираючись на аналіз вищезгаданих антиутопій, Ю. А. Жаданов, відомий дослідник жанру, виокремлює основні постулати, на яких базується жанр, на противагу тим, що є притаманними утопії: 1) у негативній утопії зображується традиційно досконале суспільство, в якому автор реалізує основні положення позитивної утопії, надаючи їм завершеного вигляду; 2) відбувається переорієнтація з умовно-позитивного ідеалу (утопія) на умовно-негативний (антиутопія); 3) пародіювання традиційних утопічних канонів; 4) на противагу утопії, яка акцентує увагу на детальному зображенні соціальних інститутів ідеального суспільства, метою антиутопії є художнє відображення життя людини в суспільстві майбутнього, її почуття та переживання; 5) замість традиційного утопічного конфлікту між мрією й дійсністю спостерігається протистояння між особистістю та системою; 6) простежується збагачення художніх образів та взаємовідносин персонажів; 7) утопічного героя-мандрівника змінює антиутопічний герой-бунтівник; 8) наскрізною є проблема свободи особистості; 9) ключовим мотивом антиутопії завжди постає застереження автора, що реалізація утопічних ідей та принципів на практиці виявляється профанацією мрії і призводить до створення жорстокого тоталітарного суспільства [67, с. 28].

Дослідниця жанру М. В. Іконнікова виділяє такі риси антиутопії: 1) проекція на уявну спільноту тих рис сучасного авторів суспільства, які викликають його найбільше неприйняття; 2) розташування антиутопічного світу на відстані – у просторі або часі; 3) опис притаманних для антиутопічного суспільства негативних рис таким чином, щоб виникало відчуття кошмару; 4) у реальних творах антиутопічного жанру – саме в силу подвійності антиутопії – найчастіше суспільство, представлене у цілому як антиутопічне, одночасно розкривається і з боку своїх знахідок [85, с. 142].

Цікаву точку зору висловлює О. Михед, стверджуючи, що в основі антиутопії лежить реаліті-шоу, яке є важливим екстралітературним

чинником формування реаліті-роману – жанрового різновиду, що утворився на початку 2000-х років як виразник тенденції зближення культури і медіа [158, с. 69].

Негативне ставлення автора до зображуваного суспільства виражається через ставлення до нього головного героя. Якщо в утопічному суспільстві всі жителі перебувають у гармонії з устроєм, в якому вони проживають, антиутопія починається із сумнівів героя в безгрішності суспільства, яке декларує свою ідеальність. Фабула антиутопічного роману містить певні ключові епізоди: суперечку головного героя зі своїм ідейним антагоністом; сцену громадянської непокори; трагічний фінал, який констатує поразку головного героя [128, с. 195]. Важливим жанротвірним елементом антиутопії, як стверджує Л. Й. Цьох, є мотив непримиренності головного героя, що слугує ядром романного конфлікту. Він може бути зовнішнім, демонструючи непокору особистості існуючому порядку, або внутрішнім, розкриваючи персональну трагедію бунтівника [255, с. 261].

За О. М. Шапошник, важливою ознакою художнього твору є його антропоцентричне спрямування, тобто акцентуація важливості образу персонажа [263, с. 43]. На вершині системи персонажів роману-антиутопії перебуває головний герой, який зазвичай є ексцентричною особистістю. Він знаходиться в центрі світових криз і суперечностей, несе тягар соціальних, політичних та екзистенційних проблем. Протагоніст потрапляє в екстремальні ситуації, проходить перевірку на людяність і, найчастіше, не витримує її. Внутрішні терзання так чи інакше призводять його до загибелі – насильницького знищення системою або саморуйнування. Центральний конфлікт антиутопії – зіткнення людини й системи – має іронічно-пародійне завершення: особистість, котра раніше протистояла системі, більше не ідентифікує її як ворога і втрачає власне «я». В антиутопіях зображуються процеси моральної деградації особистості, відтворюються сцени масових убивств, війн, фізичних страждань, які втілюють ідею попередження людству. Значна увага приділяється дослідженням масової свідомості,

оскільки поруч із головним героєм постає образ юрби, якою маніпулює влада, і якій ця юрба беззаперечно підкорюється [111, с. 12].

Персонажна характеристика в романах-антиутопіях заслуговує на особливу увагу в перекладознавчому аспекті. Письменники залучають різноманітні мовні засоби, спрямовані на зображення жителів можливих антиутопічних світів безликою сірою масою, в якій немає й натяку на індивідуальність. Суспільство нагадує інкубатор, кожен схожий на іншого, всі мають однакові думки, погляди й інтереси, нав'язані системою. Складність відтворення власних імен або персональних рис героїв художнього твору полягає не лише в банальному відтворенні антропонімів шляхом застосування транскодування, але й зумовлена вибором глобальної стратегії перекладу, яка скеровуватиме інтерпретатора у правильне русло.

На думку О. М. Шапошник, авторські способи зображення характерів варіюються відповідно до жанрової характеристики тексту: «Автор може надавати детальні портрети персонажів, як в оповіданні або романі, характеризувати героїв твору опосередковано – через їхні вчинки, як у фольклорних жанрах (казка, байка), або взагалі акцентувати увагу на діалогах персонажів, на їхніх жестах, рухах, паузах, як у драмі, комедії, трагедії» [263, с. 44].

Особливого жанрово-стильового значення набуває алегоричність, що також рясніє цікавими антропонімами та топонімами. Власні імена в романах-антиутопіях характеризуються в більшості випадків алюзивністю, що дозволяє віднести їхні окремі зразки до категорії «промовистих» або смислових імен. Показовими в цьому сенсі видаються персонажні варіації О. Гакслі, які відкрито відсилають читача до Радянського Союзу. Імена персонажів романів розділені за суворим принципом і наділені глибоким символізмом.

Отже, ключові риси жанру роману-антиутопії, що формують її жанрово-стилістичні характеристики, забезпечують загальну впізнаваність цього жанру з-поміж дотичних. Жанр антиутопії, як і будь-який інший,

містить рекурентні особливості, інакше кажучи, інваріантні ознаки, які формують жанрово-стильову специфіку тексту за допомогою мовностилістичних засобів, індивідуально-авторських новоутворень – okazіональних слів, які є основою метамови творів та аналіз відтворення яких у перекладі є безпосередньою метою цього дослідження.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Поняття «метамова» відпрацьоване й детально описане багатьма дослідниками, воно активно функціонує як у зарубіжному, так і у вітчизняному мовознавстві та перекладознавстві, процес метамовного утворення спостерігається в теорії мовленнєвих реалізацій знаків мови на рівні стилів, жанрів, різновидів текстів у прозі, поезії, публіцистиці. У сучасній лінгвістиці об'єктом дослідження стає «метамова» певного жанру в процесах взаємодії – інтерференції та конвергенції – мов, що реалізується в результаті двомовності, яка сприяє подальшому дослідженню прагматики метамовної сутності перекладу англійського роману-антиутопії. У процесі перекладу комунікативна сутність мовного тезауруса особливо відчутно сприймається на рівні метамовної аспектності білінгвізму. Специфічна прагматика процесу перекладу містить широкі можливості відношень у семантичному й лексичному плані на семіотичному рівні.

Щодо перекладацьких стратегій, то повноцінний художній переклад передбачає певну неточність, варіативність, а не буквально відтворення, оскільки пріоритетним для перекладача є розуміння тексту, глибоке осягнення його змісту, його метамови. Оскільки художній текст є поліфункціональним і для зображення дійсності використовуються різні художні прийоми, які найбільш точно відтворюють бажаний емоційний ефект (поетизацію реалій, гіперболізацію, метафоричну образність, каламбури, okazіоналізми тощо), то для досягнення адекватності естетичного впливу художнього перекладу твору на читачів чи слухачів

перекладачеві необхідно досягнути інтенції автора, авторський ідіолект і тематичну спрямованість оригіналу. Також перекладач повинен враховувати ті літературні тенденції та теорії, які існували в момент написання художнього твору. Всі ці прийоми є невід'ємною частиною метамови художнього тексту, яку формує письменник відповідно до жанру (поезія, епос, балада, казка, фентезі, наукова фантастика, утопія, антиутопія і т. ін.) та власних мистецьких інтенцій.

Обраний для аналізу перекладацьких стратегій жанр антиутопії містить рекурентні особливості, інакше кажучи, інваріантні ознаки, які формують жанрово-стильову специфіку тексту за допомогою характерних мовностилістичних засобів. Такими засобами в аналізованих у дисертації творах є, зокрема, індивідуально-авторські новоутворення – okazionalnі слова, які складають основу метамови романів О. Гакслі, Дж. Орвелла та Е. Берджесса і є предметом даного дослідження.

Методологія дослідження базується на напрацюваннях літературознавчого (або ж літературно-художнього) напрямку в перекладознавстві, із залученням положень рецептивної естетики щодо інтерпретації художнього тексту. Також використовується метод лінгво-перекладацького дослідження (порівняльно-перекладацький та порівняльно-критичний аналіз), метод кількісних підрахунків та елементи трансформаційно-контекстуального, компонентного, структурно-семантичного, дескриптивного методів.

РОЗДІЛ 2. ФОНЕТИЧНИЙ І ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ МЕТАМОВИ АНГЛОМОВНОГО РОМАНУ-АНТИУТОПІЇ ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДАХ

2.1. Відтворення фонетичних і граматичних особливостей метамови англомовного роману-антиутопії у перекладі

При створенні метамови автори утворюють нові слова з новими значеннями та новими формами, що, безперечно, веде до певних труднощів при їх перекладі. Оказіональні слова утворюються за моделями, які вже існують у певній мові або потенційно можливі. Так діє універсальний закон аналогії (вираження невідомого через відоме). Спираючись на дослідження Н. Г. Бабенко, оказіональні слова можна поділити на такі види за способом утворення: 1) фонетичні, представлені звуковим комплексом, фонемний склад якого несе допоміжне смислове навантаження, закладене автором; 2) лексичні, створені за допомогою з'єднання узуальних основ і афіксів згідно зі словотвірною нормою; 3) граматичні, утворення яких супроводжується порушенням граматичної норми; 4) семантичні, утворені за допомогою прирощення смислу, який з'являється в контексті; 5) оказіональні форми, утворені з порушенням семантичної узгодженості, тобто які входять до складу слова, але взяті кожне окремо, не мають спільних сем, але набувають їх у певному контексті [9, с. 49].

Аналізуючи шляхи утворення в оригіналі та відтворення у перекладі фонетичного та граматичного аспектів метамови, слід зазначити, що при утворенні фонетичних оказіоналізмів звуковий комплекс, створений автором, містить і передає зумовлену фонетичними значеннями звуків семантику, а при утворенні граматичних оказіоналізмів лексична семантика та граматична форма знаходяться в конфлікті, в протиставленні один до одного, неможливе в системі мови стає можливим в авторському контексті завдяки творчому розвитку лексичного значення слова [9, с. 58].

У роботі проаналізовано метамову англомовних романів-антиутопій видатних англійських письменників О. Гакслі «Прекрасний новий світ»

(A. Huxley “Brave New World”, 1932 p.), Дж. Орвелла «1984» (G. Orwell “1984”, 1948 p.) та Е. Берджесса «Механічний апельсин» (A. Burgess “Clockwork orange”, 1962 p.), а також їх переклади німецькою, українською та російською мовами. Твори було проаналізовано в хронологічному порядку, згідно з тим, як вони з’являлись.

Всі три романи останнім часом привертають величезний інтерес як лінгвістів, так і перекладачів. Своєрідна метамова романів-антиутопій заворює та приваблює своєю неординарністю, внутрішньою та зовнішньою формою, своєю експліцитністю. Перед перекладачами стоїть дуже важке завдання – відтворити її таким чином, щоб метамова перекладу була максимально еквівалентна метамові оригіналу.

О. Гакслі в романі «Прекрасний новий світ», на відміну від романів-антиутопій Дж. Орвелла та Е. Берджесса, в яких автори створили квазімови, що мають певні структури та назви, “Newspeak” та “Nadsat” відповідно, не утворює якоїсь своєрідної вигаданої мови з певною фонетичною та граматичною структурою, а доповнює існуючу мову квазіреаліями, що описують вигаданий «новий світ». Таким чином автор утворює своєрідний лексикон, який описує суспільство Єдиної Держави у далекому майбутньому. Основним способом утворення квазіреалій О. Гакслі обирає вторинну номінацію, або квазіномінацію. Також характерною особливістю роману є величезна кількість алюзій і ремінісценції. Сама назва роману є алюзією на п’єсу В. Шекспіра «Буря» [322, с. 135]. Також імена головних героїв є алюзіями на видатних діячів кінця XIX та початку XX століть.

З’явившись у 1932 p., роман “Brave New World” був перекладений того ж року німецькою мовою Хербертом Херлітчка (Herberth E. Herlitschka) з назвою “Welt – wohin?”. У 1950 p. перекладач знову звертається до цього твору і перекладає його вдруге, змінивши назву роману на “Wachere neue Welt”. У 1953 p. Херлітчка перекладає назву твору як “Schöne neue Welt”, і саме цю назву оберуть за зразок інші німецькі перекладачі. Цей приклад демонструє, що той самий перекладач може

бачити кожного разу по-різному навіть переклад назви. Слід також зауважити, що й сам автор бачив свій твір інакше через 15 років. У 1947 р. в передмові до нового видання роману він зазначив: «зараз я би свій роман написав інакше, але 15 років назад у мене було таке бачення "Нового світу", тому я залишаю його без змін» [378, с. 5].

У 1978 р. з'являється інший переклад твору німецькою, здійснений Евою Вальх (Eva Walch), з назвою "Schöne neue Welt", а в 2007 р., з тією ж назвою, переклад Уда Штетлінг (Uda Stätling).

Російською мовою також існує декілька перекладів. У 1935 р. І. Романович у співавторстві з А. Елеонською та В. Топер перекладає фрагменти роману в журналі «Интернациональная литература» та подає назву «Дивный новый мир». У 1972 р. з'являється переклад Р. Равич «Дивный новый мир», а в 1988 р. видатний перекладач англomовної літератури О. Сорока пропонує російськомовним читачам свій переклад видатного роману-антиутопії «О дивный новый мир».

Українською мовою існує два переклади роману з назвою «Прекрасний новий світ», здійснений С. Маренком у 1994 р. й надрукований у журналі «Всесвіт» того ж року, та з назвою «Який чудесний світ новий!» у перекладі В. Морозова.

З усіх названих варіантів для дослідження були обрані переклади, зроблені в різний час: російською – О. Сороки «О дивный новый мир» [378], німецькою – Х. Херлітцшка «Schöne neue Welt» [383] та українською – С. Маренка «Прекрасний новий світ» [373].

Однією з характерних особливостей роману-антиутопії «1984» є експериментування автора з мовою. У 1936–1936 роках Дж. Орвелл бере участь у громадянській війні в Іспанії, і саме зіткнення з партійною лексикою та термінологією, яку вживали в середовищі лівих, спровокувало його на створення мови "Newspeak", не схожої на жодну іншу метамову.

Поняття "Newspeak", винайдене Дж. Орвеллом у романі «1984», зазвичай розуміють як позначення тоталітарної мови, тобто мови

суспільства, в якому всі сфери соціального та духовного життя підлягають ідеологізації. У визначенні найбільш важливих рис “Newspeak” ми дотримуємось позиції Е. А. Земської: «високий ступінь клішованості, евфемістичність, порушення основних постулатів спілкування, застосовуваного з метою лінгвістичного маніпулювання, ритуалізоване використання мови, десемантизація не лише окремих слів, а й великих фрагментів дискурсу. Кліше “новомови”, як правило, орієнтовані або на абстрактний, умовний референт, або на референт, відсутній у дійсності» [74, с. 23].

Носіями тоталітарної ідеології в національному мовному менталітеті є елементи соціально-політичної лексики (такі як «пролетар», «буржуй», «клас-гегемон», «гестапо», «наці»), які витісняють у мовній картині світу попередні позначення духовних цінностей з позиції вищого авторитету. Так і в романі слова втрачають своє початкове значення й позначають щось протилежне, наприклад: «Війна – це мир», «Свобода – це рабство», «Неуцтво – це сила» [375, с. 8]. Велика кількість аббревіатур і складноскорочених слів також є характерною для тоталітарної ідеології. Соціально-політична лексика використовується не у своєму прямому загальномовному значенні, а в якості ідеолексикону, тобто терміни часто інгерентно експресивні, як слова з сильними політичними конотаціями, соціальним колоритом [375, с. 60]. В ідеолексиконі актуалізується недиференційована ціннісна конотація, елімінується загальномовна денотативно-сигніфікативна віднесеність. Оцінна функція ідеолексикону настільки посилюється, що в масовій свідомості він набуває негативної семантики, зокрема, великої кількості складноскорочених слів. Всі ці риси спостерігаємо в мові “Newspeak”, наприклад: *unperson*, *facecrime*, *ownlife*, *polits* та ін.

Мова “Newspeak” – це офіційна мова Океанії, держави, де розгортаються основні події роману. Вона утворюється з англійської, яка в романі має назву “Oldspeak” (старомова), шляхом значного скорочення і

спрощення її словникового запасу та граматичних правил. Ця мова була розроблена згідно з ідеологічними потребами тоталітарного режиму правлячої Партії Ангсоцу – Англійського Соціалізму. У 1984 році ще не було нікого, хто використовував би новомову як єдиний засіб усного та письмового спілкування. Головна газета «Таймс» писалася новомовою, члени Партії намагались якомога частіше вживати її у повсякденному житті, але вона ще не була досконалою. Метою мови “Newspeak” було сформувати й виразити світоглядні та духовні цінності в послідовників Ангсоцу, а також зробити неможливим опозиційний спосіб мислення (*думкозлочин*) або мовлення. Для цього з обігу поступово вилучалися слова та словосполучення, які описують поняття свободи, революції та ін. Один із персонажів роману так говорить про скорочення словникового складу мови “Newspeak”: «Руйнувати слова – це чудово» [375, с. 53]. До 2050 року мова “Newspeak” повинна була витіснити “Oldspeak”, а з нею всі «думкозлочинні» (*thinkcrime*) слова.

У мові “Newspeak” широко представлена квазіномінація для підкреслення сакральності мови влади та класової диференціації. Слова та терміни набувають нового тлумачення або протилежного значення. Ці слова “Newspeak” штучно утворені для того, щоб окреслити новий порядок, новий спосіб мислення.

Тобто, у сфері масової свідомості в міру закріплення позицій «новомови» поступово відбувається «підміна понять», доведена до крайньої межі, коли буквальне значення слова стає прямо протилежним контекстуальному. Так, наприклад, каторжний табір у «новомові» має назву *joysamp (радлаг)*, тобто *табір радості*, а воєнне міністерство називається *the Ministry of Peace (Міністерство миру)* та ін. Обов’язкове вживання найбільш прогресивної мови «Newspeak» для вираження ідей, гасел та політики партії сприймається звичайними людьми, *пролами (proles)*, з благоговійним трепетом, бо вони розмовляють мовою “Oldspeak”. У романі Дж. Орвелл подає приклади уривків, написаних «новомовою», і те, як це

було б написано «старомовою»: “...times 3.12.83 reporting bb dayorder doubleplusungood refs unpersons rewrite fullwise upsub antefiling. In Oldspeak (or standard English) this might be rendered: The reporting of Big Brother's Order for the Day in The Times of December 3rd 1983 is extremely unsatisfactory and makes references to non-existent persons. Rewrite it in full and submit your draft to higher authority before filing” [385, с. 40] – «Таймс» 3.12.83 повідомила наказ вб наднезад згад неосіб переписати цілковино керзатвер до підшивання. Старомовою (тобто, літературною англійською) це виглядало б так: Газета «Таймс» від 3 грудня 1983 року виклала зміст чергового наказу Великого Брата в спосіб. Згадано неіснуючих осіб. Перепишіть матеріал цілком і повністю й подайте на затвердження керівництву, перш ніж його буде підшито» [375, с. 46].

Жорстка мова “Newspeak”, мова вищих верств суспільства, протиставляється мові “Oldspeak”, мові пролетаріату (*proles*). «Новомова» – суха, розмірена та закостеніла, а «старомова» – жива, емоційна, діалектна, з великою кількістю помилок [385, с. 187]. Мова пролів має «низький стиль», який маркує мовленнєві портрети трударів, людей без освіти, які не прагнуть до влади: “‘I arst you civil enough, didn't I?’ said the old man, straightening his shoulders pugnaciously. ‘You telling me you ain't got a pint mug in the 'ole bleeding boozer?’ - ‘And what in hell's name is a pint?’ said the barman, leaning forward with the tips of his fingers on the counter. - ‘Ark at 'im ! Calls 'isself a barman and don't know what a pint is! Why, a pint's the 'alf of a quart, and there's four quarts to the gallon. ‘Ave to teach you the A, B, C next.’ - ‘Never heard of 'em,’ said the barman shortly. ‘Litre and half litre - that's all we serve. There's the glasses on the shelf in front of you. - ‘I likes a pint,’ persisted the old man. ‘You could 'a drawed me off a pint easy enough. We didn't 'ave these bleeding litres when I was a young man.’ - ‘When you were a young man we were all living in the treetops,’ said the barman, with a glance at the other customers” [385, с. 75]. – «Я ж тебе нормально попросив, не? – промовив старий, агресивно випнувши груди. – А ти мені тут розказуєш, що у твоїй клятій

забігаловці немає пінтового кухля. – А що це, в біса, таке – пінта? – запитав бармен, нахилившись уперед і вчепившись пальцями в шинквас. – Ви тільки послухайте його! Назива себе барменом, а сам не зна, що таке пінта! Пінта – півкварти, а в галоні чотири кварта. Мені що, ще й азбуку тобі розказувати, чи що? – Ніколи про таке не чув, - відрубав бармен. – Літра й півлітри – ось що я продаю. Кухлі на полиці перед тобою. Я хочу пінту, – вперся старий. – Ти не заставиш мене купувати літру. Коли я був молодий, не було ніяких паскудних літрів. – Коли ти був молодий, ми всі жили на деревах, – сказав бармен, подивившись на інших відвідувачів бару» [375, с. 87].

Живу мову, наповнену емоціями, знаходимо також у щоденнику головного героя роману Вінстона Сміта, незважаючи на те, що він був членом партії: “April 4th, 1984. Last night to the flicks. All war films. One very good one of a ship full of refugees being bombed somewhere in the Mediterranean. Audience much amused by shots of a great huge fat man trying to swim away with a helicopter after him, first you saw him wallowing along in the water like a porpoise, then you saw him through the helicopters gunsights, then he was full of holes and the sea round him turned pink and he sank as suddenly as though the holes had let in the water, audience shouting with laughter when he sank. then you saw a lifeboat full of children with a helicopter hovering over it. there was a middle-aged woman might have been a jewess sitting up in the bow with a little boy about three years old in her arms. little boy screaming with fright and hiding his head between her breasts as if he was trying to burrow right into her and the woman putting her arms around him and comforting him although she was blue with fright herself. all the time covering him up as much as possible as if she thought her arms could keep the bullets off him” [385, с. 11]. – «4 квітня 1984 року. Учора ввечері в кіно. Усі фільми про війну. Один досить непоганий, корабель повний біженців, який бомбардували десь у Середземному морі. Публіці дуже сподобалися кадри з величезним гладким чоловіком який плив у морі втікаючи від гелікоптера що переслідував його, спочатку показували як він боровся у воді наче тюлень потім його показали

крізь приціл гелікоптера потім прошили багатьма кулями море навколо нього стало рожевим він відразу потонув наче набрав води крізь дірки в тілі коли він зник під водою публіка зареготала а тоді показали човен із дітьми над якими завіс гелікоптер там була жінка середнього віку схожа на єврейку вона сиділа на носі човна тримаючи в обіймах хлопчика років трьох хлопчик вершав від переляку й ховав голівку між її грудьми наче намагався зануритися в неї а жінка обхопила його руками й утішала його хоч сама посиніла від жаху накриваючи його руками як тільки могла ніби вірила що руки захистять від куль ...» [375, с. 12]. Тобто, мова влади також протиставлена емоційній та живій мові рукопису протагоніста. Вживаючи такі протиставлення, автор підкреслює соціальну стратифікацію, «розколюючи» суспільство роману на «правлячих» та «керованих».

Створюючи унікальну та неповторну метамову роману, Дж. Орвелл за допомогою жанрово-стилістичних засобів виразності, таких як квазіномінації та утворення okazionalizmів на лексичному рівні, графонів – на графічному рівні, повторів – на синтаксичному рівні, водночас відображає своє приховане критичне ставлення до дійсності. Завдяки “Newspeak” автор найбільш яскраво відтворює атмосферу антиутопії та інтелектуальну «гру смислів», яка характеризується неоднозначністю сприйняття, смисловою невизначеністю та множинністю інтерпретацій. Завдяки цьому понад 60 років цей роман викликає живий інтерес у перекладачів та породжує все нові й нові переклади різними мовами світу.

Українською мовою існує три переклади. Перший переклад уривків роману «1984» українською мовою було зроблено Олександром Терехом та надруковано в 1988 р. в журналі «Всесвіт». У 2013 році з’явився повний переклад твору українською, але зроблений непрофесійним перекладачем Віталієм Данмером. З його власних слів, він відступив від традиційного перекладу й підійшов більш філософськи до відтворення роману. Та у 2015 р. роман було перекладено Віктором Шовкуном. Російською мовою існує також три переклади. Перший було зроблено перекладачами

В. Андрєєвим та Н. Вітовим і надруковано в 1955–1956 рр. у журналі «Грані» у м. Франкфурт-на-Майні в Німеччині та окремою книгою у 1957 р., також у Франкфурті-на-Майні. Наступні два переклади з'явилися майже одночасно. Один із них був зроблений Віктором Голишевим у 1988 р., а другий – Д. Івановим та В. Недошивіним у 1991 р. Німецькою мовою існує два переклади. Перший з'явився у 1950 р. й був зроблений Куртом Вагензайлем (Kurt Wagenseil), а другий – у 1984 р., зроблений Міхаелем Вальтером (Michael Walter). У даному дослідженні проаналізовано по два переклади кожною мовою: переклад українською О. Тереха [374] та В. Шовкуна [375], російською В. Голишева [377] та Д. Іванова й В. Недошивіна [376], німецькою – К. Вагензайля [384] та М. Вальтера [386].

Третій твір, обраний для аналізу, – роман-антиутопія Е. Берджесса «Механічний апельсин» – становить величезний інтерес як для філологів, так і для перекладачів, тому що найбільш привабливим, заворожуючим у ньому є мова. Е. Берджесс, будучи не тільки письменником, але також лінгвістом і перекладачем, створює індивідуальну метамову роману. Оказіональний словотвір є ідеальним способом для реалізації індивідуально-авторського задуму як у номінації нових реалій дійсності, так і в квазіномінації (вторинна / перенормінація) вже названих у мові предметів, явищ, понять. Е. Берджесс створює так звану мову “Nadsat”, від російського *-надцать* (підлітки від одинадцяти до дев'ятнадцяти років), оскільки герої роману – підлітки (тінейджери). У філологічній традиції англословних країн існує цілий ряд термінів для штучної мови “nadsat”: *the slang of a clockwork orange*, *argot*, *nadsat talk* тощо [278, с. 211]. Проте мову “Nadsat” не можна назвати повноцінною вигаданою мовою. До свого експерименту Е. Берджесс залучає тільки лексику, не подаючи впорядкованої граматичної системи. мова “Nadsat” – це 253 слів і виразів. Її основою є узуальна лексика російської мови (приблизно 220 слів) та слова з інших мов: німецької, французької, циганської, малайської, а також діалекту кокні. Словами своїх персонажів Е. Берджесс пояснює походження цієї мови: «Тарабарська

говірка дикунів, – усміхнувся доктор Бродські. – Ви щось знаєте про її походження, Бреноме? – Випадкові запозичення з колишнього римованого сленгу, – почав пояснювати доктор Бреном, який уже не скидався на мого кента. – Дещо від жаргону волоцюг. Але насамперед – рос. пропаганда. Підсвідоме проникнення» [379, с. 106]. Тобто Е. Берджесс чітко вказує на російське походження цієї мови.

Для європейців використання російських елементів мови “Nadsat” пов’язується з загрозою розповсюдження комунізму та радянського ладу в Європі, тоді як російськомовні читачі таких асоціацій не мають, і цей факт повинен враховувати перекладач твору російською, а також українською мовами. Завдяки використанню мови “Nadsat” роман перетворюється на ребус, закодоване послання. Мова “Nadsat” створює ефект очуження звичного світу. Навчившись розуміти мову головного героя Алекса, читач починає усвідомлювати, про який світ пише автор. Коментуючи свій роман, Е. Берджесс казав: «Події, описані у цьому романі, треба відчувати, а не розуміти» [294, с. 279]. Тому перекладач повинен перейнятися духом першотвору, зрозуміти його стилістику та авторський задум і спробувати досягти в перекладі такого ж впливу, який оригінал мав на англійську аудиторію.

Е. Берджесс досить детально опрацьовує вигадану мову “Nadsat”, якій у тексті належить аж ніяк не допоміжна роль. Насамперед, виникає запитання, чому вибір автора припадає саме на російську мову і яким принципом керується він у доборі лексики. Е. Берджесс, захоплюючись англійським сленгом, арго, неологізмами, виявляє інтерес і до нового тінейджерівського вокабуляру, але не бере його за основу для створення мови “Nadsat”. Він хотів написати сучасний роман, який би не втрачав свіжості й багато десятиліть після своєї появи. Завданням письменника було показати підлітка майбутнього, а кожне покоління тінейджерів має свою мову. Використовуючи сленг підлітків кінця 50–60 років ХХ ст., він не зміг би передати атмосферу майбутнього, атмосферу жорстокості, бруталності,

насилства. Мовознавець за освітою, він розумів плинну натуру сленгу: сучасний сленг початку 60-х рр. здаватиметься застарілим та недоладним навіть вже через десять років, для читача це буде «мова мами і тата». Тому Е. Берджессу потрібно було створити мову підлітків майбутнього, яка і через 10, і через 100 років буде залишатися для читача мовою майбутнього тинейджера [379, с. 4].

Окрім того, на вибір автора вплинуло вивчення російської мови в юності й «реанімація» її в 1961 році перед поїздкою до Ленінграда, а також початок холодної війни і, як наслідок, сприйняття західним світом усього російського як ворожого й жорстокого.

У мові відбивається свідомість, і завдання автора тексту полягає в тому, щоб за допомогою мови передавати будь-які, навіть найменш значні зміни у свідомості персонажа, а завдання перекладача – відтворити це в перекладі [208, с. 92].

Слід зазначити, що існує три переклади твору російською мовою. Перший переклад був здійснений у 1977 р. А. Газовим-Гінзбергом (Амнон Гінзай) з назвою «Механический апельсин» (ім'я автора він транслітерував як А. Бурджесс) і надрукований у Тель-Авіві. В перекладі відсутній 21-й розділ, тому що переклад робився з оригіналу 1962 р., а цей розділ Е. Берджесс дописав пізніше. Другий переклад зробив Володимир Бошняк у 1990 р., але лише фрагмент – для журналу «Литературная газета», а 1991 р. вийшов повний текст перекладу. Третій переклад був зроблений Євгеном Синельщиковим для журналу «Юность» у 1991 р., але в скороченому варіанті та без 21-ого розділу. Німецькою мовою також було здійснено три переклади. Перший – у 1972 р. Вальтером Бруммом (Walter Brumm), другий – у 1999 р. Вольфгангом Креге (Wolfgang Krege) та третій – у 2013 р. Ульріхом Блюменбахом (Ulrich Blumenbach). Українською мовою існує тільки один переклад, здійснений Олександром Буценко. Вперше він був надрукований у 1990 р. в часописі «Всесвіт» і лише 2003 р. виданий окремою книгою.

Для аналізу були обрані переклади, які з'явилися у період між 1990 та 2003 роками, щоб розглядати їх у синхронії. Це український переклад О. Буценка «Механічний апельсин» (21 розділ) [369], з російських перекладів ми обрали тексти В. Бошняка «Заводной апельсин» (21 розділ) [370] та Є. Синельщикова «Заводной апельсин» (скорочений варіант, 20 розділів) [371]. Незважаючи на те, що обидва переклади з'явилися у той самий час, до відтворення мови "Nadsat" перекладачі підійшли творчо та кардинально різними шляхами. З німецьких перекладів були обрані для аналізу переклад В. Креге «Die Uhrwerk-Orange» (21 розділ) [380].

При створенні метамови романів-антиутопій «Прекрасний новий світ» О. Гакслі, «1984» Дж. Орвелла та «Механічний апельсин» Е. Берджесса автори по-різному підходять до утворення її фонетичних та граматичних форм (категорій). Як правило, вони базуються в існуючій мові, але зазнають деяких граматичних трансформацій. О. Гакслі в романі «Прекрасний новий світ» не подає граматичної та фонетичної структури метамови «нового світу». Він лише додає певну оказіональну лексику до вже існуючої мови. Що стосується метамов "Newspeak" та "Nadsat", то перед перекладачами стоїть завдання якомога детальніше проаналізувати фонетичні та граматичні форми для більш адекватного відтворення їх у мовах перекладу, з урахуванням фонетичних і граматичних особливостей цих мов.

2.2. Відтворення фонетичних і граматичних особливостей метамови "Newspeak" у перекладах

Дж. Орвелл у романі «1984» детально структурує метамову «Newspeak», але, на відміну від Е. Берджесса, подає в кінці роману ще й додаток із назвою «Принципи мови "Newspeak"». У ньому письменник пояснює базові лексичні принципи побудови цієї мови та надає детальний опис граматики "Newspeak". У метамові "Newspeak" 108 оказіональних слів, з яких 54 іменника, 22 дієслова, 21 прикметник і 11 прислівників.

Граматика метамови “Newspeak” має дві характерні особливості. Перша з них – майже повна взаємозамінність різних частин мови. Будь-яке слово в мові може бути використане як дієслово, іменник, прикметник або прислівник. Так, наприклад, слово *think*, яке в мові “Oldspeak” існувало тільки як дієслово, використовується в метамові “Newspeak” і як іменник, і як дієслово, а форма *thought* не існує взагалі. Тобто, в метамові “Newspeak” неправильні форми дієслів скасовані, і якщо у дієслова та іменника був один корінь, то між ними не існувало жодної різниці, що призвело до знищення великої кількості слів. Наступний приклад демонструє, що етимологічні закони також скасовані: дієслово *cut* вилучено, але існує іменник *knife*, який вживається і як іменник *ніж*, і як дієслово *різати*. Таким чином у метамові “Newspeak” з’являється така частина мови, як іменник-дієслово (31 слово). Німецькі перекладачі відтворили задум автора і завдяки кальці (100%) утворили субстантивовані дієслова, наприклад: *Denk* – у значенні дієслова *думати* та іменника *думка*, *Messer* – у значенні *різати* та *ніж*. Також при відтворенні мови «Newspeak» німецькі перекладачі не використовують неправильні форми дієслів, наприклад: *Gedanke*. В українських та російських перекладах дієслова-іменники відтворюються також завдяки кальці, але проблема відсутності неправильних форм дієслів не стоїть перед перекладачами, оскільки в цих мовах їх не існує. Слід зазначити, що В. Шовкун відтворює дієслова-іменники українською, обираючи то дієслово (81%), то іменник (19%), наприклад: *думати*, *ніж* [375], а Д. Іванов та В. Голишев – іменник (100%), наприклад: *мысль*, *нож* [376].

Прикметники в метамові “Newspeak” утворюються за допомогою додавання до іменника-дієслова закінчення *-ful*, а прислівники – закінчення *-wise*, наприклад: *speedful*, *speedwise*, *constructionwise* та ін. Слід також зазначити, що деякі прикметники мови “Oldspeak” залишились у метамові «Newspeak», наприклад: *good*, *soft*, *black*, *big*, *strong*, *full*, і від них утворились прислівники мови «Newspeak»: *goodwise*, *fullwise* та ін. Перекладачі по-різному підійшли до відтворення прикметників та

прислівників, і наступний приклад це демонструє: “Items one comma five comma seven approved *fullwise* stop suggestion contained item six doubleplus ridiculous verging crimethink cancel stop unproceed *constructionwise* ante-getting *plusful* estimates machinery overheads stop end message” [385, с. 139]. Німецькі перекладачі завдяки схожості мов відтворили закінчення прикметників та прислівників за допомогою кальки (100%), тобто додавши до субстантивованих дієслів суфікси *-voll* та *-weise*: *raschvoll*, *raschweise*, *konstruktionsweis*, *vollweise*, *plusvoll*. При перекладі даного уривку К. Вагензайль та М. Вальтер відтворили ці частини мови саме за цією моделлю: “Punkt eins Komma fünf Komma sieben *vollweise* gebilligt Stop Vorschlag von Punkt sechs doppelplus lächerlich betreffs Denkverbrechen streicht Stop unsofort *plusvoll* Unterlagen *abwartweise* Maschinerie oben Stop Ende” [386, с. 193]. – “Punkte eins komma fünf komma sieben *vollweise* gebilligt stop vorschlag in punkt sechs doppelplus lächerlich nähe deldenk streichen stop unverfahren konstruktionsweise vorerhalt *plusvoll* kalkulation maschinerie pauschal stop ende weisung“ [386, с. 205]. Український та російські перекладачі відтворили прикметники та прислівники мови “Newspeak” по-різному в різних контекстах: за допомогою функціонального аналога утворили okazionalnі slova (82%), у 14% випадків вжили звичайні прикметники та прислівники, або передали їх за допомогою описового перекладу (4%), при цьому не відтворили їхню okazionalnіst. У даному уривку В. Шовкун та російські перекладачі утворили okazionalnі slova за допомогою злиття двох слів, конверсії та генералізації, тим самим скоротивши кількість okazionalnіх слів: «Позиції перша кома друга кома сьома *totalcxвал* крапка пропозиція по шостій позиції дваплюснісенітниця на межі думкозлочину – скасувати крапка до отримання плюс оцінки перевиробництва машин не продовжувати *конструктпоширення* крапка кінець послання» [375, с. 160]. – «Позиции первую запятая пятую запятая седьмую одобрить сквозь точка предложение по позиции шесть плюсплюс нелепость грани мыслепреступления точка не продолжать *конструктивно*

до получения *плюсовых* цифр перевыполнения машиностроения точка конец записки» [377, с. 84]. – «Пункты один запятая пять запятая семь *полностью* одобрены точка предложение содержащееся пункте шесть плюсплюс нелепое граничит преступмыслью снять точка не продолжать разработку до получения *плюсполных* оценок вышестоящего аппарата точка конец записки» [376, с. 129]. В О. Тереха цій епізод відсутній.

У мові “Newspeak” не існує антонімії у тому вигляді, який є в сучасній англійській мові, наприклад: *cold – warm, good – bad*. Протилежне значення утворюється за допомогою додавання префікса *un-*, який має негативне значення, до будь-якого слова, наприклад: прикметник *cold – uncold, good – ungood, orthodoxy – unorthodoxy*, або іменник *person – unperson* чи дієслово *proceed – unproceed* та ін. Слід також зазначити, що не існує певного правила вибору слова, яке має бути залишене, а яке знищене. З пари антонімів, що існують у звичайній мові, залишалось лише вирішити, якому слову надати перевагу, а яке вилучити з мови, наприклад *dark – light*, можна утворити пару антонімів *dark – undark*, або *light – unlight*. У романі один із героїв пояснює це явище: “A word contains its opposite in itself. Take "good", for instance. If you have a word like "good", what need is there for a word like "bad"? "Ungood" will do just as well – better, because it's an exact opposite, which the other is not” [385, с. 46]. – «Слово вже містить у собі свою протилежність. Ось, наприклад, «добрий». Якщо ми маємо слово «добрий», то навіщо нам таке слово, як «поганий»? «Недобрий» виконуватиме цю роль не гірше, а може, навіть і краще, бо воно становить його пряму протилежність, чого не скажеш про інше слово» [375, с. 53]. Всі перекладачі відтворили це граматичне явище за допомогою кальки (майже 100%): в німецьких перекладах *un-*, в українських та російських *не-*наприклад: *unpersons – unpersonen – неособи – неличности*. Але слово *ungood* Д. Іванов за допомогою функціонального аналога *анти-* відтворив як *антихорошо*, посилюючи протилежне значення.

Для того, щоб посилити значення слова в мові “Newspeak”, додається префікс *plus-*, а для ще більшого посилення – префікс *doubleplus-*, наприклад: *uncold – plusuncold – doubleplusuncold*, що означає: *теплий – дуже теплий – гарячий*. Тобто синонімія у тому вигляді, як вона існує в сучасній англійській мові, відсутня в мові “Newspeak”, і, продовжуючи свою думку, персонаж роману говорить: “...if you want a stronger version of "good", what sense is there in having a whole string of vague useless words like "excellent" and "splendid" and all the rest of them? "Plusgood" covers the meaning or "doubleplusgood" if you want something stronger still [385, с. 46].

Всі перекладачі при відтворенні цих префіксів вжили кальку (100%): „Wenn du wiederum eine stärkere Abart von „gut“ willst, worin besteht der Sinn einer ganzen Reihe von undeutlichen, unnötigen Worten wie „vorzüglich“, „hervorragend“ oder wie sie alle heißen mögen? „Plusgut“ drückt das Gewünschte aus; oder „doppelplusgut“, wenn du etwas noch Stärkeres haben willst“ [383, с. 62]. – „...wenn man eine Steigerung von „gut“ haben will, wozu dann einen ganzen Rattenschwanz von vagen, unnützen Worten wie „hervorragend“ und „großartig“ und was sonst noch alles? „Plusgut“ deckt die Bedeutung doch völlig ab; oder „doppelplusgut“, wenn man noch eine Steigerungsstufe möchte” [386, с. 66]. – «Або якщо ви хочете мати ще сильнішу версію слова "добрий", який сенс у тому, щоб мати стільки пустопорожніх і даремних слів, таких як "чудовий", "прекрасний" і всю низку їм подібних? "Плюсдобрий" покриває всі їхні значення, або "двічіплюсдобрий", якщо захочете щось іще потужніше» [375, с. 53]. – «Или оттенки и степени прилагательных. "Хороший" – для кого хороший? А "плюсовой" исключает субъективность. Опять же, если вам нужно что-то сильнее "плюсового", какой смысл иметь целый набор расплывчатых бесполезных слов – "великолепный", "отличный" и так далее? "Плюс плюсовой" охватывает те же значения, а если нужно еще сильнее – "плюсплюс плюсовой"» [377, с. 25]. – «Опять-таки, если тебе потребуется более сильная форма слова "хорошо", какой смысл иметь целую цепочку

неопределенных, бесполезных слов вроде "отлично", "превосходно" и т.д.? "Плюсхорошо" все это выразит или, если нужно сказать еще сильнее, "плюсплюсхорошо"» [376, с. 43].

Значення майже будь-якого слова можна було також змінити за допомогою таких префіксів, як *ante-*, *post-*, *up-*, *re-* та ін., наприклад: *antegetting*, *antefiling*; *upsub*; *recrossing*, *redevison*. Завдяки вилученню слів з різною семантикою і додаванню різних префіксів до того самого слова словник "Newspeak" значно скоротився, і процес скорочення постійно продовжувався. Перекладачі по-різному відтворили ці префікси у своїх перекладах. Так, наприклад, в уривку: "times 3.12.83 reporting bb dayorder doubleplusungood refs unpersons rewrite fullwise *upsub antefiling*" [385, с. 27] – німецький перекладач Курт Вагензайль новомовне слово *upsub* вилучив, а *antefiling* відтворив за допомогою транслітерації: "Times vom 3. 12. 83: Bericht GB Tagesbefehl doppelplusungut nennt Unpersonen totalumschreibt *anteordner*" [384, с. 27]. Міхаель Вальтер перше слово відтворив за допомогою кальки, а друге – функціональним аналогом, зберігаючи при цьому оказіональність: "times vom 3. 12. 83: bericht gb tagesbefehl doppelplusunggut nennt unpersonen total umschreiben *obenvor päarchiv*" [386, с. 50]. Українські перекладачі О. Терех та В. Шовкун також відтворили ці оказіоналізми за допомогою кальки та функціонального аналога, але не зберегли оказіональність у другому слові: «3.12.83 повідомила наказ вб наднезад згад неосіб переписати цілповно керзат *вер до підшивання*» [374, с. 137] / – «Час 3. 12. 83 в повідомленні с.б. згадані неособи переписати й показати *вищособ перед занесенням до файлу*» [375, с. 41]. Російські перекладачі В. Голишев та Д. Іванов відтворили лише префікс *up-* за допомогою функціонального аналога, але не зберегли оказіональність висловлювання: «таймс 03.12.83 минусминус изложен наказ с. б. упомянуты нелица переписать сквозь *наверх до подшивки*» [377, с. 21] / – «таймс 03.12.83 сообщение приказа дня бб плюс плюс антихорошее ссылки

неличності переписать полностью доложить *наверх до подшивки*» [376, с. 33].

З наведених прикладів зрозуміло, що не всю оказіональну антонімію, утворену за допомогою префіксів, вдалося зберегти у перекладах. Німецькі перекладачі відтворили 87% оказіональних слів за допомогою транслітерації та кальки. Українським і російським перекладачам не вдалося зберегти оказіональність слів у 64% випадків, оскільки при їх відтворенні вони, крім кальки (75% та 72% відповідно), вжили також функціональний аналог (16% та 18% відповідно) чи взагалі вилучили оказіональні слова (9% та 10% відповідно).

Другою відмінною рисою граматики метамови “Newspeak” є її нормативність – будь-які зміни форми слова підлягають єдиному правилу, тобто прибираються всі винятки і не існує неправильних дієслів. Для утворення минулого та давноминулого часу до всіх дієслів додається закінчення *-ed*, наприклад: *think – thinked, steal – stealed*, а форм *thought, stole – stolen* не існує взагалі. Хоча у словосполученнях форма *thought* збереглась, наприклад: *the Thought Police*. Всі іменники у множині мають закінчення *-s/-es*, наприклад: *man – mans, ox – oxes, life – lifes*, а множина слів-винятків *men, oxen, lives* знищена. Ступені порівняння прикметників утворюються за допомогою суфіксів *-er, -est*, наприклад: *good – gooder – goodest*, а неправильні форми (*better – best*) та складні конструкції – *more* та *most* – також вилучені з мови “Newspeak”. Слід зазначити, що у деяких випадках словотворення для швидкого та зручного мовлення спостерігався певний відхід від нормативності. Якщо слово було важко вимовити або воно могло бути почуте не зовсім коректно, його вважали «поганим», і з нього вилучали або додавали літери, а інколи залишали неправильну форму дієслова або його застарілу форму, наприклад: *thoughtcriminals, Miniluv, Minipax* та ін.

Завдяки схожості англійської та німецької мов німецькі перекладачі відтворили цю нормативність та відхід від неї у своїх перекладах за

допомогою кальки. До більшості дієслів (97%) було додано закінчення *-te* для утворення минулого та давноминулого часу, наприклад: *stehlte, dachte*. І також, як у тексті оригіналу, лише в 3% випадків залишили форми неправильних дієслів, наприклад: *die Gedankenpolizei, Gedankendelik*, або змінили букви, наприклад *Minipax*. Для утворення множини до всіх іменників (100%) німецькі перекладачі додали закінчення *-s* або *-es*, наприклад: *Menschs, Nußes, Lebens*. Всі ступені порівняння прикметників (100%) у німецьких перекладах відтворені також завдяки кальці, додаються закінчення *-er, -est*, наприклад: *gut – guter – gutest*.

В українському та російському перекладах відтворення нормативності метамови “Newspeak” не зберегло її оказіональності, тому що в цих мовах не існує неправильних форм дієслів, неправильних форм ступенів порівняння прикметників та неправильних форм множини іменників. Унаслідок цього мова “Newspeak” у текстах перекладу українською та російською мовами втратила певну кількість (23% та 27% відповідно) оказіональних слів.

При відтворенні граматики мови “Newspeak” у текстах перекладу німецькою мовою обидва перекладачі, завдяки схожості мов, використовували в 96% випадків кальку та в 4% функціональний аналог, і таким чином їм вдалося відтворити майже всі оказіональні граматичні форми оригіналу. Українські та російські перекладачі також використовували кальку (43% та 47% відповідно), але все ж таки в 44% та 46% випадків застосовували функціональний аналог і в 13% та 7% – вилучення слів, що спричинило зменшення кількості деяких оказіональних граматичних форм у метамові “Newspeak” у цих перекладах.

2.3. Відтворення фонетичних і граматичних особливостей метамови “Nadsat” у перекладах

Метамова “Nadsat” – досить своєрідний і унікальний за своїм зовнішнім, фонетичним і граматичним, та внутрішнім, семантичним і стилістичним, змістом конструкт. Ентоні Берджесс детально структурував фонетичні та граматичні форми метамови роману.

Усі елементи метамови “Nadsat” Е. Берджесса (253 слова) передаються латинськими літерами, однак автор не дотримується виключно транскрипційного або транслітераційного принципу передачі російських слів, а суміщає їх, що є проявом гри автора з читачем. Це дозволяє нам вирізнити ряд відповідностей у письмовому позначенні звуків російської мови латиницею в тексті оригіналу та в текстах перекладу, де перекладачі звертаються до латиниці для відтворення мови “Nadsat”. Це спостерігається переважно в перекладі німецькою мовою, що є логічним, та російською в перекладі В. Бошняка.

Наведені приклади у Додатку 1 демонструють, як автор та перекладачі іноді навмисно перекручують на письмі транскрипцію слів, стилізуючи іншомовні елементи під англійські, німецькі та російські відповідно. Е. Берджесс передає російську «к» в кінці слова за допомогою диграфа "ck", а замість однієї «с» у слові "goloss" пише "ss", оскільки подібне написання слів більш характерне для англійської мови. Звук «х» відповідно до загальноприйнятих правил транскрибування передається літерою "h", але Е. Берджесс відтворює її через "k" – таким чином слово стає водночас російського та циганського походження. Наприклад, слово *dook*: зважаючи на те, що циганська мова дуже діалектна і піддається впливу тієї культури й мови, серед якої живуть цигани, то доцільним буде стверджувати, що *dook* утворене все ж таки від російського «дух». Німецький перекладач відтворює фонетичне звучання російських слів за допомогою транскрипції, у 11% випадків враховує фонетичні правила російської мови, таких як оглушення наприкінці слова (наприклад, «ж» оглушується і промовляється як «ш»): *der Nosch* – «нош», від російського *нож*, або «в» транслітеровано як «ф» чи з пом'якшенням «фь»: *das Kroff* – «крофь» від *кровь*. У 12% випадків

німецький перекладач транскрибує російські слова та записує їх латиницею таким чином, що вони стають більше схожими на німецькі слова, ніж на російські, наприклад: *der Tschelluffjek, Jarblotzkis*. Німецькому перекладачеві вдається, як і Е. Берджесу, утворити в перекладі Nadsat-слова, користуючись німецькими словами, та створити схожі ефекти від них, як, наприклад, зі словом *horrorshow* в англійському оригіналі; в німецькому тексті слово *tolchocks* перетворюється на *die Tollschocks*, утворене від німецьких *toll* – *безумний, жахливий* та *der Schock* – *шок*, при цьому перекладач залишає також і слово *horrorshow*, таким чином подвоюючи почуття жаху: “...und verpaßten ihm ein paar schöne *horrorshow Tollschocks*...” [380, с. 20].

Щодо фонетичного аспекту метамови “Nadsat” у перекладі В. Бошняка, то перекладач, дотримуючись правил транслітерації російських слів англійською мовою, відтворює їх у перекладі, при цьому зберігаючи авторський задум подвоєння приголосних: *zharitt, sliniatt, skorennko, vidett, budd zdorov, videliss, bollshoi*, але його Nadsat-слова мають лише графічне вираження, тобто візуальне. Ми ідентифікуємо їх тільки тоді, коли бачимо, а на фонетичному рівні вони повністю нівельовані. Коли ми читаємо чи чуємо ці лексеми, вони перестають бути Nadsat-словами, а стають звичайними узуальними російськими словами, втрачаючи закладений автором на графічно-фонетичному рівні ефект.

Український перекладач О. Буценко та російський – Є. Синельщиков обрали російську та англійську мови, відповідно, для відтворення Nadsat-слів у своїх перекладах, використовуючи кирилицю, наприклад: “All round my gulliver was a bandage and there were bits of stuff like stuck to my *litso*, and my *rookers* were all in bandages” [379, с. 132]. – «На голівері пов’язка, на *лице* – пластир, *граблі* в бинтах...» [369, с. 154]; «Окинув нас тяжелыми, недоверчивыми взглядами, блюстители вышли, а Пит с Джошем сделали им вслед интернациональный *кренкишафт* моушин джесче, энергично ударив правой рукой по середине вытянутой левой» [371, с. 5]. На графічно-

фонетичному рівні ці перекладачі також відтворили задум автора зробити Nadsat-слова частково схожими на рідну мову та відтворили елемент гри. Наприклад, в українському перекладі: “...make toast for myself and slooshy the radio or read the gazetta, all on my *oddy knocky*” [379, с. 30]. – «підсмажу собі грінки й послухаю радіо або почитаю газетку – одне слово, потішуся на *самко-мотності*» [369, с. 35]; “...and I make no *appy polly loggies* to thee or thine for that” [379, с. 10]. – «...але я зовсім не збираюся ні перед ким *ви-ї-бачатись...*» [369, с. 12]; або в російському: «Еще достал из *брэдницы* фруктовый пай и заглотил его весь без остатка» [371, с. 6], «И вдруг в освещенный лучом прожектора круг из темноты вступило самое юное, нежное и прекрасное *криче*, которое мне приходилось видеть» [371, с. 38], «Это вшивое, заброшенное заведение было разделено на две секшн. В одной выдавали книги, а в другой была *ридаляня* со множеством ньюспейперс, джорналз (и хоть бы один с голыми бабами!)» [371, с. 42]. Є. Синельщиков також відтворює задум автора у власних Nadsat-словах: «Пройди вон в ту будку, чудик, и я подключу тебе что-нибудь *симвоническое*» [371, с. 41].

Таким чином, на фонетичному рівні всі перекладачі зберігають задум автора. Німецький перекладач і російський В. Бошняк при відтворенні мови “Nadsat” навмисно перекручують на письмі транскрипцію цих слів, стилізуючи іншомовні елементи під німецькі та російські відповідно. Український перекладач О. Буценко, обравши російську мову, а російський Є. Синельщиков – англійську для відтворення Nadsat-слів у своїх перекладах, використали кирилицю і також зробити Nadsat-слова частково схожими на рідну мову.

Стосовно морфологічної структури метамови “Nadsat”, то її своєрідність зумовлена тим, що в мові, лексична система якої складається на 92% зі слів російського походження, автор зберігає англійські граматичні форми і додає до чужорідних для англійської мови коренів англійські закінчення. Але слід зазначити, що метамова “Nadsat” досить примітивна. Її складають переважно іменники, прикметники, дієслова та неособові форми

дієслів. Відсутні винятки, такі як неправильні форми дієслів, множини іменників та ступенів порівняння прикметників. Якщо це іменник у множині, то додається закінчення *-(e)s*, наприклад: *droog – droogs, veck – vecks, veshch – veshches, platty – platties, zoobies, glazzies* тощо. Таким чином, створюючи форму множини "zooby", Е. Берджесс додає до основи англійське *-ies* і отримує в результаті "zoobies", а не транскрибовану форму множини російського "zooby". Показник множини *-s*, характерний для англійських іменників, зустрічається і в таких словах, як *veshehes, rassoodocks, lewdis, platties, carmans, shlemmies*: "Billyboy was something that made me want to sick just to viddy his fat grinning litso, and he always had this von of very stale oil that's been used for frying over and over, even when he was dressed in his best *platties*, like now" [379, с. 15]. – «Коли я бачив Баржу, мене аж нудило від його самовдоволеної масної пики й жахливої воні від пересмаженої олії, якою він просмердівся наскрізь, хай навіть був у найкращій *одєжде*, як того вечора» [369, с. 18]. Для утворення присвійного відмінка до іменника додається *'s*, наприклад: *droog's nozz, sharp's goloss*: "It was a *sharp's goloss*, a youngish devotchka by her sound..." [379, с. 19] – «Судячи з голосу, це була мочалка, молоденька дєвочка...» [369, с. 23]; "With my britva I managed to slit right down the front of one of Billyboy's *droog's platties*, very very neat and not even touching the plott under the cloth" [379, с. 16]. – «Мені пощастило розпороти бритвою спереду одєжду одному з Баржиних кентів та так акуратно, що лезо навіть не торкнулося тела» [369, с. 19].

Аналогічний принцип Е. Берджесс застосовує і для утворення минулого часу дієслів – додає закінчення *-ed* до основи, наприклад, у дієсловах *skvatted, viddied, rabbited, slooshied, ookadeeted, interessovatted, loveted, creeched, smecked* та ін.: "...then I *slooshied* golosses of young vecks creeching..." [379, с. 115]. – «...аж поки я, зрештою, *почув* голоси молодих мужіков...» [369, с. 134]; "They *viddied* us just as we *viddied* them, and there was like a very quiet kind of watching each other now" [379, с. 15]. – «Ті хлопці

помітили й нас, і якийсь час ми спокійно поглядали одні на одних» [369, с. 18]. Автор також дотримується зміни -у на -i- при додаванні закінчень *-ed* та *-es*, наприклад: *viddy – viddied, slooshy – slooshied, platty – platties* тощо. Але дієслова теперішнього часу мають закінчення -у, що суперечить нормам англійської мови, наприклад: *viddy, slooshy* та ін. Багато дієслів не мають жодних закінчень, наприклад: *razrezz, smot, peet, creech* тощо. Вони були утворені від російських дієслів шляхом усічення закінчення.

Неособові форми дієслова (герундій і дієприкметник теперішнього часу) в мові “Nadsat” утворюються за тими ж правилами, що й форми реальної англійської мови, – за допомогою закінчення *-ing*, наприклад: *kuppeting, smotting, slooshying, vareeting, crasting, govoreeting, peeting, smecking* тощо: “I kupetted a gazetta, my idea being to get ready for plunging back into normal jeeznu again by viddying what was *itty* on in the world” [379, с. 104]. – «Я купив газети, щоб підготуватися до нормальної жінні й побачити, що ж там діється в міре» [369, с. 121]. Е. Берджесс дотримується правила написання дієслів із закінченням -у при додаванні *-ing*, наприклад: *slooshying* від *slooshy*. Слід також зазначити, що деякі Nadsat-дієслова, утворені від російських, мають англійські прислівники, таким чином утворюючи фразові дієслова та зберігаючи англійське значення цих дієслів, наприклад: *itty on – go on, itty in – go in, itty off – go off*: “...and then, as it looked to me, been waked up to be told to get off out, *to itty off* home, they did not want to viddy Your Humble Narrator never not no more, O my brothers” [379, с. 103]. – «...щоб повідомити – принаймні так мені здалося, аби я забирався геть, *ишов* додому, оскільки в них, мовляв, просто немає більше сили бачити вашого скромного оповідача, братики» [369, с. 120]. Також автор використовує англійські словотворчі префікси, наприклад: префікс *un-* із дієсловом *plattied* – у результаті утворюється *unplattied*; *ex-* з іменником *droog*, що дає форму *ex-droog*; та *poly-* у слові *polyclef* та ін. Прикметники мають закінчення -у, наприклад: *starry, poleznu, oomnu, nagou* тощо. А ступені порівняння мають закінчення *-er* та *-est*, наприклад: “...and they

thought it the *bolshiest* fun to viddy old Uncle Alex standing there all nagoy and pan-handled ...” [379, с. 38] – «...бо нагой дядечка Алекс із ручкою від сковороди, що стирчала з нього, здавався їм дуже кумедним...» [369, с. 45]. Автор також використовує граматичні трансформації. Наприклад, Nadsat-дієслово *govoreet* використовується як дієслово і як іменник, наприклад: “...you think and *govoreet* sometimes like a little child” [379, с. 43]. – «...ти часом міркуєш і говориш, мов мала дитина» [369, с. 50]; “Our brief *govoreet* through the letter-hole was not...” [379, с. 50]. – «Наша крошенька бесіда крізь щилину для пошти була...» [369, с. 59].

У перекладах відтворення граматичних форм мови “Nadsat” у 87% випадків відповідає задуму автора, але все ж таки наявні певні розбіжності.

У німецькому перекладі мова “Nadsat” має як німецькі, так і англійські, а в 7% випадків російські граматичні форми. Nadsat-іменники мають той самий рід, що й їхні узуальні німецькі аналоги, наприклад: *das Slowo* від *das Wort*, *das Gazetz* – *das Blatt*, *das Litso* – *das Gesicht*, *der Feck* – *der Mann*, *die Plattis* – *die Kleider*, *die Wetsche* – *die Sache*, *das Glas* – *das Auge*; деякі зберігають рід російських слів, наприклад: *das Mesto* – *место*, хоча в німецькій це *der Platz* або *die Ort*; також є іменники, у яких не визначений рід, наприклад: *Deng* вживається без артикля взагалі: “Aber Deng, wie man so sagt, ist ja nicht alles” [380, с. 8]. Множина іменників утворюється за правилами граматики як німецької мови (наприклад: *die Wetschen*, *die Fecken*), так і англійської (*die Glassis*, *die Gullivers*, *die Pletschos*). Відмінок іменників утворюється за правилами німецької граматики, наприклад:

om.	der Feck	das Slovo	meine privaten Wetschen
en.	des Fecken	des Slovos	meiner privaten Wetschen
	dem Fecken	dem Slovo	meinen privaten

at.			Wetschen
kk.	den Fecken	das Slovo	meine privaten Wetschen

“Was hast du *mit meinen privaten Wetschen* gemacht, du widerlicher Bastard?” [380, с. 161]. – «Що ти зробив з моїми особистими речами, ти, гидкий вискребиш?» [369, с. 125].

Nadsat-прикметники також мають ознаки граматики німецької мови: вони мають відмінки, родові закінчення відносно того іменника, з яким вживаються, наприклад: “...und dieser Feck war *ein malenkiges bißchen* zu langsam...” [380, с. 160] – “...nur *die nagojen Fecken* und Ginas...” [380, с. 159]. Але інколи перекладач залишає прикметники без відмінкових та родових закінчень, наприклад: “...*ein bolschig Dicker*...” [380, с. 159]. Або надає ознаки відмінка та роду німецьким прикметникам, які стоять поруч, наприклад: “...weil er so einen bolschigen Stiernacken hatte ... wie wenn *ein bolschig großer Stier* ahuuuuuuuuw brüllt“ [380, с. 209]. Nadsat-дієслова змінюються за часами, особами та числами відповідно до правил німецької граматики, наприклад, в інфінітиві мають закінчення *-en*: “...ab nach Hause zu itzen” [380, с. 155]; якщо дієслова стоять після модальних дієслів, то вони вживаються в інфінітиві, тобто мають закінчення *-en*: “...*konnte* ich Schmerzgeheul *sluschen*” [380, с. 31]; у пасивній формі мають префікс *ge-* та закінчення *-en*: “Ging nicht anders, sie mußte richtig *getollschockt* werden...” [380, с. 17]; для минулого часу додається закінчення *-te*: “...wenn ich auf dem Bett liegend die Musik *sluschte*...” [380, с. 41]. Також Nadsat-дієслова мають особові закінчення, наприклад: “Ich *itze* los” [380, с. 163].

Щодо граматичних форм мови “Nadsat” в українському перекладі, то 91% слів мають українські та російські граматичні форми, наприклад: “and you have *viddied* some of the most *grahzny* bratchnies old Bog ever made, all on to your old droog Alex” [385, с. 148]. – «увіделі деяких із *найгрозніших* вискребків, створених Богом, і всі вони були проти вашого кента Алекса» [369, с. 173], *увіделі* – російська граматична форма, а *найгрозніших* –

українська. В наступному прикладі також присутні російські граматичні форми: “I kupetted a gazetta, my idea being to get ready for plunging back into *normal jeeznu* again by viddyng what was ittyng on in the *world*” [385, с. 104]. – «Я купив гізети, щоб підготуватися до *нормальной* *жизні* й побачити, що ж там діється в *міре*» [369, с. 121]. Останній приклад також демонструє, що перекладач не завжди дотримується збереження Nadsat-слів оригіналу в перекладі й, навпаки, звичайні англійські слова перетворює в Nadsat-слова у тексті перекладу. Також варто зазначити, що перекладач у 9% випадків використовує граматичні трансформації, наприклад: прикметник *gloopy* перетворює на іменник *глупость*, *bezootny* на *безумние*, герундій *the dratsing* перетворюється на іменник *драка*, *smeking* на *зі смехом*, іменник *some veck* – на займенник *хтось* та ін.

Російські перекладачі В. Бошняк і Є. Синельщиков відтворили граматичні форми мови “Nadsat” згідно з правилами російської та англійської граматики.

Так, у перекладі В. Бошняка вони мають флексію згідно з правилами російської граматики, написану латиницею, в 86% випадків, наприклад: множина іменників має закінчення *-i*: *babusi*, *smeshki* або *-ja*: *zavedenija*; іменники мають рід і відповідне закінчення: *shlem*, *mesto*, *shmotjo*, *zavedenije*, *kontora*, *imia*, *sheveliura*; мають відмінки: *rukerami*, *zakutke*, *intellam*. Прикметники мають закінчення відповідно до іменників, із якими вони вживаються, наприклад: *gad voniutshi*, *zhutkoi виной*, *tshiortovoi матери*, *podlyh гадов* та ін. Дієприслівники мають закінчення *-o*: *zhutko*, *skorennko*, *uzhasno*, *svolotchnogo* та ін. У 15% випадків присутні англійські граматичні форми, наприклад у дієслів із закінченням *-ing*: *sgovoriting*, *zdrasting*, *dratsing*, *krasting*, *kritshing* та ін. У тексті вони вживаються в ролі іменників: «...чтобы делать *krasting* в лавке у какой-нибудь трясущейся старой ptitsy...» [370, с. 1]; «... я делаю весь этот *toltshtaking*, *krasting*, *britvoi* балуюсь...» [370, с. 19]; «...и пришлось устроить ужасный *dratsing*...» [370,

с. 35], або інфінітива: «...он все еще продолжал dratsing...» [370, с. 27], – тобто перекладач використовує граматичні трансформації.

У перекладі Є. Синельщикова 93% слів мови “Nadsat” складають іменники, які мають у множині російське закінчення *-ы*, наприклад: *фейсы, фрэнды, герлы, покеты, бутсы*; у відмінках вони мають різні закінчення відповідно до роду та числа, наприклад: *без слиззов, шоулдерами, в шопе, мэну, от маней, шитсы пейпера, дринками*. У 4% Nadsat-іменників присутні тільки англійські граматичні форми, наприклад: *тис, твои гатс, босыми фит, на край бэд*. Але 3% іменників мають російську й англійську граматичну форму множини водночас, наприклад: *бойзы, айзы, хэндзы*. Прикметники складають 7% у метамові «Nadsat» у перекладі Є. Синельщикова та мають російські закінчення, також відповідно до відмінка, роду та числа, наприклад: *смолл син, литл бэби, пуэр бой, оулд мен, свэловых герл, найсовой герле, референской литерачей, униформированную громилу*. Щодо дієслів, то 12% з них мають префікси та закінчення відповідно до часу, особи та інших форм російської граматики, наприклад: *свимать, очармил, рингать, додринкал, страйкнув меня*. Проте 88% Nadsat-дієслів Є. Синельщикова мають англійську граматичну форму, хоча й у спрощеному вигляді, тобто без допоміжних дієслів, неправильних форм дієслів. Окрім того, вони мають тільки теперішній та минулий час. Наприклад, інфінітив: «Пока я решил *гоу хоум...*» [371, с. 39]; «..обалдело *лукт эт ми...*» [371, с. 5]; минулий час: «подошел к дор и *стартид* громко барабанить в нее» [371, с. 35], «Он *боустид*, что является самым заслуженным преступником...» [371, с. 24]; теперішній час: «мы *сик энд таэд* от твоих детских забав» [371, с. 15]; «...подрезать какого-нибудь папика и *уотч*, как он будет свимать в луже собственной блад и юрин...» [371, с. 2]; теперішній час третьої особи однини має закінчення *-с*: «Кир расценивает незнакомые слова как ругательства и несильно *битс* верещащего тичера кулаком по голове» [371, с. 2]; теперішній продовжений час: «Мы сидим в молочном баре «Коровяка», *дринкинг, и токинг, и*

тинкинг, что бы такое отмочить...» [371, с.1]. Перекладач утворює дієприкметники: «Весь мой кодляк *дресст* по последней фэшн...» [371, с. 2]. Є. Синельщиков також використовує граматичні трансформації і вживає герундій у ролі прикметника, наприклад: «...*стинкинг* кретин Кир...» [371, с. 8], «...в грязный, *стинкинг*, безжалостный мир...» [371, с. 55]; іменника, наприклад: «...о неумном блаженстве *рэйтинга*...» [371, с. 38], «...незаменимая вещь в *файтинге*...» [371, с. 2], «...настоящий *дратсинг* с ножами...» [371, с. 5], «...неожиданный *визитинг*...» [371, с. 5]; та дієслова, наприклад: «Допустим, я поступаю хреново, *файтинг*, *битинг*, *страйкинг*, *каттинг* более слабых ножом и бритвой и *рэйтинг* понравившихся мне герлз» [371, с. 11].

Таким чином, на фонетично-графічному рівні українському, німецькому та російському (Є. Синельщикову) перекладачам вдалось відтворити мову “Nadsat” оригіналу. Всі три перекладачі використали іноземну мову для відтворення мови “Nadsat” згідно з правилами транслітерації своїх мов. Німецький перекладач у 11% випадках вжив правила транскрибування російської мови, а саме оглушення приголосних на кінці слів. Ефект жаху, закладений автором на цьому рівні, зберіг лише німецький перекладач. Другому російському перекладачеві В. Бошняку вдалося відтворити мову “Nadsat” тільки на графічному рівні, а на фонетичному вона не передана. На граматичному рівні всі чотири перекладачі відтворили метамову “Nadsat” за допомогою правил граматики рідних мов та англійської.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Кожна мова “Newspeak” та “Nadsat” унікальна, тому що утворена авторами різними способами, але є багато спільного в граматиках цих мов та їх відтворенні у перекладах німецькою, українською та російською мовами. Автори двох романів вживають граматичні трансформації, які призводять до того, що одне слово може бути використане і як іменник, і як дієслово. При

відтворенні таких слів у перекладах усі перекладачі у 94% скористалися калькою.

Також у метамові цих романів скасовані етимологічні закони. Всі неправильні дієслова, неправильні форми ступенів порівняння прикметників, неправильні форми множини іменників прибрані. Надмірна нормативність мов робить їх шаблонними. У них не існує жодних винятків. Все зведено до загального правила. Німецьким перекладачам цих двох романів за допомогою кальки вдалося відтворити це явище у 100% випадків завдяки схожості англійської та німецької граматики. І навпаки, в українських та російських перекладах це явище не було відтворене через відсутність у цих мовах неправильних форм дієслів, прикметників та іменників, що призвело до втрати okazіоналізмів у цих перекладах, 12% та 34% відповідно. При відтворенні у перекладі okazіональних прикметників та прислівників мови “Newspeak” німецьким перекладачам вдалося відтворити їх за допомогою кальки, а українські та російські перекладачі, скориставшись функціональними аналогами та описом, втратили okazіональність прикметників та прислівників. Антонімічність у всіх перекладах, крім Д. Іванова, котрий вжив функціональний аналог, була відтворена за допомогою кальки, завдяки чому було збережено okazіональність. Посилення значень у всіх перекладах відтворено за допомогою кальки, в результаті чого були збережені okazіональні слова. Okazіональна префіксація, за допомогою якої було утворено зі звичайних слів okazіональні, відтворена в німецьких перекладах завдяки кальці на 96%, а в 4%, коли вона була відтворена за допомогою функціонального аналога та опису, okazіональність не була передана. В українських та російських перекладах, де ці два прийоми перекладачами вживаються в 27% випадків, призвело до скорочення словника мови “Newspeak” у цих перекладах.

Морфологічна структура мови “Nadsat” зберігає англійські граматичні форми закінчень *-ing*, *-ed* у дієсловах, *-s* у іменниках та *-er*, *-est* у ступенях порівняння прикметників. Також зустрічаються російські граматичні форми,

в яких у теперішньому часі у дієслів з'являється закінчення -у. У перекладах у 69% випадків граматичні форми мови "Nadsat" відтворені, але в 31% випадків перекладачі В. Бошняк та Є. Синельщиков вживають граматичні форми рідних мов, втрачаючи оказіональність граматичних форм.

Що стосується графічно-фонетичної форми, то Е. Берджесс вживає транскодування російських немаркованих слів, суміщає транскрипцію та транслітерацію. Всім перекладачам вдалося відтворити в перекладах графічно-фонетичні форми завдяки різним прийомам. Німецький перекладач В. Креге та російський перекладач В. Бошняк відтворюють їх латиницею. Німецький перекладач транскрибує слова з урахуванням фонетичних особливостей російської мови, зокрема оглушення в кінці слова, і йому вдається відтворити мовну гру в перекладі завдяки схожості мов та професійній майстерності. В. Бошняк транслітерує російські слова англійськими буквами, але його оказіональні слова мають тільки графічне вираження, тобто візуальне. На фонетичному рівні оказіональність цих слів не відтворюється. Другий російський перекладач, Є. Синельщиков, відтворив оказіональні слова за допомогою зворотної кальки, тобто оказіональні слова роману він переклав англійською, а потім завдяки транскрипції відтворив їх кирилицею, тому на графічно-фонетичному рівні перекладач передав задум автора. Український перекладач О. Буценко відтворив оказіональні слова завдяки транскрипції, тобто вжив російські слова, і таким чином на графічно-фонетичному рівні також передав задум автора.

Отже, при відтворенні графічно-фонетичних особливостей метамови "Nadsat" українському, німецькому та російському перекладачу Є. Синельщикову вдалося зберегти їх у перекладах у повному обсязі, а В. Бошняку – тільки на графічному рівні.

РОЗДІЛ 3. СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ МЕТАМОВИ АНГЛОМОВНИХ РОМАНІВ-АНТИУТОПІЙ ТА ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДАХ

У словнику лінгвістичних термінів О. С. Ахманова визначає під терміном лексико-семантичне словотворення утворення слів шляхом семантичного розщеплювання твірного слова [322, с. 424]. У нашому дослідженні саме це визначення враховується при аналізі утворення okazіональної лексики.

3.1. Okazіональні утворення як базові складові метамови англомовних романів-антиутопій та їх переклад

У лінгвістиці та перекладознавстві питанню okazіональності як особливій темі стали приділяти увагу порівняно недавно, в силу аномальності, суперечливості цього явища, хоча різноманітні авторські новоутворення завжди привертали увагу дослідників. Сьогодні індивідуальне авторське словотворення все більше цікавить дослідників і пов'язано це насамперед із розвитком у ХХ столітті таких жанрів, як наукова фантастика, фентезі й антиутопія, де автори вигадують нові світи, у котрих існують вигадані реалії (квazіреалії) та мови.

Індивідуальне авторське новоутворення, тобто okazіональне слово, досліджується як різнопланове явище, яке, по-перше, пов'язане зі взаємодією мови й мовлення. З одного боку, okazіональне слово є продуктом мовленнєвої діяльності, з іншого – саме мовна система дозволяє створювати okazіоналізми за певними моделями і є тим контрастним фоном, на якому виділяється okazіональність. По-друге, okazіональне слово стає важливим стилетвірним засобом у системі мови, що потрібно для створення вигаданої мови, є головною складовою метамови, яка грає важливу роль у романах-антиутопіях.

Для теорії перекладу okazіоналізми становлять особливий інтерес, тому що належать до галузі неперекладного або важко перекладного.

У цьому розділі розглядається okazіоналізм як об'єкт вивчення в лінгвістиці, як об'єкт смислового сприйняття у метамові романів-антиутопій та як об'єкт перекладу.

Okazіональне слово відображає динаміку мови, її формо- і смислотвірні потенції та дає можливість побачити мову в дії. Okрім того, okazіональне слово становить інтерес і як феномен, безпосередньо пов'язаний з особливостями сприйняття й розуміння нової інформації, як базова складова метамови. Okazіональне слово, будучи не мовним, а мовленнєвим явищем, безперечно, належить до так званої галузі неперекладного, яка останнім часом все частіше опиняється в центрі уваги перекладацьких досліджень, але для того, щоб розглянути шляхи або способи перекладу okazіональних слів, потрібно визначити, що саме є okazіональним утворенням, та його роль у контексті, а саме в метамові роману-антиутопії [31, с. 17].

У лінгвістичній літературі новоутворення пов'язані з кількома термінами, що їх позначають: okazіоналізм, потенційне слово і неологізм. Основними ознаками цих новоутворень є: 1) належність до мовлення; 2) творимість; 3) індивідуальна приналежність; 4) синхронно-діахронна дифузність; 5) словотвірна похідність; 6) первинна одноразовість; 7) залежність від контексту; 8) новизна лексичного значення; 9) експресивність унаслідок несподіванки виникнення; 10) номінативна факультативність [145, с.70].

Розглянемо кожну з цих ознак:

1) Належність до мовлення – найбільш широка й важлива ознака. Всі інші названі чинники є конкретним утіленням цієї найбільш загальної ознаки. «Мовлення, в цьому випадку, можна інтерпретувати як конкретну реалізацію синтагматичних відношень, як «вільне» комбінування готових морфем у такі слова – ланцюжка морфем, які не мають прецеденту в

мовленнєвому досвіді носіїв даної мови» [145, с. 11]. Це положення підтверджує наш постулат про те, що все нове спочатку утворюється в мовленні індивіда.

2) Творимість – це одна з найбільш специфічних ознак нового слова. Саме творимість як поняття вказує, що життя слова починається з його народження у мовленні. Воно створюється кожного разу для якогось конкретного випадку його вживання (можливо, й різними авторами). Для новоутворення кожен конкретний акт його вживання може виявитись єдиним випадком його мовленнєвої реалізації.

3) Приналежність окремій особі. Роль створення нового слова, його творця, є важливим показником із позиції історії розвитку виникнення слова. Наприклад, спочатку okazionale для української мови слово «summit» позначало «зустріч на вищому рівні», потім – «зустріч у верхах», але, ставши приналежністю мови, перетворившись на канонічне, почало перекладатись як «саміт» (калькування).

4) Синхронно-діахронна дифузність. Спочатку новоутворення є живим утіленням зв'язку між синхронією та діахронією. Воно є синхронним, оскільки, подібно до звичайних слів у їхній системі відношень одне з одним, асоціативно пов'язане з ними словотвірними, семантичними, граматичними та іншими відношеннями, і тому в мовленні, в самому процесі спілкування створюється зі вже існуючих морфем і розуміється носієм мови. І, водночас, діахронним, оскільки, будучи фактом суто мовленнєвим і часто надалі невідтворюваним, у самому акті свого народження включається в лінійний ланцюжок часової послідовності інших мовленнєвих актів.

5) Словотвірна похідність. Вважається, що новоутворення за самою своєю суттю обов'язково має бути похідним, оскільки воно є результатом відносно вільної комбінації, принаймні, двох словотвірних морфем, а це веде до похідності. Про виняток можна говорити у зв'язку з запозиченнями, які, хоч і в невеликій кількості, але наявні. Факти мовлення

– завжди творчість, а творчість – вільна комбінація на морфемному рівні. Наприклад, найбільш розповсюдженими способами словотворення, що підтверджують дану ознаку новоутворень, є словоскладання, конверсія, афіксація, злиття, скорочення.

б) Первинна одноразовість. Ця ознака виражається в тому, що новоутворення, в основному, виникають у мовленні один раз, але те, що ця одноразовість функціональна, пояснює двонаправленість / роздвоєність цієї властивості. Новоутворення виконує дві функції: номінативно-факультативну й експресивно-стилістичну. З точки зору першої, воно може бути і багаторазовим, оскільки в силу необхідності й запотребованості суспільством буде в подальшому зафіксоване словником (zig and zag, wedge-shaped) (NODE). З точки зору другої функції – воно, дійсно, є одноразовим. Наприклад, створені Дж. Орвеллом у романі «1984» квазіреалії (реалії вигаданого світу) описаного ним напівчиновницького світу: Minitrue (минправ), Miniprah (минимир), Miniluv (минилюб), Miniplenty (минизо). Їхнє завдання – привернути увагу читача і змусити його оцінити, обміркувати певне слово; мета – вразити, а не тільки назвати. Винаходячи за необхідності ці новоутворення для опису нової дійсності, Дж. Орвелл навряд чи передбачав їхнє подальше використання. Тим не менше, потенційно ніщо не заважало їм бути запотребованими, як, наприклад, у випадку зі словом “Newspeak”, яке стало назвою словника неологізмів.

7) Залежність від контексту. Одним із вирішальних факторів, що мають значення для розуміння і правильного сприйняття новоутворення, є його контекстуальне оточення. «Прочитання» новоутворень можливе не тільки ззовні (значення контексту), але і зсередини (врахування внутрішньої форми). Як вказує Р. Ю. Намітокова, «абсолютна більшість слів оказіональної сфери – похідні слова, а будь-яке похідне слово в момент свого виникнення є мотивованою лексичною одиницею, оскільки його значення обумовлене значенням поєднаних у ньому елементів» [165, с. 15].

Контекст безпосередньо бере участь у породженні фрази, а отже, здійснює всі семантичні умови реалізації значень слів і змісту фрази в цілому, а також створює умови для однозначного формування тієї чи іншої інформації. Оскільки в мові не існує жодної одиниці, незалежної від рівня, на якому вона функціонує, то саме контекст зумовлює смислову структуру як новоутворення, так і висловлювання в цілому, і таким чином створює метамову тексту.

8) Новизна лексичного значення. Ця ознака повністю відображає і містить у собі комунікативний намір мовця / автора, оскільки постійна новизна слова нереальна. Всяка новизна слова прив'язана до певного відрізка часу. Саме її втрата є свідченням переходу оказіонального утворення в іншу галузь.

9) Експресивність. Virізняють експресивність слова двох видів – адгерентну, що виявляється лише при вживанні у відповідному контексті, та інгерентну, незалежну від умов контексту або ситуації, а притаманну цьому слову як лексичній одиниці у всіх випадках його вживання в мові [144, с. 18]. Експресивність новоутворення носить адгерентний характер. Це означає, що спочатку воно майже завжди експресивне, тому завдання відправника інформації – здивувати, деталізувати, загострити увагу і, відповідно, воно прив'язане до контексту. В нашому розумінні творчий елемент у створенні експресивності – це зміст думки, яку необхідно висловити, а вибір мовних засобів неодмінно буде поєднуватися з імпровізацією, творчістю. Основною метою митця є посилення функціонального навантаження компонентів для створення певного образу.

10) Номінативна факультативність – це ознака, що вказує на характер номінації оказіонального утворення, на відміну від номінації канонічного слова. Світ опосередковано спроектований у мові головним чином у класичних значеннях слів.

В. В. Лопатін поділяє неологізми на загальномовні та індивідуально-авторські, називаючи останні оказіональними словами [137, с. 25].

Поряд із терміном «оказіоналізм», у лінгвістиці з даної проблематики як дубльовані варіанти терміна існують інші назви: слова-саморобки, слова-метеори, стилістичні або індивідуально-стилістичні неологізми, літературні неологізми, індивідуальні слова, одноразові неологізми, неологізми контексту, егологізми, «авторський неологізм», «письменницькі новоутворення», «художні неологізми», «творчі неологізми», «стилістичні неологізми», «індивідуальні неологізми», «індивідуально-авторські новоутворення», «витвори індивідуального мовленнєтворення», «ефемерні інновації», рідкісні слова, слова-одноденки, слова індивідуального словотворення і т.д. [122, с. 67].

Як видно з наведеного термінологічного ряду, який і сьогодні залишається відкритим для нових спеціальних найменувань описуваного явища, при створенні терміна одні вчені прагнуть підкреслити те, що okazіоналізми – авторські слова («егологізми», «слова-саморобки» та ін.), інші вказують за допомогою терміна на швидкоплинність їхнього існування в мовленні («слова-метеори», «слова-одноденки»). Треті вважають за можливе використовувати термін «неологізм», але з характерними означеннями (художній, творчий, індивідуальний, стилістичний), які все-таки не повністю відмежують okazіоналізми від неологізмів. Щодо терміна «оказіоналізм», то він є найбільш стислим, змістовно визначеним і найбільш розповсюдженим у науковій літературі відповідного напрямку.

У цьому дослідженні використовується термін «оказіоналізм», який більш широко використовується в лінгвістичній та перекладацькій літературі. Що ж стосується визначення, то загальновизнаного визначення okazіонального слова наразі немає. Це пов'язано з неоднорідністю критеріїв, покладених в основу визначення цього терміна. Широке й систематичне вивчення okazіональних слів та їхнього перекладу розпочалось порівняно недавно. Утворення терміна приписують Н. І. Фельдман, яка у статті «Окказиональные слова в лексикографии» (1957 р.) використовує це

поняття і називає серед основних його ознак абсолютну новизну, залежність від контексту та відсутність фіксації okazіоналізмів словником [194, с. 67].

Однак вже в 30-і роки лінгвісти аналізували індивідуально-авторські неологізми, а термін «оказіональний» вперше в друкованому вигляді вжила Розалія Шор, коли писала про «оказіональні висловлювання» у своїй книзі «Мова і суспільство» [30, с. 124]. О. С. Ахманова визначає okazіоналізми як «слово або зворот, вжитий тим, хто говорить або пише, один раз для даного випадку» [322, с. 95], тим самим підкреслюючи одноразовість okazіоналізмів. Н. М. Шанський головною ознакою вважає відсутність відтворюваності: «Це словні морфемопоеднання, які існують як певні номінативні одиниці тільки в тому або іншому контексті й не володіють тією самою, основною властивістю будь-якої одиниці мовного стандарту – відтворюваністю» [262, с. 112]. За В. С. Виноградовим, okazіоналізм – це мовленнєва експресивна одиниця, наділена властивостями невідтворюваності, певної ненормативності, номінативної факультативності та словотвірної похідності [29, с. 134].

Однією з основних ознак okazіональних слів багато дослідників вважають їхню належність до мовлення. За цією ознакою okazіоналізми протистоять неологізмам як фактам мови [77; 143; 250]. У мовознавстві представлена й інша точка зору на природу okazіональних утворень. Так, Ю. С. Маслов відзначає мовленнєвий характер okazіоналізмів і вказує, що в них є те, що пов'язує okazіоналізм з системою мови – це «модель відповідної конструкції» [153, с. 123]. Іншим критерієм є питання про нормативність / ненормативність okazіоналізмів, наприклад, Е. Ханпіра [250], Є. А. Земська [77], А. Г. Ликов [143], В. В. Лопатін [137] називають okazіональні слова порушниками законів, а отже, ненормативними утвореннями, інші лінгвісти – Н. І. Фельдман [194], М. І. Янко-Триницька [270], І. Л. Загрузна [33] – вважають такі слова цілком нормативними мовними одиницями.

Безперечно, на тлі узуальної мовної системи okazіоналізми – це факт неоднозначний і несталий, але більшість okazіоналізмів являють собою новоутворення за існуючими й діючими в мові словотвірними моделями або за аналогією до конкретного слова [270, с. 49]. Таким чином, okazіоналізми – це слова, утворені в мовленні, в певній ситуації та з певним завданням, але вони не претендують на те, щоб стати приналежністю мови.

У лексикології okazіональним часто називають будь-яке слово, що не відповідає узусу, незалежно від характеру його будови. Це може бути слово похідне і непохідне, рідне (питоме) і запозичене. З точки зору словотворення, існує думка, що okazіоналізмом є лише похідне слово, у структурі якого порушені закони дії словотвірних типів.

Позицію щодо того, які елементи є порушенням норми, можна оскаржити, оскільки з точки зору словотворення, в основному, вони відповідають словотвірним, морфологічним і синтаксичним моделям. Okazіоналізм можна вважати ненормативним лише з погляду «незвичного» нового значення його компонентів, його семантики, усвідомлюваної невідповідності узусу на етапі його появи. На думку багатьох лінгвістів, не новизна, а більше незвичність є головною постійною ознакою okazіоналізму, тому що з часом новизна зникає, а незвичність залишається.

Найважливішою властивістю okazіоналізму є його принципова одноразовість, «воно передає унікальність мовленнєвої ситуації, граничну, первозданну конкретність, яку не може виразити звичайне слово як одиниця мови. Okazіоналізм є таким мовним знаком, який апелює не тільки до інтелекту, але й до почуттів людини, до її естетичного сприйняття світу дійсності» [144, с. 75].

На думку Є. А. Земської, okazіоналізми відрізняються від новоутворень мови (неологізмів) тим, що зберігають свою новизну, свіжість незалежно від реального часу їх створення. Вона також вважає, що okazіоналізми в окремих випадках можуть ставати фактами мови і переходити в категорію реальних слів. Зазвичай це трапляється, коли який-

небудь okazіоналізм через особливу суспільну актуальність і семантику набуває широкого розповсюдження [74, с. 86]. П. В. Царьов вважає, що термін «оказіоналізм» швидше має бути застосований до слів, які створюють зі стилістичною метою, авторських, індивідуальних слів, у яких можливість повторного утворення досить обмежена внаслідок їхньої специфіки [270, с. 156].

Важливо відзначити той факт, що okazіоналізми за необхідності мотивовані контекстом і змушують переосмислити (переоцінити) відомі слова, тим самим вони призупиняють автоматизм сприйняття, звертають на себе увагу, збуджують думку і примушують її працювати.

Отже, на підставі суджень різних авторів про природу okazіоналізму, дійшли висновку про те, що такі ознаки, як приналежність до мовлення і творимість, в okazіоналізмі зберігаються, для них також характерна словотвірна похідність, контекстуальна залежність і експресивність. Щодо романів-антиутопій, то саме контекстуальна залежність і експресивність okazіоналізмі формують метамову твору.

Стосовно ознаки первинної одноразовості, проаналізувавши ряд новоутворень, науковці вирізняють такі фактори, за якими okazіоналізм у разі використання в мовленні може позбутися цієї ознаки: наявність однієї реалії, наприклад, у автора-фантаста в серії книг; поява нової реалії в певній сфері життя суспільства (наркотики, комп'ютерна графіка); форма і звучання okazіоналізму можуть бути зручнішими за його узуальний еквівалент у вживанні. Також вирізнено п'ять причин збереження функціональної одноразовості: okazіоналізм створюється для моментального позначення почуттів, емоцій, переживань (особливо серед прикметників); 2) okazіоналізм є громіздким; 3) okazіоналізм не запотребован, тому що таке явище в житті не існує (антиутопія, фантастика, вигаданий світ; віршована рима з орфографічними помилками); 5) гра слів у межах певного контексту [125, с. 3]. Таким чином, дана ознака okazіоналізмі із ряду причин може по-різному себе реалізувати – зберегтися або зникнути. Тим не менше,

відображаючи саме потенційні можливості мовної системи, okazіонально-потенційне слово має шанс стати багаторазовим і бути відтвореним будь-якою людиною, носієм мови. Слово втрачає ознаку одноразовості, перетворюється на неологізм, по-перше, в результаті фіксації словником, а по-друге, воно починає позначати певне прийняте суспільством явище в житті, а отже, має певне значення, закріплене тільки за ним, внаслідок чого воно буде продовжувати вживатись у мові [137, с. 57].

Okazіоналізм, що не став фактом мови, в живому мовленні яскравіше за канонічне слово відображає дійсність (але новоутворення не створюються з метою зробити номінацію обов'язковою), втілюючи бажання й можливості індивіда, що називає певні реалії [143, с. 23]. Наприклад, фраза «Великий Брат слідкує за тобою!» вийшло за рамки роману й вживається останнім часом досить часто в рамках контексту, закладеного в романі.

Говорячи про ознаку синхронно-діахронної дифузності, зазначимо, що акт народження okazіоналізму (діахронний момент) і акт його функціонування з іншими словами (синхронний момент) – одночасні, тобто новоутворення, проходячи через усі ступені апробації (від потенційно-okazіонального слова до неологізму), ніби пропускає через себе ознаку синхронно-діахронної дифузності. В міру повторюваності новоутворення можна говорити про початок його «діахронного життя», з його появою у слова виявляються синхронно-функціональні синтаксичні й парадигматичні зв'язки» [215, с. 188], які сприяють перетворенню okazіоналізму на узуальне.

Що стосується індивідуальної приналежності, то для okazіоналізму його «авторська приналежність» є принциповою умовою перебування в okazіональному статусі, адже він народжується в мовленні індивіда і не існує без автора, тому що будь-який okazіоналізм є приналежністю того чи іншого мовленнєвого контексту [149, с. 117]. Але, реалізуючи заданість системи мови, потенційно-okazіональне слово може перетворитись на реальність – із часом і розширенням сфери його використання наявне

авторство втратить свою значимість, і тоді слово перейде в статус факту мови / неологізму, для якого творець як такий не є принципово важливою ознакою. Що підтверджує наведений вище приклад.

Як відзначають А. Г. Ликов [144] і Н. Галь [35], будь-яке оказіональне утворення може стати узуальним. Для оказіоналізмів момент виникнення (діахронія) і момент вживання (синхронія) збігаються, але з їхнім повторенням фіксується точка відліку (тобто ніби простежується історія вживання слова), і таким шляхом із потенційно-оказіонального слово може поступово перетворитись на неологізм, а потім і на канонічне слово. Перекладач повинен враховувати цей факт при відтворенні оказіоналізму в тексті перекладу.

Ознака новизни є невід'ємним показником новоутворення. Вона може зберегтися в потенційних реалізаціях – в оказіоналізмах, які не відтворюються в подальшому мовленні. Так, кожен новий читач твору, що містить авторські оказіоналізми, виявляє в них незвичність і новизну. Ця незвичність і новизна мають бути і в тексті перекладу. Однак, якщо таке новоутворення починає відтворюватися, воно може поступово втратити новизну і неординарність, стаючи звичайною номінацією явища, об'єкта, якості, дії й т. ін. [165, с. 123].

У даному дослідженні оказіоналізм розуміється як нове слово (утворення), створене в мовленні індивіда за існуючими словотвірними моделями (як продуктивними, так і ні) або запозичене, що володіє абсолютною новизною форми, одноразове, однак суперечливе за своєю природою (в силу реально існуючої можливості проникнення оказіоналізму в мову через запотребованість суспільством), є залежним від контексту і привертає увагу незвичністю й експресивністю вираження думок [215, с. 12]. Оказіональне утворення реалізується в двох напрямках: у першому, якщо слово не запотребоване суспільством і є одноразовим, воно залишається у статусі оказіонально-потенційного; у другому, якщо слово запотребоване й зафіксоване словником, то воно набуває статусу неологізму

й переходить у розряд фактів мови. Слід зазначити, що okazіоналізм володіє всіма десятима ознаками, притаманними новоутворенням. Під час перекладу роману-антиутопії перекладач повинен враховувати всі ці особливості конкретних okazіоналізмів в тексті оригіналу та перенести їх у текст перекладу так, щоб метамова оригіналу була відтворена в тексті перекладу. Для досягнення цієї мети перекладач повинен утворити у тексті перекладу свої власні okazіоналізми.

Тривалий час до аналізу структури okazіоналізмів застосовувався традиційний підхід, тобто словотвірний аналіз існуючого слова. Однак виникла необхідність і в динамічному підході, за якого аналіз явища проводиться з точки зору як статичного принципу (опис ознак вже наявного мовного факту), так і динамічного, коли аналізується процес утворення або перетворення лексичних одиниць у ході їхнього становлення в мові.

Вихідним для аналізу процесу словотворення необхідно вважати зіставлення okazіоналізму з тією формою, яка існувала до його вербального втілення. Керуючись цією точкою зору і типологією, запропонованою О. С. Кубряковою, ми вирізняємо три типи словотвірних процесів:

1. аналогічний (лексичний) – словотвірний процес відбувається з орієнтацією на готовий зразок (...*handism*);
2. кореляційний (морфологічний) – нове виникає як правильний член кореляції (...*to rout – router*) ;
3. дефініційний (синтаксичний) – перетворення вихідної дефініції позначуваного в його назві (*Unabomber: ...university / bomber*) [122, с. 59].

Будь-яке слово, навіть те, яке спочатку здається безглуздом, може народитися і жити в мові, і неодмінно викличе ряд асоціативних аналогій з іншими словами, що вже існують. Під час перекладу перекладач повинен враховувати ту фонову інформацію, яка присутня в okazіоналізмі оригіналу.

Okazіональний словотвір, будучи проявом творчих здібностей мовця, відіграє важливу роль у створенні нових реалій. Нові словоформи утворюються різними шляхами, іноді ці шляхи переплітаються, але, тим не

менше, можна відокремити основні прийоми їхнього утворення. В. С. Віноградов виділяє такі прийоми:

1. Словоскладання – один із найважливіших засобів мови, завдяки якому вона, поряд із іншими засобами, поповнює свій словниковий склад і вдосконалює свій лад. Як зазначає відомий лінгвіст І. В. Арнольд, «Складні слова – це слова, які складаються, принаймні, з двох основ, що зустрічаються в мові у вигляді вільних форм. У складному слові безпосередньо складові набувають цілісності й структурної злитості, що дозволяє їм функціонувати в реченні як самостійні лексичні одиниці» [6, с. 85].

2. Конверсія – це такий спосіб словотвору, за яким від однієї частини мови утворюється інша без будь-яких змін у зовнішній формі слова.

3. Афіксація є продуктивним прийомом словотворення за допомогою префіксів і суфіксів, які додають тематичну конотацію до звичайного слова і потребують знання як «старого» кореня слова, так і афікса (суфікса, напівсуфікса, префікса, напівпрефікса).

4. Злиття – один із популярних прийомів словотворення у сучасному світі (основою такого новоутворення є, як мінімум, два слова, де кінець одного і початок іншого скорочуються, а основи комбінуються).

5. Зворотне словотворення – являє собою процес відсікання суфікса або префікса, і таким чином слово скорочується. Цей спосіб часто використовують для утворення дієслів з іменників.

6. Скорочення. В сучасній англійській мові їхня кількість постійно зростає, вони вживаються як на позначення предметів реальної дійсності, так і можуть відображати важливі соціальні поняття [27, с. 47].

Головний закон в оказіональному словотворенні – закон аналогії [220, с. 66]. Більшість оказіональних слів виникає за аналогією з узуальними. Новизна оказіоналізмів досягається тим, що створюване нове слово синонімічне загальновідомому слову, вживаному в мові, має той самий корінь, але відрізняється від нього тими словотвірними засобами, котрі

використані в цьому новому слові. Оказіональні слова можуть належати і до продуктивних словотвірних типів, і до малопродуктивних, і до непродуктивних; і до стилістично нейтральних, і до характерних для розмовного мовлення. Нові слова утворюються насамперед за давно ustalеними в мові законами словотворення з використанням існуючих слів і розвиненої системи префіксально-суфіксальних засобів.

Книга, як джерело інформації, меншою мірою має зворотний зв'язок із реципієнтом, ніж, наприклад, журнал, газета чи засоби Інтернету. Таким чином, автор повинен значно ретельніше добирати мовні засоби й так кодувати повідомлення, щоб читач, декодуючи, зміг сприйняти ту інформацію, яку автор хотів до нього донести, тобто зрозуміти метамову твору. Те ж саме повинен сприйняти читач, декодуючи текст перекладу, і це залежить від майстерності перекладача.

Особливе значення використання тих чи інших мовних засобів може мати тоді, коли автор не лише звертається до лексики рідної мови, щоб означити всім відомі поняття, але й винаходить нові слова для тих явищ, які він сам уперше вигадав і зафіксував у своєму творі. Задача автора – донести до читача в найбільш стислій, але найбільш повноцінній мовній формі зміст предмета, поняття чи явища, яке він добре уявляє, але яке поки що невідоме читачу. Задача перекладача – максимально зберегти ту інформацію, яку заклав автор [250, с. 153].

Оказіональні утворення в романах охоплюють дуже широкий шар лексики: від абсолютно конкретних предметів і дій, які часто вже мають свою назву (з метою досягнення більшої виразності вигадують нове слово), до назви нових речей і часто нереальних, фантастичних персонажів (квазіреалій), у тому числі й не субстанціональних, тобто таких, про які часто невідомо нічого, крім імені. Робиться це для надання більшої достовірності створеному світу [244, с. 74].

Індивідуально-авторська словотворчість є важливою особливістю художнього мовлення. Вона різноманітна й визначається як характером і

широотою використання лексичних та граматичних ресурсів мови, своєрідністю тропів і манерою авторського письма, так і особливостями оказіональних утворень.

Для того щоб максимально точно відтворити оказіональне слово в перекладі, потрібно визначити його роль у мові. Безсумнівно, оказіональні слова є надбанням мови. Вони завжди експресивні, створюються конкретним автором, породжуються цілями висловлювання та контекстом, із яким пов'язані й поза яким зазвичай не утворюються. Основна функція оказіоналізмів у мові – характеристична, а не номінативна, як у неологізмів. Вони рідко входять до лексичної системи мови й стають загальноновживаними. Вони не претендують на це, бо їх призначення спрямоване на експресивні й мистецькі цілі. Для оказіональних слів у художній мові важливо бути «несподіваними», привернути увагу до своєрідності своєї форми і змісту, дати зрозуміти читачеві, що ці слова не відтворюються у мові, а творчо моделюються в ній. Більшість оказіоналізмів і через десятиліття після свого створення не втрачають новизни, яскравості й продовжують відображати індивідуальність свого творця [270, с. 56].

Якщо говорити про оказіоналізми в романах-антиутопіях та науково-фантастичній літературі чи фентезі, коли ними називають вигадані об'єкти думки або їм надається значення і форма наукового терміна, то їхня художня функція нарочито зводиться до функції номінативної, хоча не можна заперечувати й того факту, що за допомогою цих «псевдотермінів» письменник-фантаст описує місце дії та соціосферу [29, с. 126]. Характерною рисою романів-антиутопій є створення авторами особливої, своєрідної мови, метамови, яка виконує більше емоційно-експресивну роль у творах, ніж номінативну.

Оказіональні слова можна зустріти у творчості абсолютно будь-якого письменника. Говорячи про переклад цих слів, слід зазначити, що дуже часто перекладачі не помічають їх, приймаючи оказіоналізми за загальноновживані або регіонально вживані слова, реалії, і перекладають за

допомогою звичайної лексики. Навіть сприймаючи okazіональне слово як таке, багато перекладачів не наважуються зайнятися словотворчістю і вдаються до більш-менш вдалих описових еквівалентів.

Для адекватного відтворення okazіоналізму в тексті перекладу перекладач повинен зрозуміти метамову твору, котрий перекладає, включаючи й okazіональні утворення.

На думку дослідників, комунікативною одиницею вищого рангу, яка найбільш повно реалізує лінгвістичну та прагматичну стратегію мовленнєвої ситуації, є «текст» Інші координати спілкування включають мовця, слухача, час, місце, мету і т. ін. [24].

Головним конструюючим фактором тексту є його комунікативне значення, тобто його прагматична сутність, оскільки текст призначений для емоційно-вольового й естетичного впливу на тих, кому адресований (прагматичним у лінгвістиці вважається функціонування мовних одиниць у їх відношенні до учасників акту спілкування). Основна характеристика тексту – комунікативно-функціональна: текст служить для передачі й зберігання інформації та впливу на особистість одержувача інформації. Найважливішими властивостями будь-якого тексту є його інформативність, цілісність і зв'язність [109, с. 62].

Слід зазначити, що властивість інформативності охоплює низку проблем, які виходять за межі суто лінгвістичного характеру. Одна з них – проблема нового. Для одного одержувача повідомлення буде новим, для іншого це повідомлення буде позбавлене інформації, оскільки зміст повідомлення йому вже відомий або взагалі не зрозумілий, тобто усвідомлення прагматичного аспекту інформації тексту є одним із первинних умов його адекватного сприйняття. Сприймаючи інформацію, одержувач вступає в певні прагматичні відношення з текстом, які можуть носити як інтелектуальний, так і емоційний характер.

Як справедливо зауважує В. М. Комісаров: «Здатність тексту спричиняти подібний комунікативний ефект, що викликає у реципієнта

прагматичні відношення щодо повідомлюваного, називається прагматичним потенціалом тексту» [108, с. 255]. Прагматичний потенціал тексту є результатом вибору автором змісту повідомлення і способу його мовного вираження. Відповідно до свого комунікативного наміру автор обирає для передачі інформації мовні одиниці, що містять необхідне значення. «Прагматичний потенціал тексту – це здатність тексту впливати на реципієнта й викликати в нього інтелектуальну та емоційну реакцію на передане повідомлення» [107, с.49].

Здатністю здійснювати на читача чи слухача певний прагматичний вплив (комунікативний ефект) володіє і будь-яке висловлювання, і будь-який текст, тому прагматичний потенціал становить найважливішу частину змісту висловлювання. Характер такого впливу визначається двома основними чинниками. По-перше, це – зміст висловлювання (тобто, безпосередньо сама інформація). По-друге, сприйняття повідомлення залежить від характеру знаків, що складають висловлювання. Одне й те ж повідомлення може бути по-різному оформлене, і перекладач повинен це врахувати в перекладі okazіоналізму в романах-антиутопіях [121, с. 25].

О. М. Крюков зазначає, що okazіональні слова є свого роду концентрацією того, що ми називаємо «фоновими знаннями». Поняття «фонові знання» надзвичайно широке. Воно включає в себе такі різноманітні фактори, що їх досить складно класифікувати. До фонових знань можна віднести, наприклад, знання тих культурних і соціальних умов, у яких не тільки створювався, але й сприймається та інтерпретується певний okazіоналізм. Фонові знання включають у себе різні асоціації, пов'язані з безліччю попередніх вживань слів (або основ слів), що входять до складу okazіоналізму. Асоціації можуть виникнути у зв'язку зі словотворчою моделлю, за якою був створений okazіоналізм. До фонових знань можна віднести й різного роду звукові асоціації, пов'язані з галузями дослідження фоносемантики та звукосимволізму. Список факторів, які складають фонові знання носія мови, можна продовжувати до нескінченності (Крюков, 68).

Оказіональне слово «мерехтить», «фонить», і фон цей, сплетений з найтонших асоціацій, надзвичайно широкий. (Можливо, слід говорити не стільки про інтерпретацію оказіонального слова, скільки про інтерпретацію асоціацій) [121, с. 122].

З проблемою інтерпретації оказіональних слів пов'язана проблема їх перекладу іншою мовою. Художнє призначення оказіональних слів зводиться до експресивно-характеристичної функції. Типова сутність таких слів розкривається в їхній внутрішній формі, яка завжди семантично значима. Навіть при номінації предметів творчої фантазії «творця» оказіоналізми одночасно характеризують їх, вони чимось схожі з промовистими іменами [143, с. 99].

У простого немотивованого слова змістовним є значення, а його внутрішня форма представляється беззмістовною, незрозумілою, ніби зведеною до семантичного нуля. В оказіонального слова змістовним є і значення, і внутрішня форма («джазостойкість», «носорожність», «комзолотовладелец»). Але значення оказіоналізму включає не лише зміст складових частин такого слова, тобто не лише визначається змістом внутрішньої форми оказіоналізму, воно залежить від контексту. Можна говорити, що значення оказіональних утворень формує їхня внутрішня форма та контекст.

Двоїста природа значення оказіонального слова дозволяє перекладачеві калькувати авторські новоутворення та створювати свої оказіоналізми, співвідносячи їх із вимогами контексту [29, с. 112]. Не копіюючи внутрішню форму, перекладач може відмовитись від ознаки чи образу, закладеного в слові автором, і вигадати власну ознаку чи образ, які, однак, мають у відомих межах те ж значення, що й оригінал. Відмовитись від структурно-сміслового калькування оказіональних слів оригіналу та вигадувати відповідники, виходячи з їхнього загального смислу та стилістичної функції, перекладача змушують такі причини:

а) розбіжність внутрішньої форми звичайних слів і фразеологізмів у порівнюваних мовах, що призводить до розбіжностей ознак і образів, які лежать в основі okazіональних лексичних одиниць;

б) відмінності у словотвірних системах, у нормах вживання слів;

в) вимоги контексту перекладу.

Значення okazіонального слова, як правило, являє собою певний сплав змістових асоціацій. Новою є й форма okazіоналізму, тобто новий зміст вкладається в нову для певної мови форму. Вивчаючи okazіональне словотворення, науковець досліджує окремий аспект мови – його творчий бік, зорієнтований не на загальні мовні правила, а на мовні можливості, на здатність мовця реалізувати їх у мовленні. Okazіоналізми – свого роду демонстрація того, на що здатна мова у створенні нових слів [145, с. 234].

У той же час, на рівні форми okazіональних слів проявляється й стереотипність. Точніше, стереотипність проявляється на рівні словотвірної моделі. Okazіональні слова, як відомо, утворюються за моделями, які вже існують у мові або потенційно можливі в певній мовній системі. Так проявляється дія універсального закону аналогії (вираження невідомого через відоме). Можна припустити, що взаємодія творчого та стереотипного проявляється не лише під час породження okazіональних слів, але й при їх сприйнятті та розумінні, а також у перекладі іншою мовою. Тобто, автоматизм і творчість у перекладі присутні як на стадії сприйняття та розуміння вихідного тексту, так і на стадії породження тексту перекладу [109, с. 67].

В. С. Віноградов стверджує, що варіанти інтерпретації та перекладу okazіональних слів задаються формою (наприклад, *minilov* – *минилюбовь*, *oldspcak* – *старояз*). Намагаючись дати пояснення «новому», перекладачі відштовхуються від вже відомого – форми okazіонального слова, точніше, від тієї словотвірної моделі, за якою воно було побудоване. Слово можна розчленувати на складові компоненти та, використовуючи знання про граматичне значення частин слова, побудувати свого роду «граматичну

гіпотезу», тобто гіпотезу про значення слова, виходячи з його граматичної структури. Спостерігається певне покомпонентне розуміння та переклад оказіональних слів. Слід відзначити, однак, що це зауваження стосується насамперед оказіоналізмів із «прозорою», чіткою структурою. Більш складні утворення, як правило, викликають більш різноманітні варіанти перекладу (хоча вони також виходять із певної передбачуваної словотвірної моделі оказіоналізму) [30, с. 139].

Отже, прояв стереотипності при розумінні та перекладі оказіонального слова веде до відтворення словотвірної моделі слова. Серед лексичних одиниць, створених у тексті спеціально, можуть бути як відомі будь-якому читачеві слова, які вже не вважаються оказіональними, так і слова, наявні тільки в одному творі. Також В. С. Віноградов зазначає, що такі лексичні одиниці можуть бути трьох видів: фонетичні, що являють собою незареєстровані в мові поєднання фонем (*rot, horrowshow*); морфологічні – незвичайні поєднання морфем (*viding, glazes*) та синтаксичні – незвичайні поєднання слів (*crimethink*).

Породження «оказіональних» слів автором тексту пов'язане з тією картиною світу, яку він намагається описати. Поява нових лексичних одиниць, у тому числі «оказіональних», допомагає читачеві «вжитися» в реальність твору [28, с. 51]. Такі оказіональні слова і словосполучення не мають і не можуть мати відповідників у мові перекладу. Перекладач змушений або замінювати їх словами, що вже існують у мові перекладу, або вигадувати свій власний «оказіоналізм». У другому випадку проблема не зводиться до однієї тільки безеквівалентності «оказіональних» слів і словосполучень. Важливим фактором у їх сприйнятті є контекст.

Не менш важливим чинником під час перекладу «оказіональних» слів і словосполучень у тексті антиутопії є загальна ерудиція перекладача та його знання реалій (квазіреалій) жанру. Перекладач, що не уявляє собі іншої картини світу, ніж його власна, не знайомий з атрибутами тексту антиутопії,

не здатний запропонувати читачеві текст перекладу, еквівалентний за впливом тексту вихідної мови [31, с. 56].

Творче начало активізується завдяки ситуації «невпевненості». Не будучи впевненим у правильності свого розуміння значення того чи іншого okazіонального слова й не маючи можливості перевірити свої здогади за словником (okazіональні слова, як правило, не можуть мати словникових еквівалентів), перекладач уточнює гіпотезу за допомогою контексту і своїх власних екстралінгвістичних знань. Він опиняється у своєрідній ситуації вибору, де має приймати рішення на користь того чи іншого варіанту значення okazіонального слова.

Принципова можливість перекладності ґрунтується на спільності логічного ладу думки, а також на наявності в мові семантичних універсалій. Семантичні розбіжності, що існують між мовами, нейтралізуються завдяки мовленнєвому та ситуативному контексту. Семантична еквівалентність, необхідна при перекладі, досягається не між окремими елементами, а між текстами в цілому.

Функціональні параметри тексту характеризуються різною потенційною можливістю їх передачі в перекладі. Більшою мірою, ніж інші, передається раціонально-інформаційний зміст. Але повноцінний (адекватний) переклад передбачає не тільки вичерпну передачу смислового змісту оригіналу, але й відтворення його прагматичного потенціалу. Для чого перекладачеві необхідно, з урахуванням екстралінгвістичних чинників, вносити в текст перекладу відповідні зміни [248, с. 199].

Слід розрізняти перекладність текстів у цілому та окремих їхніх елементів. У будь-якому художньому творі є елементи тексту, що не піддаються формальному перекладу. Відсутність еквівалентів у мові перекладу не означає неможливості передачі значення okazіоналізму в тексті перекладу. Для цього створюються okazіональні відповідники. Дійсно неперекладними елементами можна вважати відхилення від загальної норми мови. Текст може стати неперекладним, якщо кількість комунікативно

істотних елементів змісту, що не піддаються відтворенню в перекладі, більша за кількість відтворюваних елементів [120, с. 47].

А. Д. Швейцер зазначає, що завдання перекладача неймовірно складне. Розділимо умовно процес перекладу на два етапи. Спочатку перекладач співвідносить мовні знаки, використані автором, із тим змістом, який він хотів передати. Потім перекладач співвідносить значення цих мовних знаків із тим змістом, який отримує з них одержувач тексту. І, нарешті, він співвідносить зміст одержувача тексту зі змістом автора. Але це тільки перший етап перекладу – розуміння тексту [264, с. 77].

Далі перекладач переносить текст із одного культурного середовища в інше. Зміст одержувача тексту оригіналу він співвідносить зі значенням знаків мови перекладу. Потім значення мовних знаків співвідноситься зі змістом одержувача тексту перекладу, який, своєю чергою, співвідноситься зі змістом одержувача тексту оригіналу. Це другий етап процесу перекладу.

Як справедливо зазначає Ю. П. Солодуб, перекласти – значить співвіднести і привнести. Складність процесу перекладу полягає в тому, що перекладачеві доводиться мати справу не одним змістом, а з кількома, які носять швидше суб'єктивний, ніж об'єктивний характер. Суб'єктивність процесу перекладу пов'язана також і з професіоналізмом перекладача. Крім того, неможливо (або, принаймні, дуже складно) безболісно (і для самого перекладача, і для тексту, і для одержувача перекладу) перенести текст літературного твору з одного культурного ґрунту на інший. У цьому сенсі складність процесу перекладу носить об'єктивний характер [224, с. 66].

Повертаючись до okazіональних слів, зауважимо, що це якраз той випадок, коли об'єктивні та суб'єктивні чинники об'єднуються і роблять «діалог культур» (майже) неможливим. З погляду міжмовної комунікації, складність передачі okazіонального слова іншою мовою полягає у відсутності його еквівалента в мові перекладу, і тому основною проблемою при передачі okazіоналізму іншою мовою буде необхідність передати його «культурний фон».

Н. М. Нестерова і В. Л. Соболев говорять про наявність кількох зон у взаємодії двох мов, двох культур, двох національних картин світу: «Галузь вихідних мови і культури, які залишаються неперекладними (вони не транслюються в новий породжуваний текст), галузь приймаючих мови і культури (вони стають додатковими по відношенню до вихідного тексту) і галузь відповідників взаємодіючих мов і культур» [177, с. 234]. Очевидно, що оказіональні слова належать до двох перших галузей взаємодії мов і культур.

Отже, при відтворенні оказіональної лексики перекладач повинен володіти як лінгвістичними, так екстралінгвістичними знаннями.

3.2. Переклад семантичних характеристик метамови «Нового світу»

Метамова роману О. Гакслі – досить своєрідний за своїм внутрішнім, семантичним і стилістичним змістом конструкт. Автор не приділяє уваги зовнішнім характеристикам, а саме фонетичним і граматичним елементам, на відміну від Дж. Орвелла та Е. Берджесса. Він більше концентрується на лексичному складі мови, яка описує структуру квазісуспільства, квазісвіту.

О. Гакслі вдалося детально описати майбутнє суспільство завдяки існуючим словам сучасної англійської мови, які в майбутньому набувають зовсім іншого значення, та власноруч утвореним оказіоналізмам. У ході оповіді автор дає опис, пояснення того чи іншого предмета або явища. Тобто з контексту стає зрозумілим, що саме мається на увазі, наприклад: «"*bokanovskification* consists of a series of arrests of development. We check the normal growth and, paradoxically enough, the egg responds by budding"» [382, с. 3]. – «*бокано́вськифікація* полягає в серії гальмувань розвитку. Ми припиняємо нормальний ріст, і яйце досить парадоксально реагує на це своїм брунькуванням» [373, с. 1].

Письменник ґрунтує семантичну систему метамови «нового світу» загалом на вторинній номінації, яка відображає реалії далекого

майбутнього, і в розумінні значень okazіональних слів читачам допомагає контекст.

У семантиці складових збережений набір семантичних груп, що традиційно вирізняють у мовах різних епох і державних устроїв (у кількісному відношенні зазвичай переважають лексичні та фразеологічні одиниці, пов'язані з державними установами, видатними діячами, географічними назвами, побутовими та повсякденними ситуаціями, технічним прогресом та ін.), але вони мають дуже часто різні конотативні значення в різні часи та в різних культурах.

Усю лексику метамови роману, 217 okazіональних утворень, було поділено на ступені: перший – крупні класи слів, що відповідають «сферам представлення» [56, с. 130], другий – тематичні групи, третій – більш дрібні підгрупи, в яких лексеми об'єднуються за конкретною означальною семою [200, с. 87].

Клас I: Людина

1. Антропоніми (23 okazіоналізми): *Lenina, Henry Foster, Polly Trotsky, Sarojini Engels* та ін.

У перекладі відтворені за допомогою транслітерації та доместикації. Більш детально цю групу слів розглянуто в четвертому розділі.

2. Касти людей (13 okazіоналізмів): *the Alphas, an Alpha-plus the Betas, a Beta-minus, the Gammas, the Deltas and the Epsilons, Simple Lifers, a freemartin* та ін.

Все суспільство «нового світу» поділене на касти, які формуються ще на етапі запліднення яйцеклітини. Всередині кожної групи є підгрупи з позначкою *plus, minus*. У перекладі ця група слів була відтворена німецьким перекладачем за допомогою транслітерації (88%): *Alphas, Alphas-plus, Betas, Betas-minus Gammas, Deltas und Epsilons*, а українським та російським – за допомогою транскрипції (91%): *альфи, альфа-плюсовик, бети, бета-мінусовик, гамми, дельти й епсилони – альфы, альфа-плюсовик, беты, бета-минусовик, гаммы, дельты и эпсилоньы*.

У тексті зустрічаються й інші назви, вживані відносно людей, що відтворюються в перекладі за допомогою смислового розвитку (10%). Так, жінок, яких було піддано стерилізації, називають *freemartin* (від англ. free + martin). Для утворення цього okazіоналізму О. Гакслі вживає метонімію, ґрунтовану на конотації «вільний як птах» («городская ласточка»): “Result: they're decanted as *freemartins*-structurally quite normal (except," he had to admit, "that they do have the slightest tendency to grow beards), but sterile. Guaranteed sterile” [382, с. 7]. Але український та німецький перекладачі відтворили цей okazіоналізм узуальним словом за допомогою смислового розвитку: «Результат: вони випускаються як *безплідні*, але структурно цілком нормальні, за винятком, він мусив зізнатися, того, що в них росте борода, хоча вони й *безплідні*» [373, с. 68]. – “Ergebnis: Sie werden in unfruchtbarem Zustand entkorkt, sind völlig normal gebaut, haben nur” – wie er zugeben mußte – “eine ganz, ganz schwache Neigung zu Bartwuchs, sind aber *empfangnisfrei*. Garantiert *empfangnisfrei*” [383, с. 28]. Російський перекладач відтворив його власним okazіоналізмом також за допомогою смислового розвитку: «В результате к моменту раскупорки они уже являются *неплодами* – в структурном отношении вполне нормальными особями (с той, правда, оговоркой, что у них чуточку заметна тенденция к волосистости щек), но неспособными давать потомство. Гарантированно, абсолютно неспособными» [378, с. 12]. Слід також зазначити, що всі три перекладачі не задіяли метонімію.

Інше слово *Simple Lifers* вживається відносно тих людей, які були проти суспільства споживання. В основі цього okazіоналізму лежить опис: “Eight hundred *Simple Lifers* were mowed down by machine guns at Golders Green” [382, с. 31]. Німецький та український перекладачі вжили прийом смислового розвитку та утворили okazіоналізми: “Achthundert *Freiluftbündler* wurden auf den Abhängen des Harzes mit Maschinengewehren niedergemäht“ [378, с. 63]. – «Вісімсот *назадників* бути скошені кулеметами на Голдерс-Грін» [373, с. 82]. Російський перекладач ужив кальку, втративши

оказіональність висловлювання: «Уложили восьмьсот *сторонников простой жизни* на Голдерс-Грин, скосили пулеметами» [378, с. 29].

3. Процес виробництва людей. Ця група складається з 41 оказіоналізму, які розподілені на такі підгрупи:

а) етапи виробництва (7 оказіоналізмів): *bokanovskification*, *Podsnap's Technique*, *Ectogenesis*, *bottled*, *morula*, *Decanting Rate* та ін.

У створеному в романі світі існує два методи виробництва людей: *Bokanovsky's Process* та *Podsnap's Technique*. Перекладачі відтворюють їх за допомогою транскрипції та кальки: нім. *das Bokanowskyverfahren* – укр. *процес Бокановського* – рос. *метод Бокановского*. Від запліднення до моменту «відкупорки» ембріон проходить процес дозрівання. О. Гакслі порівнює його з процесом виробництва вина. Тому вторинна номінація пов'язана саме з термінологією виноробства: “until definitely *bottled*” [382, с. 3]. Перекладачі по-різному підійшли до відтворення цього оказіоналізму. Німецький перекладач вживає кальку: “bis zur endgültigen *Abfüllung in die Flaschen* blieben” [383, с. 20]. Український – функціональний аналог: «до остаточного переміщення в *ампули*» [373, с. 65]. А російський перекладач завдяки смисловому розвитку утворює оказіоналізм: «вплоть до *укупорки*» [378, с. 8]. Слід зазначити, що український перекладач замінив «процес виноробства» «лабораторним», таким чином змінивши конотативне значення оригіналу.

Другий етап також порівнюється з процесом виноробства: “The optimum *Decanting Rate* at any given moment” [382, с. 6]. Німецький та російський перекладачі відтворили цей оказіоналізм за допомогою кальки: “Jederzeit die gewünschte Zahl von *Entkorkungen*” [383, с. 24] та «Задається оптимальний темп раскупорки на текущий момент» [378, с. 10]. Український перекладач відтворив його за допомогою генералізації: «Оптимальні швидкості *випуску* в даний момент» [373, с. 67]. Оказіоналізми, створені О. Гакслі, мають пояснення в тексті, й тому читач здогадується, що саме мається на увазі, наприклад: “...deftly the peritoneal lining was slit, the

morula dropped into place, the saline solution poured in ...” [382, с. 5]. Тому німецький та російський перекладачі в більшості випадків вживають транслітерацію: “...die *Morula* wurde an die richtige Stelle gedrückt, Salzlösung darübergegossen...” [383, с. 25], «...быстрый надрез устилки, легла на место морула, залит солевой раствор...» [378, с. 10], а український – конкретизацію: «...очеревинна оболонка спритно розрізається, в розріз вставляється *яйцева китиця*, потім заливається соляний розчин...» [373, с. 67]. Наступний приклад демонструє ті ж перекладацькі прийоми, що й попередній: англ. *Ectogenesis* – нім. *Ektogenese* – рос. *ектогенез* – укр. *позаутробний розвиток*.

Таким чином, okazionalnі utvorennya цієї групи були відтворені у перекладах за допомогою транскрипції та транслітерації (62%), кальки (21%), смислового розвитку (9%), генералізації (5%) та конкретизації (3%).

б) відділи виробництва (14 okazionalizmів): *the Embryo Store, the Bottling Room, the Organ Store, Social Predestination Room, the Decanting Room, Infant Nurseries, Neo-Pavlovian Conditioning Rooms, the Abortion Centre, the Chemical Store, the Hypnopaedic Control Room, the Bio-chemical Laboratories* та ін.

О. Гакслі надає назву різним відділам Енкубаторію за допомогою вторинної номінації. З контексту стає зрозумілим, що саме «приховується» під цими назвами, наприклад: “...the Social Predestination Room... And the bottles come in here to be predestined in detail” [382, с. 5]. Всі перекладачі відтворюють назви відділів за допомогою кальки (85%): „...in *die Abteilung für soziale Bestimmung*... Worauf die Flaschen hierherkommen, um im einzelnen prädestiniert zu werden“ [383, с. 25]. – «Відділу суспільного призначення... І ампули приходять сюди на детальне визначення» [373, с. 67]. – «Зал соціального предопределення... И бутылки приходят сюда для детального предопределення» [378, с. 10].

Також перекладачі відтворюють назви відділів за допомогою транскрипцій та функціонального аналога (15%), наприклад: англ. *Neo-*

Pavlovian Conditioning Rooms – нім. *Neo-Pawlovsche Normungssale* – укр. *Неонавловські кімнати виховання* – рос. *Залы неонавловского формирования рефлексов*.

в) професії (8 okazionalizmів): *labellers, the bottle-liner (the Liners), the Matriculators, The Predestinators, the Fertilizers, a specialist on hypnopaedia* та ін.

Для відтворення цієї підгрупи слів перекладачі вжили такі перекладацькі прийоми, як граматичні трансформації (36%), кальку (53%) та функціональний аналог (11%). Так наприклад, слово *labellers* відтворено німецькою та українською мовами за допомогою граматичної трансформації – поняття з професії перетворене на процес: *um etikettiert zu werden* та *час наліплювати етикетки*. Російський перекладач відтворив його за допомогою кальки: *этикетчицы*.

Значення наступного okazionalizmu стає зрозумілим із контексту: “Next to the *Liners* stood the *Matriculators*. The procession advanced; one by one the eggs were transferred from their test-tubes to the larger containers...” [382, с. 5], тому перекладачі відтворили його за допомогою функціонального аналога: нім. *die Einbetter* – укр. *укладальниці* – рос. *зарядчицы*. За допомогою функціонального аналога відтворений і okazionalizm *the bottle-liner*, котрий має скорочену форму *the Liners*. Німецький перекладач також утворює скорочену форму: *der Flaschenauskleider (Den Auskleidern)*. У російському перекладі існує тільки повна форма: *устильщицами*. В українському перекладі це слово вилучено.

г) складові (субстанції) ембріонів (7 okazionalizmів): *bokanovskified egg, Delta-Minus ovary, placentin, the corpus luteum extract, blood-surrogate* та ін.

Okazionalnі слова цієї підгрупи відтворені у всіх перекладах за допомогою транслітерації (69%) та кальки (31%), за аналогією з перекладом медичних термінів, наприклад: *placentin and thyroxin* – *Plazentin und Thyroxin* – *плацентином і тироксином* – *плацентина и тироксина*; *the corpus*

luteum extract – den Corpus-luteum-Extrakt – екстракт з жовтого тіла – екстракт желтого тела; blood-surrogate – Blutsurrogatbehälter – сурогату крові – синтетическую кровь.

д) виховання (5 okazionalizmів): *Death conditioning, hypnopaedia, Malthusian Drill* та ін.

Okazionalnі utvorenня цієї підгрупи відтворені у всіх перекладах за допомогою кальки (80%) та транскрипції (20%) Наприклад, процес виховання починається з етапу запліднення й має назву *hypnopaedia*, котру в перекладах відтворено за допомогою транскрипції: нім. *Hypnopädie* – укр. *гипнопедія* – рос. *гипнопедия*.

Клас II: Культурно-розважальна сфера. До цього класу належить 19 okazionalizmів, котрі можна поділити за призначенням на такі групи:

1. Місця відпочинку (11 okazionalizmів): *the Feelies, the Stoke Poges Club House, Westminster Abbey Cabaret, Toquay Country Club, the Ealing stadium* та ін.

Суспільство «нового світу» – це суспільство споживання, створено багато місць для відпочинку, більшість із яких автор утворив за допомогою топонімів або квазітопонімів, але надав їм іншого контекстуального значення, наприклад: “Lenina had suggested a swim at *Toquay Country Club* followed by dinner at *the Oxford Union*” [382, с. 53]. У перекладі топоніми відтворені за допомогою транскрипції (75%), крім німецького варіанту, де перекладач замінив їх на німецькі, тобто вжив прийом доместикації (25%). Назви міст перекладачі відтворили за допомогою генералізації (23%), конкретизації (16%), лексичного додавання (14%), кальки (29%), смислового розвитку (8%) та функціонального аналога (10%). В українському перекладі – за допомогою генералізації: «Леніна запропонувала поплавати в басейні *Торкійського клубу*, а потім пообідати в “*Оксфорд-юніоні*”» [373, с. 69]; в російському – конкретизації: «Ленайна предложила поплавать, покупаться в *Торкийском пляжном клубе* и затем пообедать в “*Оксфорд-юнионе*”» [378, с. 46]; в німецькому – лексичного додавання: “*Lenina hatte*

vorgeschlagen, im Zoppoter Kasinoklub zu schwimmen und auf der Solitüde zu essen” [383, с. 97]. У наступному прикладі український та російський перекладачі вжили кальку, а німецький – прийом смислового розвитку: англ. *the newly opened Westminster Abbey Cabaret* – укр. *нововідкрите кабаре у Вестмінстерському абатстві* – рос. *Вестминстерское аббатство – в новооткрытое там кабаре* – нім. *die neueröffnete Dom-Diele am Lustgarten*.

Ще один приклад привертає увагу оригінальністю утворення та його відтворення в перекладах. Кінотеатр, схожий на сучасний 5D, має назву *the Feelies*. Під час перегляду фільмів у глядачів задіяні всі відчуття, і фільм стає для глядача реальністю: "Going to *the Feelies* this evening, Henry?" ... "I hear the new one at the Alhambra is first-rate. There's a love scene on a bearskin rug; they say it's marvellous. Every hair of the bear reproduced. The most amazing tactual effects" [382, с. 21]. У перекладі російський та німецький перекладачі відтворили *the Feelies* за допомогою кальки: «Летишь вечером в *ощущалку*, Генри?» [378, с. 21] та "Gehst du heute abend ins *Fühlkino*, Henry?" [383, с. 49], український перекладач відтворив за допомогою функціонального аналога: «Йдеш увечері на стереоконтактний фільм, Генрі?» [373, с. 85].

2. Ігри (8 okazionalizmів): *a game of Centrifugal Bumble-puppy, Obstacle Golf, Electro-magnetic Golf, Riemann-surface tennis, Escalator* та ін.

Ігри «нового світу» – це модернізовані ігри минулого. Так, гольф перетворився на *Obstacle Golf, Electro-magnetic Golf*, теніс на *Riemann-surface tennis*. Перекладачі відтворили ці поняття за допомогою двох прийомів. Німецький перекладач – за допомогою кальки: *Hindernisgolf – elektromagnetisches Golf – der Riemannschen Feldtennis*. Український та російський – за допомогою генералізації: *Obstacle Golf* в українському перекладі – *гольф*, у російському – *гольф*; *Riemann-surface tennis* в українському – *теніс*, та кальки: *Electro-magnetic Golf* в українському перекладі – *електромагнітний гольф*, у російському – *электромагнитный гольф (рос.)*, *Riemann-surface tennis* у російському – *теннис на римановых*

поверхностях. Слід зазначити, що при використанні генералізації втрачається okazіональність назв. Також автор утворює нові види спорту, при відтворені яких перекладач повинен проявити перекладацьку інтуїцію та креативність. Наприклад, у перекладі *a double row of Escalator Fives Courts* перекладачі вживають прийом лексичного додавання: нім. *Rolltreppen-Kegelbahnen* – укр. *майданчики для ескалаторного гандболу* – рос. *корты для эскалаторного хэндбола*. Тобто, в німецькому перекладі це доріжки для гри в кеглі, а в українському та російському – для гри в гандбол.

Таким чином, прийом кальки було використано в 66% випадків, генералізації – в 12%, лексичне додавання – в 22% випадків.

Клас III: Ділова сфера. До цього класу належить 24 okazіоналізми, які поділяються на такі групи:

1. Державні установи (17 okazіоналізмів): *State Conditioning Centres, the Psychology Bureau, the Television Corporation's factory, Bureaux of Propaganda, the College of Emotional Engineering, the School Community, Singery Propaganda House, the Slough Crematorium, branch of the Electrical Equipment Corporation, a Hospital for the Dying, the Young Women's Fordian Association, an Adult Re-conditioning Centre, The Inventions Office* та ін.

За допомогою кальки відтворено 87% установ, наприклад: англ. *the Internal and External Secretion Trust* – нім. *des Innen- und Außensekretet-Trusts* – укр. *Тресту внутрішньої й зовнішньої секреції* – рос. *Треста внутренней и внешней секреции*. Перекладачі використовують прийом смислового розвитку лише у 13% випадків, наприклад: англ. *State Conditioning Centres* – нім. *die staatlichen Normzentrale* – рос. *государственные воспитательные центры*, а український перекладач відтворює за допомогою кальки: *Державні Кондиціювальні Центри*; *The Park Lane Hospital for the Dying* російською перекладено за допомогою смислового розвитку як *Умиральниця на Парк-Лейн*, німецький та український перекладачі відтворили назву цієї установи за допомогою

кальки: *Die Moribundenklinik in der Schwanenallee* та *Госпіталь для вмираючих у Парк-Лейне*.

2. Державні посади (13 okazіоналізмів): *The Resident Controller for Western Europe the Controllers, the Assistant Superintendent of Psychology, the Assistant Director of Predestination, the Ford Chief-Justice, the Arch-Community-Songster of Canterbury, The President of the Internal and External Secretions Corporation, the Deputy-Governor of the Bank of Europe* та ін.

Для перекладу державних посад перекладачі застосовують кальку в 100% випадків, наприклад: “She had spent one week-end with *the Ford Chief-Justice*, and another with *the Arch-Community-Songster of Canterbury*. *The President of the Internal and External Secretions Corporation* was perpetually on the phone, and she had been to Deauville with *the Deputy-Governor of the Bank of Europe*” [382, с. 100]. – “Mit dem *Polizeipräsidenten* hatte sie ein Wochenende verbracht und eines mit dem *Erzchormeister von Köln*. *Der Präsident des Innen- und Außensekrete-Trusts* rief sie alle Augenblicke an, und mit dem *Vizegouverneur der Bank von Europa* war sie in Deauville gewesen“ [383, с. 170]. – «Одного разу вона провела суботу й неділю з *Форд-Верховним Суддею*, іншого разу – з *Архіспівальником Кентерберійським*. Президент Корпорації секреторних продуктів раз за разом телефонує до неї, а з заступником Директора Європейського банку вона вже побувала в Довілі» [373, с. 100]. – «Один из своих уикендов Ленайна провела с *верховным судьей*, другой – с *архипеснословом Кентерберийским*. Ей то и дело звонил глава Корпорации секреторных продуктов, а с заместителем управляющего *Европейским банком* она слетала в Довиль» [378, с. 81].

3. Топоніми та квазітопоніми (34 okazіоналізми) поділяються за походженням на такі підгрупи:

а) англійські (25 okazіоналізмів): *Eton, the Marquesas, the Oxford Union, St. Andrew's, the Lake District, the Alhambra, Golders Green, Hampstead, Shepherd's Bush, Notting Hill, Willesden Hounslow, Brentford, Stoke Poges, Fleet*

Street, Exmoor, Farnham Royal, Burnham Beeches, Ludgate Hill, the Charing-T Tower, Lupton's Tower, the Savoy, Chelsea та ін.

б) іноземні (9 okazionalizmів): *Mombasa, New Mexico, the Other Place, the valley of Malpais, Kurfurstendamm and the Eighth Arrondissement, Waihusiwa* та ін.

У перекладі вони відтворені за допомогою транслітерації, смислового розвитку та доместикації. Більш детально цю групу слів розглянуто в четвертому розділі.

4. Мас-медіа (10 okazionalizmів): *The Hourly Radio, the pale green Gamma Gazette, The Delta Mirror, the New York Times, the Frankfurt Four-Dimensional Continuum, The Fordian Science Monitor, and The Delta Mirror* та ін.

Ця група в перекладах відтворена за допомогою кальки в 14% випадків та транскрипції в 23%, лексичного додавання в 23%, генералізації в 17% та смислового розвитку в 23% випадків, наприклад: “the three great London newspapers: “*The Hourly Radio*, an upper-caste sheet, *the pale green Gamma Gazette*, and, on khaki paper and in words exclusively of one syllable, *The Delta Mirror*” [382, с. 40]; в німецькому перекладі: “der drei großen Berliner Tageszeitungen: des perlgrauen “*Stündlichen Funk-Anzeigers*” für die besseren Kasten, der “*Grünen Gamma-Post*” und des auf Khakipapier in lauter Hauptsätzen gedruckten “*Kleinen Delta-Blatts*” [383, с. 76]; в українському: «трьох найбільших лондонських газет, “*Щогадинні радіоновини*” для вищих каст, блідо-зелена “*Гамма-газета*”, а також “*Дельта мірор*”» [373, с. 88]; та російському: «трех крупнейших лондонских газет, здесь издавались “*Ежечасные радиовести*” для высших каст, бледно-зеленая “*Гаммагазета*”, а также “*Дельта-миррор*”» [378, с. 36].

У наступному прикладі перекладачі дотримуються тих самих прийомів, але також застосовують лексичне додавання, генералізацію та прийом смислового розвитку: “four other reporters, representing *the New York Times, the Frankfurt Four-Dimensional Continuum, The Fordian Science*

Monitor, and The Delta Mirror” [382, с. 153]. – “Korrespondenten der “New York Time”, des “Frankfurter Vierdimensionalen Kontinuums”, des “Fordian Science-Monitors” und des “Kiemen Delta-Blatts” [383, с. 253]. – «репортера “Щоденного радіо”, не залякала репортерів із нью-йоркської “Таймс”, франкфуртського “Чотиримірному континіуму”, “Фордівського наставника” й “Дельта міррор”» [373, с. 132]. – «репортеров – из ньюйоркской “Таймс”, франкфуртского “Четырехмерного континуума”, бостонской “Фордианской науки”, а также из “Дельта миррор”» [378, с. 120]. Слід зазначити, що німецький перекладач відтворив *The Delta Mirror* за допомогою лексичного додавання, але вжив різні лексеми (*Kleinen* та *Kiemen*), внаслідок чого в читача складається враження, що це дві різні газети. Український перекладач при відтворенні *The Hourly Radio* вжив у першому прикладі кальку, а в другому – генералізацію, в результаті чого також утворюються дві різні назви. Російський перекладач при відтворенні *The Fordian Science Monitor* вжив прийом смислового розвитку, і таким чином змінив конотативне значення назви.

Клас IV: Побутова сфера. До цієї групи належить 47 okazionalizmів, які представлені такими групами:

1. Речі (12 okazionalizmів), що розподілені на дві підгрупи:

а) меблі (5 okazionalizmів): *the pneumatic sofas, the pneumatic stalls, the pneumatic arm-chairs* та ін.;

б) одяг (7 okazionalizmів): *Malthusian belt, pneumatic shoes*.

У тексті роману слово *pneumatic* з’являється у поєднанні як із меблями, так і з зовнішністю та одягом, наприклад: “Not nearly so pneumatic as Lenina. [382, с. 30] from girl to pneumatic girl [382, с. 34] pneumatic shoes” [382, с. 152]. Усі перекладачі відтворили це слово за допомогою транскрипцій в 91% випадків: *the pneumatic sofas – die pneumatischen Sofas – на пневматичних софах – на пневматических диванах*. Тільки в одному прикладі український перекладач вживає функціональну заміну, що складає 9%, а інші перекладачі дотримуються транскрипції: “Wonderfully pneumatic”

[382, с. 27]. – “*Fabelhaft pneumatisch*” [383, с. 58]. – «На диво пружна» [373, с. 79]. – «Донельзя пневматична» [378, с. 26].

2. Їжа (12 okazionalizmiv): *the loving cup of strawberry ice-cream soma, sex-hormone chewing-gum, synthetic starch, cotton-waste flour-substitute, pasteurized external secretion, pan-glandular biscuits and vitaminized beef-surrogate* та ін.

У перекладі ця група понять була відтворена за допомогою кальки в 58%, смислового розвитку в 39%, та транслітерації в 3% випадків, наприклад: *the loving cup of strawberry ice-cream soma* [382, с. 49], в німецькому перекладі: *Der Eintrachtskelch, gefüllt mit Erdbeereiscremesoma* [383, с. 58], в українському: «Любовна чаша суничного морозива з сомою» [373, с. 93], але в російському – за допомогою смислового розвитку: «круговая чаша клубничной сомовой воды с мороженым» [378, с. 43].

Наступний приклад: “*pan-glandular biscuits and vitaminized beef-surrogate*” [382, с. 151] привернув нашу увагу словом *surrogate*, яке постійно зустрічається в різних поєднаннях упродовж усього тексту і має значення *замінник, сурогат* та *ерзац* (останні з названих синонімів є запозиченнями з англійської та німецької відповідно), а також словом *pan-glandular*, яке автор утворив від *pan + glandular*. Цей приклад відтворений перекладачами по-різному. Німецький перекладач відтворив назву цієї їжі за допомогою кальки, транслітерації та генералізації: “*den Drüsennährzwieback “Panglandulin” und vitaminisierten Fleischersatz*” [383, с. 248]. Український та російський перекладачі відтворили її за допомогою смислового розвитку та кальки: «полігормональних бісквітів і вітамінованого ерзацу яловичини» [373, с. 130]. – «полігормональное печенье и витаминизированую эрзац-говядину» [378, с. 118]. Слід також зазначити, що український перекладач відтворив слово *biscuits* за допомогою транслітерації, замінивши таким чином поняття *печиво* на *бісквіт*.

3. Ліки, наркотики та алкоголь (14 okazionalizmiv): *Syrup of corpus luteum*, *Ovarin*, *Mammary gland extract*, *Placentin*, *Gonadal hormones*, *parathyroid*, *a Violent Passion Surrogate treatment*, *soma*, *mescal*, *peyotl* та ін.

У перекладі слова цієї групи перекладачі відтворили за допомогою транскрипції або транслітерації (86%), наприклад: англ. *soma* – нім. *soma* – укр. *сома* – рос. *сома*, *Ovarin* – *Ovarin* – *Оварин* – *Оварин*, *Placentin* – *Plazentin* – *Плаценти* – *Плаценти*. А також за допомогою кальки (14%): англ. *Syrup of corpus luteum* – нім. *Corpus-luteum-Extrakt* – укр. *Сироп жовтого тіла* – рос. *Сироп желтого тела*; *Mammary gland extract* – нім. *Brustdrüsenextrakt* – укр. *Екстракт молочної залози* – рос. *Экстракт молочной железы*.

4. Техніка та транспорт (9 okazionalizmiv): *vibro-vacuum machines*, *the scent organ*, *the synthetic music machine*, *helicopters*, *the Red Rocket*, *the Blue Pacific Rocket*, *taxicopter* та ін.

Слова цієї групи всі перекладачі відтворили за допомогою кальки (85%), смислового розвитку (5%), транскрипції та транслітерації (10%), наприклад: англ. *The scent organ* – нім. *Die Duftorgel* – укр. *Ароматний орган* – рос. *Запаховый орган*; в наступних прикладах відповідно: *the Blue Pacific Rocket* – нім. *der Blauen Pazifikrakete* – укр. *“Синій тихоокеанській ракеті”* – рос. *“Синей Тихоокеанской”*. Щодо наступного слова *taxicopter*, то німецький та український перекладачі відтворили його за допомогою транскрипції: *der Taxicopter* – *таксікоптер*, а російський утворив за допомогою смислового розвитку власний okazionalizm: *вертакси*.

Таким чином, можна стверджувати, що з 217 okazionalizmiv, які складають метамову «нового світу», для їх відтворенні у перекладах німецькою, українською та російською мовами перекладачі відтворили квазіреалії за допомогою кальки в 54%, транскрипції та транслітерації в 12% випадків, а також за допомогою смислового розвитку в 7%, функціонального аналога в 9%, генералізації в 8%, конкретизації в 2% та лексичного додавання у 8% випадків. Слід зазначити, що німецький

перекладач вжив доместикацію в 18% випадків при відтворенні топонімів та квазітопонімів.

3.3. Переклад семантичних характеристик метамови “Newspeak”

Головною особливістю метамови “Newspeak” був поділ словника на три групи, так звані лексикони, відповідно до сфери вживання: А-лексикон, Б-лексикон та В-лексикон. Основною метою цієї метамови було ліквідування смислових відтінків і скорочення словника, нав’язування словам відповідної політичної позиції, величезна кількість абревіатур і складноскорочених слів.

А- та В- лексикони складають слова, які також існують у звичайній англійській мові. Так, А-лексикон включає лише ті слова, вживання яких є необхідним у повсякденному житті, – пов’язані з їжею, роботою, одягом та ін. Він майже повністю складається зі звичайних слів англійської мови, очищених від неясностей і смислових відтінків. Призначення А-лексикону – висловлення простих, вузько цільових думок, які зазвичай мають на увазі конкретні об’єкти чи фізичні дії, наприклад: *free* має значення *вільний від бліх (собака), вільний від бур’янів (поле)*. Але в значенні *політично вільний* або *інтелектуально вільний* слово *free* не вживається, тобто цих понять не існує взагалі. В результаті кількість слів, належних до А-лексикону, значно зменшилась і продовжувала зменшуватись [385, с. 248].

В-лексикон є доповненням до А- та Б-лексиконів і містить лише наукові та технічні терміни, які побутують серед фахівців. Вони схожі на терміни, які ми вживаємо зараз, походять від тих самих коренів, але зміст цих понять також очищений від небажаних значень, вони практично не перетинаються з лексемами двох інших лексиконів. Дуже незначна кількість слів цього лексикону інколи вживається у щоденному спілкуванні та у політичних промовах.

З погляду перекладу, ці лексикони не становлять особливого інтересу, тому що всі слова, які входять до них, були відтворені усіма перекладачами

за допомогою кальки та є звичайними словами, що використовуються в сучасній німецькій, українській і російській мовах.

Що стосується Б-лексикону, то він складається зі слів, спеціально сконструйованих для вираження політичних чи етичних понять. Дж. Орвелл використовував у більшості випадків вторинну номінацію (квазіномінацію), злиття слів, аббревіатури та утворив власні okazіональні слова. Всі слова мають не тільки політичний підтекст, а також призначені навіювати бажані ідеї тому, хто їх вживає. Правильне їх застосування було можливе лише за умови розуміння принципів Ангсоцу [385, с. 249]. Без цього втрачалось їхнє конотативне значення, а саме okazіональність. Завдяки контексту та поясненням, наданим у романі, читач зрозуміє, що саме мається на увазі, наприклад: “*The Ministry of Peace, which concerned itself with war. The Ministry of Love, which maintained law and order. And the Ministry of Plenty, which was responsible for economic affairs*” [385, с. 8]. – «Міністерство Миру опікувалося війною. Міністерство Любові – законом і порядком» [375, с. 9]; або “*Nearly all children nowadays were horrible. What was worst of all was that by means of such organizations as the Spies they were systematically turned into ungovernable little savages, and yet this produced in them no tendency whatever to rebel against the discipline of the Party*” [385, с. 24]. – «Майже всі діти зараз жахливі. Найгіршим було те, що через такі організації, як Розвідники, їх систематично перетворювали на непокірних малих дикунів, але це зовсім не спонукало їх збунтуватися проти дисципліни, якої від них вимагала Партія» [375, с. 28].

Саме в цьому словнику найбільш яскраво проявляються всі основні принципи мови “Newspeak”, він є метамовою роману, і також викликає певні труднощі при відтворенні його лексики у перекладі.

Слід зазначити, що характерною особливістю цього лексикону було те, що майже всі слова – складені, тобто складаються з двох і більше слів або частин слів, з’єднаних таким чином, щоб зручно було їх вимовляти, наприклад: *duckspeak, blackwhite, speakwrite, joycamp, ownlifer* та ін. У

деяких випадках зберігалась їхня архаїчна форма, наприклад: *thoughtcrime*, *the Thought Police* та ін.

Слова з Б-лексикону схожі на вербальну стенографію, часто «пакуючи» цілі низки ідей у декількох складах одного слова, і водночас вони більш точні та переконливі, ніж звичайна мова, наприклад: *miniprah*, *miniluv*, *miniplenty*, *minitrue*, *atrsem*, *Ingsoc*, *FFCC*, *B.B.* та ін. Тобто вважалось, що скорочення слова до абрєвіатури призводить до звуження і певною мірою до зміни його значення завдяки ліквідації асоціативних зв'язків, які могли б з'явитися, та легше піддаються контролю, ніж повне слово. Поясненням, що мається на увазі, є контекст, і саме він допомагає перекладачеві при відтворенні цих словоформ у перекладі.

Так, наприклад, абрєвіатура *Ingsoc* була утворена від старомовного *English Socialism* (англійський соціалізм), але перша частина завдяки транскрипції, а друга – транслітерації. Всі перекладачі відтворили дві частини за допомогою транслітерації, німецькі: *Engsoz* від *Englischer Sozialismus*, українські: *Ангсоц* від *англійський соціалізм* та російські: *Ангсоц* від *английский социализм*.

Інша абрєвіатура *artsem* також має пояснення в романі: “All children were to be begotten by *artificial insemination* (*artsem*, it was called in Newspeak)” [385, с. 46]. Усі перекладачі відтворили це okazіональне скорочення за допомогою кальки: “Alle Kinder sollten durch *künstliche Besamung* (*Kunstsam* in Neusprech) gezeugt” [386, с. 83]. – “Alle Kinder sollten durch künstliche Befruchtung („Kunstsam“ hieß das im Neusprech) gezeugt“ [384, с. 79]. – «Зачатие должно происходить путем *искусственного осеменения* (*искос* на новоязе)» [377, с. 32]. – «детей следовало получать путем *искусственного оплодотворения* (*искплод* на новоязе)» [376, с. 54]. – «Усі діти мали народжуватися через штучне запліднення (Новомовою це називалося *штучзан*) [375, с. 67].

Друга абрєвіатура *FFCC* представляє перші літери слів, які описують, чим саме займається організація: “it seemed, had been chiefly devoted to

praising the work of an organization known as *FFCC*, which supplied *cigarettes* and other *comforts* to the sailors in the *Floating Fortresses*” [385, с. 40]. Німецький перекладач М. Вальтер, український В. Шовкун та російський В. Голишев відтворили цю оказіональну аббревіатуру за допомогою кальки: “als *SFZE* bekannten Organisation gewesen, die die Matrosen auf den *Schwimmenden Festungen* mit *Zigaretten* und anderen *Extras* versorgte. [386, с. 57]. – «організації, відомої як *СППФ*, яка постачала *сигарети* та надавала інші *послуги* матросам на *плавучих фортецях*» [375, с. 47]. – «ПКПП – организации, которая снабжала сигаретами и другими *предметами* потребления матросов на *плавающих крепостях*» [377, с. 22], але В. Голишев вжив генералізацію для останнього слова даної аббревіатури. Д. Іванов для відтворення аббревіатури вжив транслітерацію: «организации *ФФКК*, которая поставляла *сигареты* и прочие *мелочи* морякам *Плавучих Крепостей*» [376, с. 38]. Український перекладач О. Терех відтворив її за допомогою кальки та генералізації: «організації, відомої під назвою *Плавфортпостач*, яка постачала екіпажі *плавучих фортець* сигаретами та іншими товарами підвищеного попиту» [374, с. 139]. Слід зазначити, що така форма аббревіатури була характерна для часів Радянського Союзу, таким чином перекладач вніс елемент доместикації при відтворенні цього оказіоналізму. А К. Вагензайль вжив кальку: “als *SFZZ* bekannten Organisation bestanden, die für die Matrosen auf den *Schwimmenden Festungen* *Zigaretten* und andere *Zubehöre* des täglichen Lebens lieferte” [384, с. 54].

Відповідно до вживання всі слова, а саме 254 оказіональні утворення цього словника, можна поділити на такі групи й підгрупи.

До I групи належать *установи* (24 оказіоналізми), які поділяються на дві підгрупи:

1. *Державні установи та їхні відділи* (15 оказіоналізмів). До цієї підгрупи належать назви міністерств і їхні департаменти й відділи, наприклад: *the Ministry of Peace*, *the Ministry of Love*, *the Ministry of Plenty*, *the Ministry of Truth*, *the Records Department*,

Pornosec, the teleprograms section, the Fiction Department, the Research Department, the Inner Party, the forcedlabour camp, the Thought Police та ін.

2. *Громадські установи.* До цієї підгрупи входять назви молодіжних і спортивних закладів, наприклад: *the Youth League, the Spies, the Junior Anti-Sex League, the Sports Committee, the Community Centre, Reclamation Centre, joyscamp* та ін.

При відтворенні цієї групи у перекладі перекладачі скористалися калькою в 72%, функціональним аналогом в 16%, генералізацією в 4% , транскрипцією та транслітерацією в 3% та смисловим розвитком у 2% випадків. Наприклад, за допомогою кальки: *the Ministry of Peace – das Friedensministerium* [384] /*das Ministerium für Frieden* [386] – *Міністерство миру – Министерство Мира*; *the Ministry of Love – das Ministerium für Liebe* [384] /*das Ministerium für Liebe* [386] – *Міністерство любові – Министерство Любви*; *the Ministry of Plenty – das Ministerium für Überfluß* [384] /*das Ministerium für Überfülle* [386] – *Міністерство достатку – Министерство Изобилия*; *the Fiction Department – die Abteilung für Prosa – Literatur* [384] /*die Roman-Abteilung* [386] – *Відділ художньої літератури – отдел литературы / Художественный отдел*; *the Research Department – die Forschungs-Abteilung* [384; 386] – *Дослідницький Департамент – Исследовательский Отдел*.

За допомогою функціонального аналога та кальки: організацію юних шпигунів *the Spies* майже всі перекладачі відтворили через функціональний аналог: *der Späher* [384] – *Розвідники – Разведчики – Детская организация Сыщиков*, і лише М. Вальтер вжив кальку: *der Spitzel* [386].

Табір для полонених *a forced-labour camp* німецькі перекладачі та В. Голишев відтворили за допомогою функціонального аналога: *das Zwangsarbeitslager – каторжний лагерь*; Д. Іванов вжив генералізацію: *лагерь*; а В. Шовкун – кальку: *табір примусової праці*.

Колонії для безпритульних дітей *Reclamation Centres* німецькі перекладачі та В. Голишев відтворили за допомогою функціонального аналога: *das Auffanglager zur Ertüchtigung* [384] – ‘*Reformzentren*’ [386] – «*воспитательные центры*»; а В. Шовкун та Д. Іванов – за допомогою кальки: «*Виправні Центри*» – «*Исправительные Центры*».

За допомогою транскрипції та транслітерації було відтворено наступний приклад: відділ із виробництва порнографічної літератури *Pornosec*, назва якого була аббревіатурою від “pornography” та “section”, в німецькому перекладі, зробленому М. Вальтером, в українських та російських варіантах назву цього відділу було відтворено саме цим способом: *Pornosek* [386] – *Порносек* – *порносек*. Але К. Вагензайль першу частину аббревіатури транслітерував, а другу відтворив за допомогою смислового розвитку: „*Porno-Ro*“ від “die Rohrpost” (пневматична пошта) – спосіб, яким доставлялась ця література до споживачів.

До II групи належать слова, пов’язані з пропагандою та «промиванням мізків» (21 okazionalizm), наприклад: *Newspeak, Hate Week, doublethink, goodthinkful, duckspeak, blackwhite, bellyfeel, goodthink, crimethink, thoughtcrime, facecrime, ownlife, vaporized, orthodoxy, goodsex, sexcrime, prolefeed* та ін.

Слова цієї групи були утворені завдяки вторинній номінації та словоскладанню. Найважливішу роль у розумінні значення цієї лексики відіграє контекст, і під час перекладу саме він допомагає перекладачам дібрати відповідний аналог. При відтворенні цієї групи слів перекладачі використали такі перекладацькі прийоми, як калька (43%), функціональний аналог (36%), транскрипція (11%), смисловий розвиток (10%). Наприклад, okazionalne слово *vaporized* (випаруваний) вживали відносно тих людей, які зникали вночі, і вся інформація, пов’язана з ними, зникла також, начебто ці люди взагалі не існували: “You were abolished, annihilated: *vaporized* was the usual word” [385, с. 14]. Німецькі та російський перекладач Д. Іванов при відтворенні цього слова вжили кальку: “Man wurde getilgt,

annulliert: *vaporisiert*, so lautete die offizielle Sprachregelung dafür” [386, с. 27]. – “Man war ausgelöscht, zu nichts geworden; man wurde „vaporisiert“, wie das gebräuchliche Wort dafür lautete [384, с. 26]. – «Ты уничтожался, пропадал, было принято говорить – *испарился*» [376, с. 20]. До функціонального аналога звернувся другий російський перекладач В. Голишев та український В. Шовкун: «Ты отменен, уничтожен: как принято говорить, *распылен*» [377, с. 9]. – «Людину скасовували, виполювали з реальності. Це називалося *розпорошити*» [375, с. 23]. Другий український перекладач О. Терех також скористався функціональним аналогом, але надав йому денотативного значення, втративши його okazionalnіst: «Тебе скасовували, повністю нищили; як це називалося, *ліквідували*» [374, с. 137].

Широко відоме слово *orthodoxy* та його антонім *unorthodoxy* приймає у тексті оригінальне конотативне значення. Воно вживається відповідно до людей, які мають «правильний хід думок», та, відповідно, «неправильний хід думок», тобто котрий не йде або йде в розріз із політикою Партії. Перекладачі по-різному відтворили це слово в різних контекстах, наприклад: “...that O'Brien's political *orthodoxy* was not perfect” [385, с. 13]. Всі перекладачі, крім О. Тереха, відтворили його за допомогою функціонального аналога, але в німецьких перекладачів та В. Голишева збереглось контекстуальне значення: “...daß O'Briens politische *Strenggläubigkeit* nicht vollkommen sei” [384, с. 16]. – “...dass O'Briens politische *Strenggläubigkeit* nicht absolut war“ [386, с. 18]. – «что О'Брайен политически не вполне *правоверен*» [377, с. 6], а Д. Иванов та В. Шовкун надали денотативного значення, втративши okazionalnіst: «...что политические взгляды О'Брайена не такие уж *благонадежные*» [376, с. 14]. – «...що політична *благонадійність* О'Брайєна не є аж такою однозначною» [375, с. 16]. О. Терех вжив транскрипцію: «...що політичні погляди О'Брайєна далеко не *ортодоксальні*» [374, с. 134].

Але в контексті “*Orthodoxy* means not thinking – not needing to think. *Orthodoxy* is unconsciousness” [385, с. 47] німецький перекладач М. Вальтер

відтворив цей okazіоналізм за допомогою вже іншої перекладацької трансформації – транскрипції: “*Orthodoxie* heißt: nicht denken, nicht denken müssen. *Orthodoxie* ist Unbewußtheit” [386, с. 68]. Інші перекладачі не змінили свого вибору: „*Strenggläubigkeit* bedeutet: nicht mehr denken – nicht mehr zu denken brauchen. *Strenggläubigkeit* ist Unkenntnis” [384, с. 64]. – «*Правоверный* не мыслит – не нуждается в мышлении. *Правоверность* – состояние бессознательное» [377, с. 26]. – «Быть *благонадежным* значит не думать, не иметь потребности думать. *Благонадежность* – отсутствие сознательности» [376, с. 45]. – «Правовірність означає не мислення, а відсутність мислення. Правовірність – це неусвідомлений стан» [375, с. 55].

Наступний приклад також демонструє допомогу контексту для розуміння okazіоналізму: “*prolefeed*, meaning the rubbishy entertainment and spurious news which the Party handed out to the masses” [385, с. 225]. Для відтворення цього okazіоналізму перекладачі вжили різні перекладацькі трансформації його частин. М. Вальтер відтворив його за допомогою транслітерації та функціонального аналога: “*Prolesstoff*, womit die minderwertige Unterhaltung und die Pseudonachrichten gemeint waren, mit denen die Partei die Massen fütterte” [386, с. 369]. К. Вагензайль та В. Шовкун вжили транслітерацію та кальку: “*Prolefutter*, womit man die armseligen Lustbarkeiten und die verlogenen Nachrichten meinte, mit denen die Massen von der Partei abgespeist wurden” [384, с. 346]. – «*пролоїж*, що означає нікчемні розваги та брехливі новини, які Партія згодує масам» [375, с. 288]. Д. Іванов вжив функціональний аналог та кальку: «*рабкорм*, означавшее вздорные развлечения и фальшивые новости, которыми Партия питала массы» [376, с. 225], а В. Голишев – функціональний аналог: «*нарпит*, означавший низкосортные развлечения и лживые новости, которые партия скармливала массам» [377, с. 158].

Слід також зазначити, що 75% слів, належних до цієї групи, мають водночас протилежні контекстуальні значення, тобто залежно від того, кому адресовано ці слова, вони мають позитивну або негативну конотацію, і

перекладачу потрібно це враховувати й належним чином відтворювати не тільки їх, але й контекст, пов'язаний з ними, наприклад: *duckspeak* складається з двох слів «duck» та «speak»: “There is a word in Newspeak, ...: *duckspeak*, to quack like a duck. It is one of those interesting words that have two contradictory meanings. Applied to an opponent, it is abuse, applied to someone you agree with, it is praise” [385, с. 38]. Перекладачі відтворили його різними способами, в більшості випадків – змішаним. Так, український перекладач В. Шовкун відтворив його за допомогою кальки: «У Новомові існує слово, – сказав Сайм, – не знаю, чи воно вам відоме: *качкомов*, розмовляти голосом, схожим на крякання качки. Це одне з тих цікавих слів, які наділені протилежними значеннями. Застосоване до опонента, воно означає осуд, застосоване до когось, із ким ти згоден, воно перетворюється на схвалення» [375, с. 56]. Німецький перекладач М. Вальтер відтворив першу частину за допомогою функціонального аналога, замість *качки* вжив скорочену форму дієслова – *квак*, а другу – за допомогою кальки: “Es gibt ein Wort in Neusprech”, ...: *Quaksprech*, wie eine Ente quaken. Das ist eins von den interessantesten Wörtern, die zwei entgegengesetzte Bedeutungen haben. Gebrauch man es bezug auf einen Kontrahenten, dann ist es ein Schimpfwort, gebraucht man es gegenüber einem Gesinnungsgenossen, bedeutet es ein Lob“ [386, с. 69]. К. Вагензайль, навпаки, першу частину відтворив за допомогою кальки, а другу – функціонального аналога: “Es gibt ein Wort im Neusprech«, sagte Syme, »ich weiß nicht, ob du es kennst: *Entenquak*. Es ist eines von den interessantesten Wörtern, die zwei gegensätzliche Bedeutungen haben“ [384, с. 66]. У російському перекладі В. Голишев відтворив це слово за допомогою функціонального аналога та кальки: «В новоязе есть слово...: «*речекряк*» – крякающий по-утиному. Одно из тех интересных слов, у которых два противоположных значения. В применении к противнику это ругательство; в применении к тому, с кем вы согласны, – похвала» [377, с. 27]. Д. Иванов вжив генералізацію та конверсію: «На новоязе есть слово... – «*раскрякаться*». Интересное выражение, одно из немногих, что имеют два

противоположных значения: если употреблять его по отношению к противнику, оно несет оскорбительный смысл, а если по отношению к кому-нибудь, с кем ты согласен, – похвальный» [376, с. 46]. Отже, незважаючи на різноманітні способи відтворення okazіонального слова, всім перекладачам вдалось зберегти okazіональність висловлювання та його експліцитне значення. У О. Тереха цей епізод відсутній.

Слово *blackwhite* також має два полярних значення: “*blackwhite*. Like so many Newspeak words, this word has two mutually contradictory meanings. Applied to an opponent, it means the habit of impudently claiming that black is white, in contradiction of the plain facts. Applied to a Party member, it means a loyal willingness to say that black is white when Party discipline demands this. But it means also the ability to *believe* that black is white, and more, to *know* that black is white, and to forget that one has ever believed the contrary” [385, с. 175]. У перекладі цього okazіоналізму всі перекладачі вжили кальку: “*Schwarzweiß*. Es besitzt, wie so viele Neusprechwörter, zwei einander widersprechende Bedeutungen. Einem Gegner gegenüber gebraucht, meint es die Angewohnheit, im Widerspruch zu den offenkundigen Tatsachen impertinent zu behaupten, Schwarz sei Weiß. Einem Parteimitglied gegenüber gebraucht, bedeutet es die loyale Bereitschaft zu sagen, Schwarz sei Weiß, wenn die Parteidisziplin dies verlangt. Aber es bedeutet ebenfalls die Fähigkeit zu glauben, daß Schwarz Weiß ist, und zu vergessen, daß man jemals das Gegenteil geglaubt hat“ [386, с. 255]. – «*белочерный*. Как и многие слова новояза, оно обладает двумя противоположными значениями. В применении к оппоненту оно означает привычку бесстыдно утверждать, что черное – это белое, вопреки очевидным фактам. В применении к члену партии – благонамеренную готовность назвать черное белым, если того требует партийная дисциплина. Но не только назвать: еще и верить, что черное – это белое, больше того, знать, что черное — это белое, и забыть, что когда-то ты думал иначе» [377, с. 106]. – «*чернобелый*. Как и многие слова новояза, оно имеет два взаимоисключающих значения. По отношению к противнику им обозначают

его привычку бесстыдно называть черное белым вопреки очевидным фактам. По отношению к члену Партии это слово означает его готовность назвать, когда того требует партийная дисциплина, черное белым. Но не только назвать – *верить*, что черное есть белое, более того, *знать*, что черное есть белое, и напрочь забывать, что когда-то ты верил в обратное» [376, с. 156]. – «Тут ключове слово *чернобіл*. Як багато слів Новомови, воно має два протилежні суперечливі значення. Коли йдеться про опонента, то воно означає звичку усупереч очевидним фактам безсоромно стверджувати, що чорне – це біле. Стосовно ж члена Партії воно означає лояльне бажання сказати, що чорне – це біле, в разі якщо цього вимагає партійна дисципліна. Але воно також означає спроможність повірити, що чорне є білим, і навіть знати, що чорне є білим, і забути про те, що ти раніше вірив у протилежне» [375, с. 201]. Слід зазначити, що В. Шовкун використав кальку, але з усіченням слів.

У наступному прикладі Дж. Орвелл утворив складне слово *ownlife* зі словосполучення *own life*, контекстуальне значення якого «той, хто живе один». Цей оказіоналізм має негативну конотацію у тексті, тобто людина, яка живе без сім'ї, викликає підозру: “*ownlife*, it was called, meaning individualism and eccentricity” [385, с. 70]. Перекладачам вдалось утворити власні оказіональні аббревіатури завдяки кальці та функціональному аналогу: «таку властивість характеру називали *саможит*, маючи на увазі індивідуалізм і дивацтво» [375, с. 81]. – «*саможит* означает индивидуализм и чудачество» [377, с. 40]. – «*личножизнь* означает индивидуализм и эксцентричность» [376, с. 65]. А німецькі перекладачі вжили словоскладання завдяки кальці в першому прикладі та функціональному аналогу в другому, відповідно: “das „*Selbstleben*“ hieß und Individualismus und Schrullenhaftigkeit bezeichnete” [384, с. 96]. – “*Egosein* und bedeutete soviel wie Individualismus und Exzentrizität“ [386, с. 102].

До утворення аббревіатур у 25% і в 75% випадків перекладачі звертаються при відтворенні складних оказіональних слів. Так, при

відтворенні okazіоналізму *crimestop*, що означало раптову, немов інстинктивну, зупинку на порозі небезпечної думки, М. Вальтер, як і В. Шовкун та Д. Іванов, утворює аббревіатуру за допомогою кальки: *Delstop* – *преступстоп* – *стопзлоч*, а В. Голишев – за допомогою смислового розвитку: *самостоп*. К. Вагензайль за допомогою кальки утворив складний okazіоналізм: *Verbrechenstop*. У наступному прикладі *facecrime* спостерігається прихильність до кальки у всіх перекладачів, але М. Вальтер та Д. Іванов утворили аббревіатури: *Blickdel* – *преступлик*, а К. Вагензайль, В. Шовкун та В. Голишев вжили словоскладання: *Gesichtsverbrechen* – *лицезлочин* – *лицепреступление*.

Усім перекладачам вдалося відтворити контекстуальне значення okazіональних слів цієї групи в 87% випадків, але в 13% okazіональність була втрачена.

До III групи увійшли назви обладнання та пристроїв того часу, наприклад: *telescreen*, *speakwrite*, *pneumatic tube*, *memory holes*, *versificator*, *a metal pannikin*, *steamer* та ін. Дж. Орвелл також використовує вторинну номінацію та словоскладання для утворення okazіональних слів цієї групи. Розумінню експліцитного значення цих слів допомагає контекст, який надає пряме або опосередковане пояснення. При відтворенні цих слів усі перекладачі в 78% випадків скористалися калькою, завдяки якій okazіональність лексики цієї групи відтворено в повному обсязі, але також вжили функціональний аналог у 17% та конкретизацію в 5% випадків.

Наприклад, за допомогою словоскладання Дж. Орвелл утворює прилад *memory hole*, який використовується для знищення текстів або листів, у яких було написано щось, що не має залишитись чи потрапити комусь до рук. Для відтворення цього okazіоналізму німецькі, українські та російський перекладач Д. Іванов вжили кальку, зберігаючи конотативне значення виразу – «де все забувається»: *ein Gedächtnis-Loch* – «дірка пам'яті» [374] / «діра пам'яті» [375] – *дыра памяти*, а другий російський перекладач В. Голишев відтворив його за допомогою кальки та

функціонального аналога: *гнездо пам'яті*. Однак слід зазначити, що *дыра* та *гнездо* мають різні конотативні значення, майже протилежні в даному контексті.

У наступному прикладі *steamer*, первинне значення якого «*пароплав*», «*пароварка*», присутня вторинна номінація, при відтворенні якої перекладачі вжили кальку, обравши ці два первинних значення. Згідно з контекстом, *steamer* проли називають ракетні бомби. Німецький перекладач М. Вальтер утворив okazionalne слово від значення «*пароварка*»: *der Dampfputt*, а К. Вагензайль, В. Шовкун та Д. Іванов – від значення «*пароплав*»: *der Dampfer* – *пароплав* – *пароход*. В. Голишев відтворив це слово за допомогою функціонального аналога: *паровоз*. Саме переклад М. Вальтера відповідає конотативному значенню цього okazionalizmu.

Наступний прилад *telescreen* був не тільки телеекраном, який транслював передачі та звернення, а також відеокамерою, яка спостерігала за всіма мешканцями Океанії, крім пролів. При відтворенні його у перекладі М. Вальтер, О. Терех, В. Шовкун, Д. Іванов та В. Голишев скористалися калькою: *der Teleschirm* – *телеекран* – *телекран* – *монитор*, але В. Голишев вилучив початкову літеру основи, а Д. Іванов – префікс *теле-*. К. Вагензайль відтворив назву цього приладу завдяки конкретизації та утворив okazionalne слово: *der Televisor*.

У романі присутні й інші пристрої, які мають дві функції водночас, наприклад: *speakwrite*, котрий працює як диктофон та друкарська машинка водночас: “it was usual to dictate everything into the speakwrite” [385, с. 6]. Для відтворення цієї квазіреалії німецькі перекладачі скористалися калькою: “alles in den Sprechschreiber zu diktieren” [384, с. 11; 386, с. 13], а українські та російські перекладачі вжили функціональний аналог, утворивши okazionalne аббревіатури: «зазвичай користувалися диктописом» [374, с. 133] – «усе інше він диктував у *мовопис*» [375, с. 11] – «а все остальное обычно наговаривали в *диктограф*» [376, с. 11] – «он все диктовал в *речетис*» [374, с. 4].

IV групу складають назви людей і все те, що пов'язане з їхнім життям (22 okazionalizmi), наприклад: *prole*, *swallower*, *goodthinker*, *nosers-out*, *unperson*, *thoughtcriminal*, *the polits* та ін. Дж. Орвелл утворив їх за допомогою аббревіатури (скорочення), словоскладання та вторинної номінації. Письменник надає у тексті пояснення цим okazionalizмам. Вибір перекладачів при їх відтворенні залежить у більшості випадків від способу утворення okazionalizmів, які входять до цієї групи. Слова, утворені за допомогою аббревіатури, були відтворені за допомогою кальки в 100% випадків, наприклад: *proles*, від *proletariats*, назвалися прості люди, які не були членами Партії, і тому не вважались людьми: “The *proles* are not human beings” [385, с. 47]. – “Die *Proles* sind keine Menschen!” [384, с. 64; 386, с. 67] – «Пролы – не люди» [377, с. 27; 376, с. 44]. – «Пролы – не люди» [375, с. 55]. Але інше слово *the polits*, від *political prisoners*, політв'язні, хоча й було відтворене в перекладі за допомогою кальки, але М. Вальтер та Д. Іванов скористалися аббревіатурою: *die Polits* – *Политы*, а інші перекладачі вжили повну форму слова: *die Politischen* – «политики» – «Політичні». Слід зазначити, що в німецькому перекладі К. Вагензайля та українському В. Шовкуна okazionalizmi цього слова втрачена, а в російському В. Голишев надав слову «политики» вторинну номінацію.

Okazionalizmi, утворені шляхом злиття двох слів, у перекладі були відтворені також за допомогою кальки, наприклад: *thoughtcriminal* – *Gedanken-Verbrecher* – думкозлочинець [374]– *преступник мысли* [376] – *мыслепреступник* [377]; *goodthinker* – *der Gutdenker* – добродум [375] – *благомыслящий* [377] – добродум [376]. Слід зазначити, що В. Шовкун та Д. Іванов використали в останньому прикладі аббревіатуру.

Ті слова, які були утворені Дж. Орвеллом за допомогою суфіксу *-er*, наприклад: “the *swallowers* of slogans, the amateur spies and *nosers-out* of unorthodoxy” [385, с. 12], – у перекладі відтворені різними способами. О. Терех та Д. Іванов скористалися прийомом смислового розвитку, змінивши імпліцитне значення на експліцитне і втративши okazionalizmi.

цих слів: «Сліпо *вірили* в її гасла, залюбки шпигували за співробітниками, *вишукували* інакомислячих» [374, с. 134]. – «з насолодою *всотували* її гасла, шпигували та *виявляли* неблагонадійних» [375, с. 15]. – «*слепо верили* лозунгам, дилетантски шпионили и *выслеживали* всякое инакомыслие» [376, с. 13]. В. Голишев та М. Вальтер вжили кальку, відтворивши okazіональність слів: «*глотателями* лозунгов, добровольними шпiонами и *вынюхивателями* ереси» [377, с. 5]. – ”*die willigen Parolenschlucker, die Amateurspitzel und Gesinnungsschnüffler*“ [386, с. 17]. К. Вагензайль перший okazіоналізм відтворив за допомогою кальки, а другий – за допомогою смислового розвитку, втративши okazіональність: “*die gedankenlosen Nachplapperer, die freiwilligen Spitzel ab, mit deren Hilfe man weniger Linientreue aushorchen konnte*” [384, с. 15].

Таким чином, слова, які увійшли до цієї групи, були відтворені у перекладі за допомогою кальки в 74% та смислового розвитку в 26% випадків, але при цьому способі була втрачена okazіональність слів.

До V групи належать топоніми (19 квазітопонімів): *Airstrip One, Eurasia, Eastasia, Oceania, Colchester, Saint Pancras Station, the Malabar* та ін. Особливості перекладу цієї групи розглянуті в четвертому розділі

Отже, при створенні метамови “Newspeak” Дж. Орвелл використовував у 71% випадків вторинну номінацію (квазіномінацію), у 22% злиття слів, у 7% аббревіатури, утворивши власні okazіональні слова, які в 73% випадків Б-лексикон.

При відтворенні цього Б-лексикона перекладачі використали такі перекладацькі прийоми, як калька в 59%, функціональний аналог у 23%, смисловий розвиток у 13%, генералізація в 1%, транслітерація та транскрипція в 3%, конкретизація в 1% випадків, та відтворили контекстуальне значення okazіональних слів у 96% випадків.

3.4. Переклад семантичних характеристик метамови “Nadsat”

Семантична система мови “Nadsat” розроблена значно детальніше, ніж фонетична та граматична. Мова “Nadsat” є предметною, матеріальною. Її вокабуляр складають назви не абстрактних ідей і понять, а матеріальних, фізичних предметів і конкретних дій, що є властивим для сленгу підлітків.

У семантиці складових мови “Nadsat” збережений набір семантичних груп, що традиційно вирізняють у мовах різних молодіжних субкультур (у кількісному відношенні зазвичай переважають лексичні та фразеологічні одиниці, пов’язані з органами відчуття людини, особливо зі смаком і дотиком): їжа; гроші; алкоголь і наркотики; секс; люди; побутові, повсякденні ситуації; кримінальний світ; частини тіла. Проте обсяг цих груп у мові «Nadsat» відрізняється від реального сленгу. У її лексиконі переважають слова і вирази, що використовуються для позначення побутових ситуацій, повсякденних предметів і явищ.

Так, до I групи входять слова, пов’язані з *побутовими ситуаціями, повсякденними предметами та явищами* (57 okazionalizmів), які належать до різних частин мови:

іменників 27: *biblio* – бібліотека, *collocoll* – колокол, *shoom* – шум, *slovo* – слово, *okno* – окно, *lomtick* – ломтик, *knorka* – кнопка, *gazetta* – газета, *zvonock* – звонок, *smesk* – смех, *cantora* – контора, *raskazz* – рассказ, *otchkie* – очки, *minoota* – минута, *veshches* – вещи та ін.;

дієслів 16: *slooshy* – слушать, *vareet* – варить, *pony* – понимают, *itty* – идти, *rabbit* – работают, *sloochat* – случаются, *interessovat* – интересовать тощо;

прикметників 14: *malenky* – маленький, *skorry* – скорый, *starry* – старый, *polezny* – полезный, *gromky* – громкий та ін.

В українському перекладі до цієї групи слів належить 27 іменників: *место, ігра, вещь, кармани, домік, газетка* та ін.; 16 дієслів: *верещать, красть, говоріть, піть, інтересоваться, піщать* та ін.; 14 прикметників: *рабочій, полезний, громкій, старінний, престарая* та ін. У німецькому перекладі – 27 іменників: *das Slowo, der Mesto, der Goloss, das Schumms, der*

Jahma, die, Puffe, die, Gazette, das Geteuse та ін.; 16 дієслів: *tollshocken, schmitzen, kritschen, weggekrallen, ittzen, ritschratschen, sluschen, rabotten, teusen* та ін.; 14 прикметників: *puchlig, vormvollendet, flutschen, gluprig* та ін. У перекладі російського перекладача В. Бошняка до цієї групи належать 27 іменників: *biblio, kritsh, drebedenn, zabegalovka, vonn, zhiznn, lomtik* та ін.; 16 дієслів: *podrulivajet, perebarstshivajet, slyshat, nabludatt* та ін.; 14 прикметників: *gromki, nagoj, strashni, griaznyje* та ін. Другий російський перекладач Є. Синельщиков відтворив цю групу завдяки 27 іменникам: *кичен, войс, библио, хауз, шоп, плейс, бук, тэйбл, каунтер, нойз, уэйтер, уолт, слайс* та ін.; 16 дієсловам: *пэй, дресс, лук, боуст, синг, дринк, ран* та ін.; 14 прикметникам: *лауд, стьюд* та ін.

II групу складають слова, пов'язані з людиною та її характеристикою (46 слів):

іменників 32: *millicent* – милиционер, *pyahnitsa* – п'яниця, *moodge* – муж, *chelloveck* – человек, *lewdies* – люди, *zheena* – жена, *ptitsa* – птиця (про жінку), *babooshka* – бабушка, *droog* – друг, *ded* – дед, *devotchka* – дівочка, *cheena* – жєницина, *veck* – человек, *malchick* – мальчик та ін.;

прикметників 14: *nagou* – нагой, *poogly* – пугливый, *starry* – старый, *gloopy* – глупый, *bezoontny* – безумный, *grahzny* – грязный, *bugatty* – богатый, *bolshy* – большой та ін.

У перекладах ці групи відтворені в повному обсязі. В українському перекладі до цієї групи слів належать іменники: *дівочка, піпли, жєницина, мальчик, цина, жєна, мочалка, старпър, человек, муж, предкі* та ін., а також прикметники: *безумний, дрєвній, порядочний, кльовий, грязний, натої* та ін.; в німецькому перекладі іменники: *der Tschelluffjek, der Feck, der Maltschicks, die Girls, die Petieze, die Schnallen, die Oldie, der Proftyp, der Schulmeisterfecken, die Vetteln, die Babuschkas, der Glupjek, der Millizent, die Flappe, der Pyanitsa, der Hooligan* та ін., а також прикметники: *skorri, malenkige, molodoi, nagoj* та ін.; у перекладі В. Бошняка іменники: *starikashka, kashka, intell, ambal, kozlina, hanurik, babushka, ptitsy, balbesina,*

veshalki, hronik, muzhik, vek, koloda та ін., а також прикметники: *starri, dobery, puglyi, perepugluh* та ін. В перекладі Є. Синельщикова до цієї групи належать іменники: *герл, бой, мэн, тичер, гай, грэнниз, уимен, камарады, санни, бразерс, бэби* та ін., а також прикметники: *найсовый, оулд, смолл, литл, свэлловая* та ін.

III групу складають назви *частин тіла* (21 слово):

іменники: *ooko – ухо, goobers – губы, plot – плоть, krowy – кровь, gulliver – голова, yahzick – язык, rooker – рука, rot – рот, goloss – голос, zoobies – зубы, pletcho – плечо, noga – нога, groodies – груди, litso – лице, keeshkas – кишки, glazzies – глаза* та ін.

Перекладачі відтворили цю групу в повному обсязі. В українському перекладі до цієї групи належать іменники: *голівер, лице, плечі, ротікі, пасть, зубья, груди, тело, ножкі, ручіща* та ін.; в німецькому: *die Glassis, die Grudis, der Gulliver, das Litso, die Rucke, die die Pletschos, die Zuppis* та ін.; в перекладі В.Бошняка: *rot, morder, ruker, grabli, glazzja, grudi, gubiohi, hlebalom, passt, bashka, zubbja, haria, ushi, litso, plott, nos* та ін.; в перекладі Є.Синельщикова представлені такими іменниками: *хэд, фейс, блад, юрин, хоул, тис, фитс, ливер, титс, фут, ноуз, боллзы, шоулдер, айз, брейнз, буз, хохотальник* та ін.

IV групу складають слова, пов'язані з *кримінальним світом* (32 слова):

іменників 17: *pooshka – пістолет, nozh – нож, banda – банда, groopa – група, shaika – шайка, bitva – битва, britva – бритва, razrez – разрез, prestoornick – преступник* та ін.;

дієслів 15: *tolchock – толкать, oobivat – убивать, crast – красть, peet – пить, rabbit – работать, govoreet – говорить, creech – кричать, viddy – видеть* тощо.

У всіх перекладах ця група відтворена в повному обсязі. В українському перекладі до цієї групи слів належать іменники: *тесак, преступник, банда, кодро, шайка, узник, зуботичіни* та ін., а також дієслова: *метеліться, врубілся, сечь, тюкать* та ін.; в німецькому: *die Gang, das*

Gefängnis, der Knastcharlie та ін.; в перекладі В.Бошняка іменники: *kodla, prestupnikov, шалман, бана, кичман* та ін., а також дієслова: *gasitt, rvatt kogti, shustritt, triahnutt, potuzitt* та ін.; в перекладі Є.Синельщикова іменники: *копполы, забрапы, камтер, чейн* та ін., а також дієслова: *бит, файт, драмс* та ін.

V групу складають слова, пов'язані з їжею (14 слів):

іменники: *kartoffel* – картофель, *maslo* – масло, *kleb* – хліб, *moloko* – молоко, *chai* – чай, *pishcha* – пища, *lomtick* – ломтик та ін.

Крім перекладу В. Бошняка, всі переклади відтворили okazіональність в повному обсязі. К українському перекладі ця група містить такі іменники: *хліб, шмацик, ломтик, картофельное пюре* та ін.; у німецькому: *die Molocke, die Messermilch, das Klepp, das Maslo, der Vino, der Tschai* та ін. В перекладі В.Бошняка слова, що належать до група їжа, втратили okazіональність. В перекладі Є.Синельщикова ця група відтворена такими словами: *веджетэблз, биэр, чиз, хэм, пай, брэд, шугер, фуд* та ін.

VI групу складають слова, пов'язані з одягом (18 слів):

іменники: *cravat* – галстук, *shlem* – шлем, *sabog* – сапог, *neezhnies* – нижнее белье, *plattie* – платъе (у значенні одяг), *shlapa* – шляпа, *toofles* – туфли, *carman* – карман та ін.

В українському перекладі відтворені лише 20% okazіоналізмів цієї групи: *шляпа, штани*. 80% відтворені перекладачем за допомогою узуальних українських слів, і тому втратили okazіональність. В німецькому перекладі відтворено 100% слів: *die Wetsche, der Sabog, die Plattis, die Otschk* та ін. В перекладі В.Бошняка ця група відтворена на 68%, 32% відтворено узуальними словами : *vestshi, shmotki, shlapa, sapog, belljo* та ін.; а в перекладі Є.Синельщикова відтворені на 88%: *шерт, траузерз, дресс, сливз, глассиз, сьют* та ін., 12% представлені узуальними словами.

VII групу складають назви грошей (3 слова):

іменники: *deng* – деньги, *cutter, pretty-polly*.

В українському та німецькому перекладах та в перекладі Є.Синельщикова ця група представлена лише одним словом: *дєньгі* – *Deng* – *мани*. В перекладі В.Бошняка до цієї групи увійшли такі слова: *babki*, *melotshiovka*.

VIII група складають назви *наркотиків* (3 слова):

іменники: *hen-korm*, *Drencorm*, *Synthmesc*.

У всіх перекладах ця група відтворена на 100%. В українському перекладі ця група відтворена такими іменниками, як: «*колеса*», «*хімія*», «*дур*»; в німецькому: *Vellozet*, *Synthomon*, *Drencromat*; у В.Бошняка: *велосет*, *дренкром*, *синтемеск*; у Є.Синельщикова: *иголки*, *синтезметик*, *дренкром*.

IX групу складають назви *венеричних хвороб* (3 слова):

іменники: *syph* – сифіліс, *gon* – гонорея, *gleet* – трипер

В українському перекладі та німецькому ця група відтворена на 100%. В українському перекладі слова цієї групи представлені іменниками: *сифон*, *гонокок*, *уретрит*; в німецькому: *Syph*, *Schanker*, *Tripper*. В перекладах В.Бошняка та Є.Синельщикова ця група не відтворена, так як при перекладі ці Nadsat-слова втратили okazionalnıst'.

X групу складають слова пов'язані з *лайливою лексикою* (57 слів):

Scoteena, *sod*, *dermott*, *cal*, *bratchnies*, *yarbles*, *eunuch* та ін.

Ця група okazionalizmів займає провідне місце у романі. А в перекладах українському та російських, завдяки синонімам та епітетам, значно більше.

В українському перекладі ця група представлена на 16% більше, ніж в тексті оригіналу, завдяки синонімії: *пєдік*, *до хрена*, *дубадуб*, *товно*, *пісюшкі*, *кастрати*, *євнухи*, *дєрьмо*, *паскуда* та ін.; в німецькому відтворена на 100%: *der Fettwanst*, *die Jarbeln*, *der Eunuch* та ін. У перекладі В. Бошняка ця група на 19% більше, завдяки епітетам: *hrenovina*, *kal*, *svolotsh*, *ubludok*, *drotshenyi*, *beitsy*, *vurodok*, *zapadlo*, *baratshni*, *євнухойды* та ін. В перекладі Є. Синельщикова ця група слів представлена переважно російськими

нецензурними словами (в 37%), і лише 63% лексем належить до okazіональних: *нудак, дебилодегенератский, фуфлогон, страхоблюдина, тигс, бастард, кок* та ін.

Таким чином, в українському перекладі 22% Nadsat-слів за рахунок українських узуальних форм, а саме дієслів та іменників на позначення їжі та одягу. Слід зауважити, що узуальні дієслова та іменники представлені широким синонімічним рядом, до якого входять також стилістично марковані слова. Незважаючи на зменшення загальної кількості Nadsat-слів, у цілому перекладачу вдалося відтворити всі семантичні групи мови “Nadsat”.

Німецькому перекладачеві вдалось відтворити 91% слів мови “Nadsat” шляхом транслітерації лексем, утворених Е. Берджессом, а також за допомогою власних okazіональних слів. Як і український перекладач, німецький додав до тексту німецькі сленгові слова (8%), але лайлива лексика представлена в тому обсязі, що й у тексті оригіналу.

В перекладі російського перекладача В.Бошняка відтворені 8 лексичних груп. Не були відтворені групи пов’язані з венеричними хворобами та їжею. В. Бошняк на 26% збагатив склад мови “Nadsat” при перекладі, а саме, на графічному рівні, додав значну кількість стилістично маркованих російських слів. Особливою рисою мови “Nadsat” В. Бошняка є багата кількість синонімів, представлених майже в усіх семантичних групах. Слід зазначити, що в російських перекладах на фонетичному рівні Nadsat-слова в 87% втрачають okazіональність, так як звучать вони як звичайні російські слова. І, нарешті, відтворення мови “Nadsat” в перекладі Є. Синельщикова включає ті самі семантичні групи, крім групи в яку увійшли назви венеричних хвороб. В перекладі Є. Синельщикова ці групи найбільш повно представлені ніж в інших перекладах, але не як відтворення оригіналу, а як власні утворення.

Звернувшись до семантичної класифікації, можна констатувати, що за походженням всі елементи Nadsat-мови доцільно розділити на 5 груп:

I. Групу складають слова, *утворені від російських коренів* (230 okazionalizmів), наприклад: babooshka (бабушка), brooko (брюхо), deng (деньги), smot (смотреть), glazzlids (глаза, веки) тощо.

У першій групі можна вирізнити три підгрупи:

1. Російські слова, *запозичені повністю, без усічень* (71 слово), наприклад: korova – корова, mesto – место, moloko – молоко, peet – пить, ptitsa – птица, tolchok – толчок, litso – лицо, rot – рот, goloss – голос, malenky – маленький, ooko – око, slovo – слово, cherooka – чепуха, minoota – минута, pooshka – пушка, ryahnitsa – пьяница, knorka – кнопка, klootch – ключ, gazetta – газета, kot – кот, shoom – шум та ін.

Для відтворення okazionalizmів цієї підгрупи перекладачі використовують наступні перекладацькі прийоми: транскрипцію та транслітерацію в 65%, кальку в 22%, функціональний аналог в 13%. В українському перекладі в 42% слова цієї підгрупи перекладається за допомогою транскрибування та транслітерації, дуже часто поєднаних в одному слові. В українському перекладі мова «Nadsat» складається з емоційно незабарвлених російських слів, наприклад: *devotchka* – *дівочка*, *smek* – *смах*, *litso* – *лицо*, *goloss* – *голос*, *krovnyu* – *кровь*, *skotina* – *скотина*, *eegra* – *ігра*, *glazziez* – *глазки*, *lomticks* – *ломтиков*, *vred* – *вред* та ін. Також український перекладач використовує в 11% кальку, тобто перекладу російських слів українською, при цьому вони втрачають свою okazionalnіstь і, відповідно, приналежність до мови «Nadsat», наприклад: *britva* – *брита*, *droogie* – *по-дружньому*, *bezootny* – *схибулась*, *bolshy* – *великими*, *stoolies* – *стільцями*, *poshy* – *ночі* тощо. В 12% Nadsat-слів у перекладі відтворюється за допомогою функціонального аналога, складаючи синонімічні ряди з російських та українських нейтральних й емоційно-забарвлених слів, наприклад: *creeching* – *верещали*, *скімліла і ренетувала*; *horrorshow* – *шляхетно*, *потужно*; *lewdiez* – *люди*, *viddied* – *побачив*, *помітили*, *видно*, *посмотреть*, *засьок*; *tolchok* – *долбанул*, *дали ляців*; *droog* – *боєць*, *кент* (*продовж всього тексту*), *rooker* – *кешню*, *руки*, *лапи*; *pogas* –

копитами, *malenky* – онецькуватий, мала, *troхи*; *yarbles* – причандалля, яйця, *the nochy still molodoy* – дитяче время, *real horrorshow* – гарненько, *very horrorshow* – отлично, кльово, *razdraz* – розлютився та ін. Слід також зазначити, що в 3% слова пом'якшуються в перекладі за допомогою функціонального аналога, наприклад: *cal* – фігня, *take inше*. Перекладач також використовує генералізацію в 8%, наприклад: *platties* – одяжда; *rot* – лицо; *devotchka's neezhnies* – тпусики: "...he went grinning and going er er and a a a for this veck's dithering *rot*." [379, с. 21] – «...шкірячись він кидав у перекривлене *лицо* человека» [369, с. 24]. Перекладач використовує також вилучення в 11%, що сприяє зменшенню кількості Nadsat-слів у тексті перекладу, наприклад: "And he drowned his litso in his milk-glass" [379, с. 26] – «І він нахилився над склянкою з молоком» [369, с. 31].

Що стосується російських перекладачів, то В. Бошняк та Є. Синельщиков відтворюють у перекладі оказіональні слова цієї підгрупи за допомогою наступних перекладацьких прийомів: зворотна транскрипція та транслітерація, функціональний аналог, вилучення та графічні й фонетичні трансформації. В. Бошняк, завдяки транслітерації, відтворює Nadsat-слова в перекладі без змін, в 44%: *vidett, pitt, rot, vonn, litso, ptitsa, nozh, deng, morder, dratsing, mozg* та ін. Також він вживає графічні та фонетичні трансформації, в 18%: *stari, maltshikami, ruker, toltshok, notsh, tshelovek, kritsh, kal, babushka, ushi, zavedaniye, natshatt* та ін. Але присутня і зворотна транслітерація, в 38%, завдяки якій, слова, які не входять до Nadsat-мови оригіналу, спочатку перекладаються російською мовою, а потім відтворюються у перекладі латиницею. Таким чином перекладач утворює власні Nadsat-слова (38%), які можна поділити на: емоційно незабарвлені російські узуальні слова (45%): *vonialo, vstriatt, griazz, laskovo, tshutok, stshias, glupyi, propiska, shlapa, jadovitiyi, nagoi, zdraste, postavitt* та ін.; та емоційно забарвлені російські узуальні слова (55%): розмовні (59%) – *plevatt, tshutok, porezvitssia, ambalov, bashka, tsygarki, voniutshka, starikashka* та ін.; сленгові (32%) – *triahnutt, vjezzhatt, podrulivajet, lakala, passt, tykva, hlebalom, fignia, hrenovina, tatshka,*

shmotjo, skoting, svolotsh, balbessina, koresham, patsanov, hanurik, vyrodki, zasrantsy, gadi, bydlo, kotovasiju, puglovato, drebedenn, glazzja, otpad, perepuglyh, balldiozh, hohma; нецензурну лексику, котра в тексті оригіналу відсутня (9%) – *pidery drotshonyi, stervy, ubliudki* та ін.

Таким чином, В. Бошняк у перекладі враховує культурні особливості російської мови, а саме мову підлітків та низів російського суспільства, котрі розмовляють російським сленгом та матом, і додає її до складу метамови “Nadsat”.

Є. Синельщиков при відтворенні Nadsat-слів цієї підгрупи у перекладі в 39% вживає зворотну транскрипцію та транслітерацію, завдяки яким Nadsat-слова оригіналу були спочатку перекладені англійською, а потім транскрибовано або транслітеровано кирилицею, наприклад: *герл, бой, грэни, дресс, смолл, тис, найс, бразерс, стамэк, фазер, мазер, олдмэн, ньюспейперс, брейнз, дринк* та ін. Також перекладач відтворює слова цієї підгрупи за допомогою транскрибування в 17%, завдяки якому узуальні англійські слова оригіналу в перекладі перетворюються на Nadsat-слова, наприклад: *таун, кантри, хэд, флэт, спич, гифт, джорналз, рэйпинг, фуд, фортнайт* та ін. При перекладі Є.Синельщиков вживає функціональний аналог та транскрибування в 23%, завдяки яким, перетворює в перекладі узуальні англійські слова оригіналу на Nadsat-слова, наприклад: *guts – ливер, scotch – биэр, pardon – икскьюз ми* та ін. Але слід зазначити, що 26% кількість слів цієї підгрупи в перекладі Є. Синельщикова була вилучена або відтворена за допомогою російських узуальних слів, та навпаки, перекладач утворює власні Nadsat-слова з англійських узуальних слів.

У німецькому перекладі 82% слів цієї підгрупи відтворена за допомогою транслітерації та транскрипції без будь-яких змін, наприклад: *Bog, horrorshow, Plattis, Litso, Mesto, Ryanitsa, Hooligan, Droog, Noga, Kot, Schlemm* тощо. 12% слів – транслітеровано з деякими фонетичними трансформаціями, наприклад: *sluschen, Molocke, Gazette, Goloß, Tschelluffjeks, malenkig, skorri, kritschen* та ін. Таким чином, у німецькому

перекладі 94% Nadsat-слів цієї підгрупи вдалося відтворити за допомогою транслітерації та транскрипції, але 8% Nadsat-слів було відтворено узуальними німецькими словами, і тому вони втратили свою оказіональність.

2. Слова російського походження, *утворені за допомогою усічення* (усікається зазвичай останній склад) (127 слів), наприклад: *chasso* – *часовой*, *biblio* – *библиотека*, *pony* – *понимать*, *sarky* – *саркастический*.

В 28% цих випадків може усікатись і перший склад слова: *cheenas* – *женщины*, *veck* – *человек*.

У дієсловах усікаються переважно суфікси інфінітиву -ать, -ить, -еть (72%): *cheest* – *чистить*, *viddy* – *видеть*, *creech* – *кричат*, *pony* – *понимать*, *smot* – *смотреть* та ін.

В українському перекладі переважно вживаються повні словоформи дієслів (79%), але в 21% випадках перекладач дотримується задуму автора і скорочує іменники, наприклад: *біблію*, *учило* та ін.

В. Бошняк, як і Е. Берджесс, утворює скорочені Nadsat-слова, які також можна поділити відповідно до шляхів утворення в тексті перекладу: на слова, відтворені без графічних змін, тобто за допомогою транслітерації (71%): *biblio*, *vonn* та ін.; на слова, відтворені за допомогою фонетично-графічних трансформацій (15%): *vek*, *poni*, *kritsh* та ін. та на слова, які утворив перекладач, тобто з узуальних англійських перетворив на Nadsat-слова (14%): *kashka*, *intell*, *zakut*, *nesuras*, *razdrazh* та ін.

У перекладі Є. Синельщикова ця підгрупа слів в 87% випадків відсутня, лише 13% відтворено за допомогою транслітерації, наприклад: *біблію*, *Стая*.

Німецькому перекладачу вдалося відтворити цю підгрупу в повному обсязі за допомогою транслітерації (86%), наприклад: *Biblio*; та транскрипції (14%): *Feck*, *Tschasso*.

Особливу увагу слід приділити дієслову *prod* (від англ. *produce* – виробляти, давати), яке в тексті має різні імпліцитні значення згідно з контекстом, але експліцитне значення у них одне – «давання». Наступні

приклади демонструють ці імпліцитні значення в різних контекстах і те, як перекладачі впорались із їхнім перекладом: “They had no license for selling liquor, but there was no law yet against *prodding* some of the new veshches which they used to put into the old moloko...” [379, с. 5]. Український та німецький перекладачі вжили прийом вилучення: «Дозволу на продаж спиртного вони не мали, але закон тоді ще не забороняв нові речі, отож вони додавали скільки завгодно всякої дрянні у звичайнісіньке молоко...» [369, с. 6] – “Für die geistigen Getränke hatten sie keine Lizenz, aber gegen manche von den neuen Wetschen *waren* damals die Gesetze noch nicht fertig, und so bekam man ...andere Sachen in die gute alte Molocke gemixt” [383, с. 7]. В. Бошняк звернувся до прийому функціональної заміни: «Разрешения на торговлю спиртным у них не было, но против того, чтобы *подмешивать* кое-что из новых shtutshek в доброе старое молоко, закона еще не было...» [370, с. 1], а Є. Синельщиков зовсім змінив контекст: «Как и везде, здесь серв обалденное синтетическое молоко, *насыщенное* незаметным белым порошком, который менты и разные там умники из контрольно-инспекционных комиссий никогда не распознают как дурик, если только сами не попробуют. Но они предпочитают вискаръ-водяру под одеялом...» [371, с. 2].

В іншому прикладі з тим самим словом: “There was a millicent like miles and miles down below and he was *prodding* at me with a long stick with a spike on the end, saying:...” [379, с. 59] – «Десь далеко, за багато миль унизу, стояв фараон і *штрикав* мене в бік довгою палицею з цвяхом на кінці» [369, с. 69] – «Внизу, словно за десятки миль от меня, стоял мент, он *тыкал* меня длинной палкой с острием на конце и говорил...» [370, с. 36] – «Где-то далеко-далеко внизу стоял один из коппол и больно *тыкал* меня концом дубинки под ребра, повторяя...» [371, с. 20] – “Einige Meilen tief unter mir stand ein Millizent und *stieß* mich mit einem langen Stock mit Metallspitze an. Er sagte: ...“ [380, с. 86]. У цьому прикладі та у двох наступних усі перекладачі застосували функціональну заміну: “And there it was again all clear before my

glazzies, these Germans *prodding* like beseeching and weeping Jews – vecks and cheenas and malchicks and devotchkas – into mestos where they would all *snuff* it of poison gas” [379, с. 94] – «Тож знов я дивився на екран ясними глазами: німці *гнали* євреїв, які благали й ридали – мужчіни, жєнщїни, мальчікі, дєвочкі, – до мєста, де всі вони мали задихнутися від отруйного газу» [369, с. 110] – «И снова все чисто у меня перед глазами немцы *подталкивают* причитающих и плачущих евреев – vekov, zhenstshin, maleshikov и devotshek – в камеры, где им всем конец от ядовитого газа» [370, с. 58] – “Und schon hatte ich wieder alles klar vor den Glassis, diese Deutschen, wie sie die jammernden und winselnden Juden – Fecken und Ginas, Maltschicks und Dewotschkas – in Mesto *hineintrieben*, wo sie am Giftgas abschniefen mußten“ [380, с. 140].

Ще один показовий приклад відтворення цього слова: “They will sell liberty for a quieter life. That is why they must be prodded, *prodded* –” [379, с. 126] – «Вони ладні продати свободу заради спокійного життя. Ось чому їх треба *підбурювати*. *Підбурювати!*...» [369, с. 146] – «За спокойную жизнь готовы продать свободу. Поэтому их надо *подкалывать*, *подкалывать!*» [370, с. 77] – «Однако масса слишком инертна. Ей наплевать на все, кроме собственного благополучия и личного покоя. В сытой спячке народ может допустить даже приход фашизма. Вот поэтому его надо постоянно *будоражить*, *будоражить*, *будоражить!*» [371, с. 49] – “Das Volk hängt nicht an dieser Tradition. Es gibt die Freiheit gern her, im Tausch für ein bequemes Leben. Darum muß man es immer wieder *aufstacheln*, *aufstacheln*” [380, с. 189]. Слід зазначити, що у третьому прикладі відсутній переклад Є. Синельщикова, тому що він подав свій власний вільний переказ. Що стосується цих контекстів, то в цілому перекладачі запропонували функціональні заміни, і в кожному контексті перекладу імпліцитне значення слова однакове у всіх перекладачів. З наведених прикладів можна зробити висновок, що okazionalne слово *prod* є полісемантичним, оскільки використовується в різних контекстах, але має спільне значення «штовхати»

(додавати) щось кудись або «штовхати» когось чимось. У перекладах воно має те ж саме імпліцитне значення, що й у тексті оригіналу, тобто в перекладі вдалося зберегти семантичне значення Nadsat-слова, але в більшості випадків було втрачено всі ті функції, які несе okazionalizm, оскільки заміну здійснено за допомогою узуальних слів, як українських, так і російських та німецьких.

3. Слова, в яких поєднано російські та англійські морфєми або слова (32 слів).

Слова, які увійшли до цієї підгрупи, Е. Берджесс утворив за допомогою поєднання російських та англійських слів – це так звані «гібриди». Наприклад, у слові *glazlids*, сконструйованому за аналогією до англійського *eyelids*, до транслітерованого російського слова *glaz* (глаз) приєднано англійське *lid(s)* (повіка): “...he chained me gentle and artistic like on the *glazlids*...” [379, с. 53]. У перекладах усі перекладачі використали генералізацію при перекладі цього слова: «...в руках у нього «уж»! Дим легенько махнув ним – вж-ж-ж! – і майстерно поціливі мені в *глаза*...» [369, с. 62] – “...er zieht sie mir glatt und gekonnt über die *Glassis*...” [380, с. 76] «...в руке у него *tsepp*, он ею размахнулся да как полоснет – жжжжжжах! – меня ею по *glazzjam*...» [370, с. 32] – «...хлестнул меня цепью по *глазам*» [371, с. 18] – і відтворили його, крім Є. Синельщикова, за допомогою Nadsat-слів. Є.Синельщиков використав узуальне слово, втрачаючи okazionalnıst lexemi.

Другий приклад демонструє різні підходи до відтворення у перекладі «гібридного» слова *underveshches* («нижня білизна»), утвореного за аналогією до англійського “underclothes” – *нижня білизна*, де *clothes* замінено російським *veshches* (вещи): “I was given my shirt and *underveshches* and my platties of the night and my horrorshow kick-boots...” [379, с. 96]. Український перекладач відтворив його за допомогою кальки, втративши okazionalnıst: «Мені принесли мою сорочку, *білизну*, вечірню одєжду й чудові бійцівські черевики...» [369, с. 112]. Німецький та російський

(В. Бошняк) перекладачі відтворили за моделлю Е. Берджесса: “Diesmal bekam ich mein Hemd, *Unterwetschen*, mein Nachtplattis und meine horrorshow Treter gebracht...” [380, с. 143] – «...мне вернули мою рубашку, *nizhnee belljo*, боевой костюм и *govnodavy...*» [370, с. 59]. Другий російський перекладач Є. Синельщиков використав генералізацію, втративши okazionaln'nost' (оказіональність): «...они выдали мне мою *вольную одежду...*» [371, с. 36].

Таким чином, німецький перекладач при відтворенні Nadsat-слов цієї групи в 94% випадків вжив транслітерацію та транскрипцію зберігаючи okazionaln'nost' (оказіональність) слів. Український перекладач вживає такі перекладацькі прийоми як транслітерацію та транскрипцію (64%), калька (17%), генералізація (8%) та функціональний аналог (7%), а також вилучення (5%), що привело до скорочення кількості okazionalizmiv (оказіоналізмів) у метамови «Nadsat». Російський перекладач В.Бошняк в 54% випадків використовує транслітерацію, або зворотну транслітерацію (21%) та фонетико-графічні трансформації (18%). Другий російський перекладач Є.Синельщиков також використовує зворотну транслітерацію та транскрибування (95%). Слід зазначити, що всі перекладачі при відтворенні «гібридних» okazionalizmiv (оказіоналізмів) вжили генералізацію втративши okazionaln'nost' (оказіональність) цих слів. В українському перекладі 8%, в німецькому 4%, в російському В. Бошняка 7% та Є.Синельщикова 5%.

II. У другу групу доцільно об'єднати всі інші *иномовні запозичення неслов'янського походження* (17 okazionalizmiv (оказіоналізмів)). 75% слів цієї групи утворились від німецьких слів, зазнавши деяких фонетично-графічних трансформацій. З точки зору перекладу, особливу увагу привертає переклад німецькою мовою, тому що декілька слів Е. Берджесс взяв саме з неї. Так, наприклад, Nadsat-слово *tass* утворилось від німецького *die Tasse* (чашка): “...slurping away at the old chai, cup after *tass* after chasha, crunching my lomticks of black toast dipped in jammiwam and eggiweg.” [379, с. 35]. У цьому прикладі Е. Берджесс вживає повтор як стилістичний прийом для посилення сприйняття Nadsat-слів, а також як підказку читачеві, що саме мається на

увазі. Всі перекладачі, за винятком Є. Синельщикова, відтворили це висловлювання за допомогою кальки, втративши його оказіональність: «...чаював – *чашка* за чашкою – і гриз ломтікі грінки, вмочаючи їх у джем та яєчню» [369, с. 41]. – “...während ich den guten Tschai schlürfte, *Tasse* für Tasse, und die in Eggiwex und Mammalamm gestippten schwarzen Toastscheiben knusperte“ [380, с. 51]. – «...прихлебывая *tshajok*, *чашку* за чашкой, и хрустя ломтиками черного тоста, намазанного джемом и накрытого яичницей» [370, с. 20]. Є. Синельщиков випустив цей епізод.

Наступне слово *shlaga*, утворене від *der Schläger* (рапіра, біта), має у контексті образне, метафоричне значення: “And there were devotchkas ripped and creeching against walls and I plunging like a *shlaga* into them...” [379, с. 29]. Усі перекладачі відтворили це оказіональне утворення за допомогою узуальних слів, втративши оказіональність, але при цьому використавши різні перекладацькі прийоми. Український та німецький перекладачі вжили функціональний аналог: «Попід стінами стояли й верещали роздягнені дівочки, а я входив у кожну з них *набряклою булавою...*» [369, с. 42]. – “Aufgeschlitzte Dewotschkas kreischten die Wände an, und ich tauchte in sie ein wie ein *Schwert...*“ [380, с. 43]. В. Бошняк використав прийом вилучення: «Вдоль стен – devotshki, растерзанные и плачущие, а я *zasazhivaju* в одну, в другую» [370, с. 17]. Є. Синельщиков вжив прийом смислового розвитку: «И еще были молоденькие девушки с полными грудями, и я набрасывался на них, как голодный зверь, рвал их сладкое тело и насиловал, насиловал...» [371, с. 9].

Слово *tashtook* Е. Берджесс утворив від німецького *das Taschentuch* (хустинка), але здійснив графічні трансформації таким чином, що друга половина слова стала схожою з англійським дієсловом *took*, присутнім у даному епізоді: “And I myself took a clean *tashtook* from my carman to wrap round poor old dying Dim's rooker...” [379, с. 45]. У всіх перекладах, окрім українського, цей оказіоналізм відтворений узуальним словом за допомогою кальки і втратив оказіональність: “Und ich holte selbst ein sauberes

Taschentuch heraus und wickelte es dem guten armen sterbenden Doofie...” [380, с. 66]. – «Вынул свой чистый *платок* из кармана, чтобы обернуть *ruker* бедному умирающему Тему» [370, с. 27]. – «Человек умирает один раз, а Кир помер, не успев родиться. Дай ему свой *платок*» [371, с. 16]. Український перекладач відтворює слово за допомогою смислового розвитку й утворює власний оказіоналізм: «Я дістав із кармана чисту *сякачку* і власноруч перев’язав Димові зап’ясток» [369, с. 53].

Слово *cravat*, що має походження від німецького *die Krawatte* (краватка), у романі зазнало незначних змін і стало співзвучним із російським словом *кровать* та українським *краватка*. Е. Берджесс знову залучає міжмовну гру слів. І тому, щоб зрозуміти, яке саме слово мається на увазі, слід звернутись до контексту: “His *cravat* was like someone had trampled on it, his maskie had been pulled off...” [379, с. 13]. Тобто йдеться саме про частину одягу, яку носять на шиї. У всіх перекладах оказіональне слово втрачене. Німецький та український перекладачі відтворили його за допомогою узуальних слів, використавши прийом функціонального аналога: “Auf seinem *Halstuch* schien jemand herumgetrampelt zu sein...” [380, с. 18]. – «Об Димову *хустину* на шиї наче хтось ноги витер...» [369, с. 15]. В. Бошняк завдяки кальці також обрав узуальне слово: «*Галстук* такой, будто по нему ногами ходили...» [370, с. 6]. А Є. Синельщиков використав прийом смислового розвитку, вилучивши це слово з епізоду: «...он выглядел так, будто только что вылез из фартинга...» [371, с. 4].

Також до цієї групи входять французькі запозичення (14%), до яких можна віднести винайдене Е. Берджессом слово *vausa*, утворене завдяки фонетично-графічним трансформаціям від аббревіатури WC (water closet), яка французькою вимовляється як *ve-se*: “I wanted to be sick, so I got out of the bed all trembly so as to go off down the corridor to the old *vausa*” [379, с. 88]. Німецький перекладач і В. Бошняк відтворили цей оказіоналізм узуальним словом за допомогою кальки: “Ich wollte mich übergeben, also stieg ich ganz zittrig aus dem Bett, um über den Korridor zum WC zu gehen“ [380, с. 132]. –

«Меня затошнило, я вылез из кровати и на дрожащих ногах ринулся к двери, потому что *туалет* был в конце коридора» [370, с. 54]. Український перекладач відтворив його сленговим словом за допомогою функціонального аналога з поясненням, але також утративши оказіональність цього утворення: «Хотілося блювати, тож я, тремтячи всім телом, встав з кроваті, щоб піти до «очка», *цебто вбиральні*, в кінці коридора» [369, с. 103]. У перекладі Є. Синельщикова цей епізод відсутній.

Таким чином, у перекладах ця група Nadsat-слів у 71% випадків відтворена узуальними словами за допомогою таких прийомів, як калька (69%), функціональна заміна (20%), а в перекладі російського перекладача Є. Синельщикова домінують такі прийоми, як вилучення (3%), смисловий розвиток (4%), а в деяких випадках відсутність епізодів взагалі (4%). Оказіональні слова утворені в 29% випадків завдяки транслітерації та транскрипції (88%), а також смислового розвитку (12%).

III. До третьої групи входять *авторські оказіоналізми* (9 слів), утворені на основі романських і германських мов сполученням або усіченням основ. Щоб зрозуміти, що саме означають ці слова, потрібно звернутись до контексту й потім проаналізувати, як вдалося перекладачам відтворити ці оказіональні утворення. Цю групу було поділено на дві підгрупи згідно з утворенням і вирізняє найбільш цікаві приклади з погляду їх утворення та відтворення у перекладі:

1. Слова, утворені *сполученням основ* (6 слів).

До цієї підгрупи належить оказіональне слово *firegold* (fire + gold), яке відповідно до контексту має значення міцного алкогольного напою: “So double *firegold*s were bought in for the scared starry lighters...” [379, с. 11]. В англійській мові *fire* має значення *вогонь* та *камін*, і німецький перекладач обрав останнє значення, відтворивши його за допомогою кальки та зберігши оказіональність цього утворення: “Also kam viermal *Kamingold* doppelt für die erschrockenen starrigen Vetteln...” [380, с. 15]. О. Буценко та В. Бошняк обрали функціональний аналог у вигляді жаргонного слова *бухло* та

оказіонального *горючка* відповідно: «Переляканим старим п'яничкам принесли подвійне *бухло...*» [369, с. 13] – «...появились на столе у регеругльх старых вішалок стаканы с *горючкой*» [370, с. 5]. Є. Синельщиков дуже довільно підійшов до перекладу цього епізоду й застосував прийом конкретизації: «...старухам принесли *тушеное мясо с пюре и опять же нежными стьюд веджетэблз и по банке биэр...*» [371, с. 3].

Наступне слово *Godman* (God + man) відповідно до контексту має значення *священник*: “... some starry pop ... who saidSo he knew what he talked of, being a *Godman*.” [379, с. 35]. У перекладах його відтворено по-різному. Німецький перекладач завдяки кальці зберіг okazіonal'ність слова: “Der musste wissen, was er sagte, denn er war ja ein *Gottesmann*“ [380, с. 51], а інші перекладачі відтворили його за допомогою прийому смислового розвитку, втративши okazіonal'ність лексеми: «Він знав, що каже, бо був *посланцем самого Бога*» [369, с. 41]. — «он знает, что говорит, этот *человек Божий*» [370, с. 20]. – «Он, должно быть, знал, о чем говорил, *будучи ближе к Богу*» [371, с. 12].

Назви квазінаркотиків Е. Берджесс також утворив на асоціативному рівні. У тексті ці наркотики додавали до звичайного молока й називали *vellocet* (velocity + cetacean), *synthemesc* (synthetic + mescaline) та *drencrom* (drench + romp): “... so you could peet it with *vellocet* or *synthemesc* or *drencrom...*” [379, с. 7]. Німецький перекладач та В. Бошняк відтворили ці слова за допомогою транскрибування, втративши асоціації, які виникають у читача оригіналу, але зберігши okazіonal'ність: “...und so bekam man denn *Vellozet, Synthomon oder Drencromat...*” [389, с. 7] – «...и можно было pitt его с *велосетом, дренкромом....*» [370, с. 1]. Українському перекладачу, навпаки, вдалося відтворити цю асоціацію, але втратилась okazіonal'ність назв, і лише лапки вказують на те, що ці слова мають інше значення в даному контексті, ніж у словнику: «Ви могли пити його з "колесами", "хімією", або "дуром"....» [369, с. 6]. Є. Синельщиков використав генералізацію, об'єднавши три назви в одне сленгове слово *дурик* і теж

втрапивши okazіональнiсть: «...никогда не распознают как *дурик*...» [371, с. 1].

До цієї підгрупи також віднесено слово *polyclef* (poly + clef). Музична тема присутня протягом усього тексту і, утворюючи це Nadsat-слово, Е. Берджесс обирає саме *clef* (муз. *ключ*), а не *key*, оскільки для лексикону Алекса, який обожає класичну музику, це більш характерно: “Georgie had one of these *polyclefs*, as they called them, on his keyring...” [379, с. 18]. Але у всіх перекладах цей задум автора втрачено. Німецький перекладач транслітерує цей okazіоналізм, зберігаючи його okazіональнiсть у перекладі: “Georgie hatte an seinem Schlüsselring so einem *Polyclef*...” [380, с. 26]. В. Бошняк і О. Буценко відтворюють його за допомогою okazіоналізмів, причому російський перекладач вигадує власний, а український відтворює за допомогою кальки: «У Джорджика на связке с ключами имелись и отмычки, *дубль-дизезы*, как они тогда назывались...» [370, с. 10]. – «Джорджи мав на кільці для ключів відмичку, так званий «багатоключник»...» [369, с. 22]. Є. Синельщиков передає це поняття за допомогою узуального відповідника: «У Джоша был первоклассный набор *отмычек*...» [371, с. 5].

2. Слова, утворені усіченням (3 слова).

До цієї підгрупи належать Nadsat-слова, утворені за допомогою усічення, або скорочення слова, наприклад *guff* від *guffaw* (гучний сміх): “Then he gave his old Dim *guff*, a clowny big hohohohoho” [379, с. 27]. Усі перекладачі, крім Є. Синельщикова, відтворили цей okazіоналізм узуальними словами за допомогою кальки: “Dann ließ er seine alte *Affenlache* ab, ein lautes Hohohohoho” [380, с. 39]. – «І він, як завжди, по-блазенському *зареготав* – го-го-го!» [369, с. 32]. – «И он издал свой коронный, так знакомый нам всем клоунский ухающий *хохоток*: "Ух-ха-ха-ха"» [370, с. 15]. Є. Синельщиков ужив прийом компенсації – випустив цей епізод і додав замість нього власний: «Прав, Алекс, прав. Успокойся. Мы просто таэд э бит. Не будем больше об этом. Я страшно удивился и даже слегка

испугался, услышав такие мудрые вещи от Дебилы» [371, с. 8]. Таким чином, усі переклади втратили оказіональне утворення.

Інше слово, *sinny*, є каламбуром, який обіграє англійські "cinema" (кіно) і "sin" (гріх), а з погляду структури слово "sinny" – це усічена форма вигаданого іменника «sinnema»: "And then I was wheeled off exhausted to this like *hell sinny* as before" [379, с. 93]. Але, на жаль, не всім перекладачам вдалося відтворити авторську мовну гру в перекладі цього оказіоналізму: "Und dann wurde ich, ganz erschöpft, wie an den vorigen Tagen in dieses *Höllenkino* gekarrt" [380, с. 138]. – «Потім мене, геть знесиленого, знову повезли на каталці до того ж таки жахливого *кінзалу*» [369, с. 108]. – «И опять, обессиленного, меня ввезли на каталке в этот их *адский кинозал*» [370, с. 57]. – «Меня откатали в самый необычный *кинозал*, который я когда-либо видел» [371, с. 29]. Усі перекладачі, крім українського, відтворили це слово за допомогою узуальних слів. О. Буценко вжив прийом усічення першої частини слова, і таким чином досяг певної оказіональності.

Е. Берджесс також утворює Nadsat-словосполучення з *sinny*: *sinny mesto* та *sinny screen*: "...walk down the corridor to the like *sinny mesto*" [379, с. 94] – "...in front of the *sinny screen*..." [379, с. 96]. Перекладачі обрали різні шляхи для відтворення цих словосполучень. Російські перекладачі вживають прийом функціонального аналога та смислового розвитку, відповідно, для відтворення цього Nadsat-словосполучення, але втрачають його оказіональність: «...торат по коридору в этот их *кинематограф*» [370, с. 57] – «...и смело проследовал в *обитель маркиза де Сада*» [371, с. 35]. Український та німецький перекладачі відтворили оказіоналізм за допомогою кальки: «...й посунув коридором до *кінзалу*» [369, с. 109] – "und über den Flur zu diesem *Kino-Mesto* gehen" [380, с. 139]. Але в іншому прикладі те ж саме словосполучення – "...to the *sinny mesto*..." [379, с. 96] – український та німецький перекладачі відтворили за допомогою транскрипції: «...до *кіномєста*...» [369, с. 112] – "...zu diesem *Kino-Mesto* gehen..." [380, с. 143], В. Бошняк – за допомогою кальки: «...в этот их

кінозал...» [370, с. 59], а Є. Синельщиков за допомогою прийому смислового розвитку: «...в комнату ужасов...» [371, с. 36].

Приклади зі словом *the sinny screen* у перекладі відтворені за допомогою кальки в українському та російському перекладі В. Бошняка: «кіноекран» [369, с. 112] – «киноэкран» [370, с. 59], в німецькому – за допомогою генералізації: “*Vorhänge*” [380, с. 143]. У Є. Синельщикова цей епізод відсутній.

Привертає увагу слово *Staja*. Воно нагадує російське слово *стая*, але Е. Берджесс надає пояснення, що саме мається на увазі: “in *Staja* (State Jail, that is) Number 84F” [379, с. 61]. Він утворює це поняття шляхом поєднання основ *State Jail* (державна в’язниця), і воно одночасно належить до обох підгруп. Усі перекладачі, крім Є. Синельщикова, вжили кальку при відтворенні цього слова: “im Staatsgefängnis Nummer 84F” / “ins Gefängnis Nummer 84” [380, с. 91] – «у Держв’язі (тобто Державній в’язниці) № 84-Ф» [369, с. 72] – «в гостюрьме номер 84-ф» [370, с. 37]. Є. Синельщиков транслітерує okazionalne slovo, а повну назву відтворює за допомогою кальки: «в Стае 84F (Государственной тюрьме)» [371, с. 21].

Nadsat-слова, що увійшли до цієї групи, в 69% випадків відтворені за допомогою кальки, у 8% транслітерації, у 5% функціональної аналогії, у 4% генералізації, у 9% смислового розвитку, у 5% транскрибування, але, на жаль, у 81% випадків втратили свою okazionalnistsya у перекладах.

IV. Четверту групу складають елементи, запозичені Е. Берджессом із *реального англійського та американського сленгу* (6 слів).

Okazionalne slovo *rozz*, яке неодноразово зустрічається в МА, поєднує значення російського «рожа» (*rozha*) і англійського “*rozzier*” (policeman) сленгізмів, і для того, щоб зрозуміти, яке значення взяте за основу okazionalnizmu, потрібно звернутися до контексту: “...so the armed *millicents or rozz* patrols weren't round there much, being more north of the river these days” [379, с. 11]. Е. Берджесс подає синонім для розуміння okazionalnogo slova *millicents*, але український перекладач вирішує все ж

відтворити його за допомогою транскодування, як *рожжа*, втративши його okazionaln'ist' ta porushuyuchi semantичне співвідношення: «...патрульні *рожжі* (цебто озброєні полісмени) в ті дні трималися вище по річці» [369, с. 14]. Наступні приклади демонструють той самий переклад українською: "... and I had this shorthand millicent, a very quit and scared type chelloveck, no real *rozz* at all, ...» [379, с. 58]. – «Переді мною сидів полісмен-стенографіст, тихий переляканий человек, зовсім не схожий на справжню *рожжу* ...» [369, с. 67]; "All the time we were sireing off to the *rozz-shop*, me being wedged between two millicents and being given the odd thump and malenky tolchock by these smecking bullies" [379, с. 54]. – «Поки ми їхали з ввімкненою сиреною до «*рожжа-ловкі*», я сидів, затиснутий між двома фараонами, дістаючи від тих реготливих громил то штурхана, то зуботичіну» [369, с. 63]. Тобто український перекладач використав транскрипцію та вжив російське слово, хоч із контексту ми бачимо, що мається на увазі саме поліцейський. Німецький перекладач відтворює це Nadsat-слово за допомогою кальки і вживає сленгове слово *der Bulle* як синонімічне до *der Millizent*: "...und darum waren die bewaffneten *Millizent-* oder *Bullenstreifen* in letzter Zeit nicht mehr oft hier gewesen – nordlich des Flusses war mehr los“ [380, с. 16], таким чином створюючи гру слів з ім'ям одного з персонажів – *Bully*.

Є. Синельщиків об'єднує *millicent* та *rozz* в одне створене ним okazionalne слово *коппола*, від англійського розмовного *cop* (поліцейський, фараон), та вживає його протягом усього тексту: «*Копполы* со своими патрульными карами передислоцировались дальше за реку» [371, с. 4] – «...*коппола* долго вел меня коридорами» [371, с. 20].

В. Бошняк у першому прикладі вживає прийом смислового розвитку та подає узуальне слово *ополчение*: «... ни *милиентов* с автоматами, ни всяких там патрулей *ополчения*, которые в те дни все больше по ту сторону реки ошивались» [370, с. 5], а в другому випадку й протягом усього тексту об'єднує *millicent* та *rozz* в одне сленгове слово *мент*, також втрачаючи

оказіональність слова: «... так что пока *мент*, от которого *diko* несло сыром и луком...» [370, с. 36].

Наступне Nadsat-слово "*baddiwad*" – похідне від запозиченого з реального сленгізму "*baddie*" (лиходій), утвореного від англійського *bad* – поганий: "...who was supposed to turn us *baddiwads* into real horrorshow malchicks would do, especially with all those rozzes around" [379, с. 57]. Німецький та український перекладачі використовують прийом функціональної аналогії та відтворюють його за допомогою узуальних слів *Bösewichtern* – злодій: "...der doch eigentlich dazu da war, au suns *Bösewichtern* echt horrorshow brave Maltchicks zu machen, nie für fähig gehalten hätte, schon gar nicht vor all den Bullen" [380, с. 83] та *розбишака*: «...поставлений перевиховувати нас, *розбишак*, на славних мальчіков, здатний на це, особливо в кодлі отих рож» [369, с. 67]. В. Бошняк теж використовує прийом функціональної аналогії, але йому вдається відтворити лексему okazionalnym словом *plohishai* за аналогією з Гайдарівським «Мальчишом-Кібальчишом»: «...от человека, которому положено превращать всяких *plohishai* вроде меня в *rai-malltshikov*, особенно при том, что вокруг было полно ментов» [370, с. 34]. У вільному переказі Є. Синельщикова це слово відсутнє: «В высшей степени непедagogичную вещь, скажу я вам» [371, с. 20].

Е. Берджесс вживає в тексті слово *cancer* (*рак*) замість *cigarette*, метафорична назва цигарки, що належить до англійського сленгу, а також утворює словосполучення з ним: *cancers shop*, *cancery goloss*, *cancer*. Перекладачі по-різному підійшли до відтворення цього слова в текстах перекладу. Український перекладач за допомогою кальки відтворив їх російськими узуальними словами: "and *cancers shop* still open" [379, с. 11] – «*крамниця з ...сигаретами*» [369, с. 14]; "in his like *cancery goloss*" [379, с. 68] «...*прокуреним голосом*...» [369, с. 80]. В останньому прикладі перекладачу вдалось утворити okazionalizm за допомогою прийому смислового розвитку та передати ту саму асоціацію, що була закладена

Е. Берджессом: “...and were smoking a quiet *cancer* each on our bunks” [379, с. 68] – «...і спокійно курили кожен на своїх нарах *труїлки*...» [369, с. 81]. Німецький перекладач відтворив це слово за допомогою кальки – у першому прикладі він передав його узуальним словом, втративши okazіональність: “und *Tabakladen*...” [380, с. 16], у другому – відтворив okazіональним словом: “...mit so einem *krebsigen* Goloß...” [380, с. 101], у третьому – знову за допомогою узуального слова, втративши okazіональність та метафоричність: “...und lagen nun alle eine ruhige *Zigarette* rauchend in den Kojen...” [380, с. 102]. У російському перекладі В. Бошняк вживає кальку, так само як і в німецькому варіанті, та надає перевагу архаїчному слову *tsygarka* в першому прикладі: «...*лавка*, где продавали... *tsygarki*» [370, с. 5]; у другому та третьому прикладах у перекладі втрачається okazіональність висловлювання: «...который все время бубнил что-то *прокуреным* *голосом*...» [370, с. 41] – «...лежали каждый на своей полке, мирно *покуривали*...» [370, с. 41]. В останньому прикладі перекладач також вжив граматичну трансформацію, іменник відтворив за допомогою дієслова. У перекладі Є. Синельщикова збережено тільки перший і третій приклади, в котрих він вживає okazіональне утворення, використовуючи кальку як основу і зберігаючи авторську асоціацію: «злопухолевых шопс ... злопухолей» [371, с. 4].

У випадку зі словом *fagged* – розмовний еквівалент слова «*стомлений*»: “I still felt shagged and *fagged* and fashed and bashed” [379, с. 30] – всі перекладачі вжили прийом функціональної заміни, але втратили okazіональність: «...а що почувався ще *висотаним*, витолоченим і розбитим...» [369, с. 35] – “...noch so *zerschlagen* und schlaff und fertig fühle...” [380, с. 43] – «...чувствую себя так, будто меня *били*, колотили и не давали опомниться...» [370, с. 17] – «...чувствую себя *препохабнейше*...» [371, с. 10].

Наступне слово, також привабливе з погляду перекладу, – це *charlie*, від англійського *chaplain* (капелан, священник): “the prison *charlie* was

govoreeting the Word of the Lord” [379, с. 62]. Для відтворення цього слова перекладачі обрали різні перекладацькі прийоми. Німецький перекладач відтворив його оказіональним утворенням за допомогою кальки та транслітерації: “...der *Knastcharlie* quorietschte das Wort des Herrn” [380, с. 93]. В українському перекладі та російському В. Бошняка воно відтворене за допомогою кальки: «тюремний *кап* (цебто *капелан*), проголошував слово Боже» [369, с. 74] – «...тюремный *свищ* наставлял нас в Законе Божиим» [370, с. 37]. Обидва перекладачі утворили оказіоналізми за авторською моделлю. Слід зазначити, що в англійській мові є також архаїчне слово *charlie*, яке означає «дуже дурний» і, відповідно до контексту, також може характеризувати цього персонажа. Е. Берджесс знову грає зі словами і з читачем. О. Буценко та В. Бошняку вдалося відтворити гру автора, тому що слово *кап* викликає асоціації зі словом *цан*, а *свищ* асоціюється у російськомовного читача зі сленговим словом *свистун* – «той, хто говорить неправду, маячню». Другий російський перекладач, Є. Синельщиков, відтворює це слово за допомогою кальки, вживаючи узуальне слово: «...в тюремной часовне послушать слово Боже.... *капеллан* ...» [371, с. 21].

До запозичень із реально існуючого сленгу також належать такі слова: “*pretty-polly*” (*money*) – *гроши*, “*guttiwuts*” (*guts*) – *нутроці, кишки*, “*prod*” (*to produce*) – *виробляти*, “*sarky*” (*sarcastic*) – *саркастичний*, “*snoutie*” (*tobacco, snuff*) – *тютюн, понюшка*.

Включаючи до мови “Nadsat” елементи реального англійського та американського сленгу, Е. Берджесс ставив за мету підкреслити схожість між вигаданою та реальною мовою, і оскільки мова є відображенням дійсності, то автор показує читачеві реальність через вигадку. У перекладах у 56% випадків ця група слів була відтворена за допомогою кальки, в 14% функціонального аналога, 8% смислового розвитку, в 14% транскрипції та в 8% граматичної трансформації, але в 86% випадках оказіональність втрачено.

V. До окремої групи належать слова, *запозичені з дитячої мови або шкільного сленгу* (3 слова).

У дитячих словах *eggiweg* та *jammiwam* легко впізнати *egg* (яйце) і *jam* (джем): "...crunching my lomticks of black toast dipped in jammiwam and eggweg" [379, с. 35]. Перекладачі по-різному впорались із відтворенням цих слів у своїх перекладах. Німецький перекладач за допомогою кальки відтворив ці слова okazional'nimi утвореннями: "...und die in *Eggiwex* und *Mammalam* gestippten schwarzen Toastscheiben knusperte" [380, с. 51]. В українському та російському перекладі В. Бошняка okazional'nist' втрачена при відтворенні Nadsat-слів за допомогою кальки: «і гриз ломтікі грінки, вмочаючи їх у джем та в яєчню» [369, с. 41] – «...и хрустя ломтиками черного тоста, намазанного джемом и накрытого яичницей» [370, с. 20]. У Є. Синельщикова цей епізод відсутній.

До шкільного сленгу належить поняття *appu polly loggies*, від узуального англійського *apology* (вибачте): "...I make no *appu polly loggies* to thee or thine for that" [379, с. 10]. О. Буценко та В. Бошняк вжили кальку й відтворити Nadsat-слово okazional'nimi утвореннями: «...я зовсім не збираюсь ні перед ким *ви-ї-бачатись...*» [369, с. 12] – «так что никаких всяких там *иззи-винни-ненний* я ни у кого за это не просил» [370, с. 4]. Німецький перекладач вжив прийом вилучення, втративши Nadsat-слово: "...und darum war ich mir keines Versäumnisses bewußt" [380, с. 14]. У Є. Синельщикова цей епізод відсутній. Інше Nadsat-слово – *skolliwoll* – відповідає слову *school* (школа): "...itty off to the old *skolliwoll*" [379, с. 30]. Усі перекладачі застосували кальку для відтворення okazional'izmu, але німецький перекладач та російський В. Бошняк обрали узуальні слова: "dann itzt du vielleicht mal los zur guten alten *Schule...*" [380, с. 44] – «...можно и в школу наведаться...» [370, с. 17]. Український та другий російський перекладач, Є. Синельщиков, відтворили Nadsat-слово за допомогою okazional'izmів: «...загляну до своєї *школіназії...*» [369, с. 35] – «...отдохнуть сегодня от *скул...*» [371, с. 17].

При відтворенні Nadsat-слів цієї групи перекладачі віддали перевагу кальці у 81% та вилучення у 19% випадків. Оказіональність повністю була відтворена лише в 66% випадків, відтворена за допомогою узуального слова у 18% випадків, а відсутність епізодів з okazjiоналізмами у перекладі становить 16%.

Таким чином, Nadsat-слова, які належать до цих п'яти груп, відтворені у перекладі okazjiональними словами в 79% випадків: завдяки кальці (28%), транслітерації та транскрипції (26%), зворотній транскрипції (11%), смислового розвитку (8%), фонетично-графічній трансформації (8%), функціональному аналогу (12%), генералізації (4%), конкретизації (3%). Слід зазначити, що в німецькому перекладі Nadsat-слова були відтворені в 97% випадків, в українському перекладі у 86%, а в російських у В. Бошняка в 82%, а у Є. Синельщикова в 68% випадків. У перекладі Є. Синельщикова 47% епізодів відтворює у вільному переказі, внаслідок чого okazjiональні слова, утворені Е. Берджессом, вилучаються, а нові okazjiоналізми, утворені перекладачем, з'являються.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Базовою складовою метамови романів-антиутопій є okazjiоналізми, тобто авторські новоутворення, які відіграють у творах більше емоційно-експресивну роль, ніж номінативну. Для встановлення okazjiонального значення важливо враховувати контекст, а також внутрішню форму слова та фонові знання. Нові словоформи утворюються різними шляхами, іноді ці шляхи переплітаються, але, тим не менше, можна виокремити основні прийоми їхнього утворення: словоскладання, конверсія, афіксація, злиття, зворотне словотворення, скорочення. Оскільки okazjiональні слова належать до безеквівалентної лексики, будучи елементами авторської словотворчості, вони не входять до словникового складу мови оригіналу та перекладу, тому представляють певні труднощі для відтворення у перекладі. При відтворенні okazjiональних слів метамов «нового світу», “Newspeak” та “Nadsat” у

перекладі українські, російські та німецькі перекладачі використовують такі перекладацькі прийоми, як транслітерація та транскрипція, зворотна транслітерація, калька, функціональний аналог, смисловий розвиток, вилучення, генералізація, конкретизація, а також фонетично-графічні трансформації.

Так, при відтворенні у перекладі семантичних характеристик метамови «нового світу» з 217 okazіональних утворень, які утворюють метамову «нового світу», при їх відтворенні у перекладах німецькою, українською та російською мовами перекладачі відтворили квазіреалії за допомогою кальки в 54% випадків, транскрипції та транслітерації в 12%, а також за допомогою смислового розвитку в 7%, функціонального аналога в 9%, генералізації у 8%, конкретизації в 2% та лексичного додавання у 8% випадків. Слід зазначити, що німецький перекладач вжив доместикацію у 18% випадків при відтворенні топонімів та квазітопонімів.

Відтворюючи в перекладі семантичні характеристики метамови “Newspeak”, а саме Б-лексикона, який складається зі 108 okazіоналізмів, перекладачі використали такі перекладацькі прийоми, як: калька (59%), функціональний аналог (23%), смисловий розвиток (13%), генералізація (1%), транслітерація та транскрипція (3%), конкретизація (1%) – та відтворили контекстуальне значення okazіональних слів у 96% випадків.

При відтворенні у перекладі семантичних характеристик метамови “Nadsat”, яка нараховує 254 okazіоналізми, тільки 79% було відтворено okazіональними словами: завдяки кальці (28%), транслітерації та транскрипції (26%), зворотній транскрипції (11%), смислового розвитку (8%), фонетико-графічної трансформації (8%), функціональному аналогу (12%), генералізації (4%), конкретизації (3%). У німецькому перекладі Nadsat-слова були відтворені в 97% випадків, в українському перекладі в 86%, а в російських – у В. Бошняка в 82%, у Є. Синельщикова в 68% випадків. У перекладі Є. Синельщикова 47% епізодів відтворює у вільному переказі,

внаслідок чого okazіональні слова, утворені Е. Берджессом, вилучаються, а нові okazіоналізми, утворені перекладачем, з'являються.

РОЗДІЛ 4. СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ МЕТАМОВИ АНГЛОВОВНИХ РОМАНІВ-АНТИУТОПІЙ ТА ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДАХ

4.1. Відтворення стилістичного аспекту метамови романів- антиутопій у перекладах

Кожна метамова романів-антиутопій має, крім фонетико-граматичного та лексичного аспектів, ще й стилістичний. Так, однією з характерних особливостей метамови романів-антиутопій є прийом просторово-часової локалізації, тобто художній час віддалений від реального періоду написання твору. Автори створюють часовий фон, який формує свій простір. Антиутопічні світи, створені авторами, мають свою структуру. Просторова структура антиутопічного світу співвідноситься зі структурою реального географічного простору, тобто в текстах присутні реальні топоніми, які сприяють створенню ефекту достовірності, що посилюється за допомогою алюзій на реальних історичних осіб. У процесі читання в читача формується відчуття того, що дія відбувається не в іншому світі, а десь зовсім поруч, і небезпека абсолютно реальна й близька. Окрім топонімів автори утворюють і квазітопоніми. За допомогою вигаданих топонімів письменники створюють ірреальний простір, підкреслюючи, що антиутопічний світ ще не існує в реальності, і поки це тільки авторська вигадка, яка, проте, має реальні підстави. Вигадана топоніміка стає суттєвим елементом антиутопічного роману та його вигаданої мови. Автори грають із читачем завдяки тонкій грані між реальністю та вигаданим світом. Гра – наступний стилістичний прийом, присутній у метамові романів-антиутопій, що актуалізується за допомогою антропонімів, інтертекстуальних включень, представлених у вигляді цитат, авторських фразеологізмів. Включення в текст твору такого елемента, як штучно сконструйована мова, дає можливість залучити читача до інтелектуально-лінгвістичної гри. Ознаки

ігрового стилю, які вирізняє Г. Ф. Рахімкулова, такі: різнопланові ігрові маніпуляції зі словом у межах тексту; різні маркування та маскуванню формально-ігрових завдань, що вирішуються автором у тексті; свідоме впровадження рідкісних, архаїчних, маловідомих слів, які провакують лексикографічний пошук; іншомовні вкраплення, що свідомо не прояснюються або вступають в ігрові відносини один з одним і з основним масивом тексту; конструювання вигаданих мов, цитацій висловлювань цими мовами, ігрова взаємодія тексту вигаданою мовою з його перекладною версією; структурне використання слів, алюзій тощо, які пронизують увесь текст; включення до тексту словесних загадок, лінгвістичних ребусів і таємниць; створення значної кількості оказіональних утворень, що беруть участь у грі слів і виконують ряд інших, ігрових за своєю сутністю функцій; ігрове використання цитацій; алюзійність; синестезія, колірні асоціації, пов'язані зі звуком, буквою або словом тощо [197, с. 5].

При відтворенні в перекладі квазітопонімів перекладачі використовують такі перекладацькі прийоми, як транскрипція та транслітерація, функціональний аналог, функціональна заміна, калька. При перекладі оказіональних фразеологізмів перед перекладачем стоїть завдання відтворити стилістичний, асоціативний та смисловий компоненти оказіонального фразеологізму, тобто відновити фразеологічну одиницю, які зазнали авторської трансформації. Перекладач повинен враховувати труднощі перекладу фразеологічної одиниці, зокрема розпізнавання фразеологічної одиниці у тексті, уміння аналізувати мовні функції фразеологічної одиниці, культурно-історичні та стилістичні аспекти оригінального тексту, зіставляючи їх із можливостями мови перекладу та її культури.

Таким чином, перед перекладачем постає завдання відтворити стилістичний аспект у перекладі з урахуванням різноманітності стилістичних прийомів у різних метамовах. Одні з них спостерігаються у всіх метамовах романів-антиутопій, інші є характерними лише для певної

метамови. У цій роботі проаналізовано наявність певних прийомів у кожному романі та їх відтворення в українському, російському й німецькому перекладах.

4.2. Відтворення стилістичних прийомів метамови «Нового світу» у перекладах

Приєм просторово-часової локалізації – це особливий часовий фон «нового світу», який формує свій простір. Дія роману “Brave New World” розгортається в Лондоні у далекому майбутньому, в 2541 році, а саме в А. Ф. 632 році, на шістсот тридцять другому році ери стабільності, ери Форда (близько XXVI століття християнської ери).

Люди на всій Землі живуть у єдиній державі, суспільство якої – суспільство споживання. Для створення ефекту достовірності у просторовій структурі антиутопічної держави присутні реальні топоніми: London, New York, Amsterdam, English Channel та ін., а також алюзії на реальних історичних осіб: Marx, Trotsky, Lenina, Engels, Bakunin та ін. О. Гакслі навмисно розгортає головні події роману в Лондоні, як і Дж. Орвелл та Е. Берджесс, але в тексті О. Гакслі топоніми займають більш вагоме місце.

Топоніми роману (37 слів) можна поділити на дві основні групи і чотири підгрупи. Перша група – це англійські топоніми (25 слів): реальні (7 слів) та вигадані (18 слів); друга група – іноземні топоніми (12 слів): реальні (5 слів) та вигадані (7 слів). Виходячи з цієї класифікації, розглянемо способи утворення квазітопонімів із роману-антиутопії «Прекрасний новий світ» і проаналізуємо прийоми їх відтворення у текстах перекладів: німецькою, українською та російською мовами.

Що стосується перекладу реальних англійських та іноземних топонімів, то український і російський перекладачі підійшли до вирішення цього питання однаково. Для перекладу реальних топонімів вони використали існуючі назви: *London* – *Лондон* – *Лондон*, *Hampstead* –

Gemsted – Хэмстед, Amsterdam – Амстердам – Амстердам, New York – Нью-Йорк – Нью-Йорк, English Channel – Ла-Манш, Ла-Манш, Eton – Итон – Итон, pueblo – пуэбло – пуэбло та ін. Німецький перекладач іноземні топоніми передав існуючими в мові: *Amsterdam, New York, pueblo* та ін., а англійські топоніми замінив німецькими, тобто застосував прийом доместикації. Він переніс головні події роману з Лондона до Берліна, наприклад: *CENTRAL LONDON HATCHERY AND CONDITIONING CENTRE* перетворюється на *BRUT- UND NORMZENTRALE BERLIN-DAHLEM*, *Fleet Street* на *der Kochstraße*, *Whitehall* на *der Wilhelmstraße* тощо. Німецький перекладач не хаотично «одомашнює» реально існуючі топоніми, а зберігає їхнє конотативне та контекстуальне значення. Так, місто на півдні Англії *St. Andrew's* замінюється відповідним містом на півдні Німеччини *Baden-Baden*, місто, пов'язане з релігією, *Canterbury*, – на *Köln*, *Eton* на *Pforta*, *English Channel* перетворюється на *Nordsee*. Таким чином перекладач наближує німецького читача до подій у романі, відтворюючи стилістичний прийом просторово-часової локалізації.

Слід також зазначити, що в 7% випадків український та російський перекладачі відтворюють топоніми за допомогою функціонального аналога, а німецький – утворює власний оказіоналізм, квазітопонім. Так, наприклад, реально існуючий топонім *the Lake District* українською та російською відтворені як *Надозерний край* та *Озерной край*. Обидва перекладачі відтворили *District* як край, вживаючи гіперболізацію, оскільки *край* в обох мовах має більш поширену конотацію й позначає *величезну територію* (наприклад, *Приморський край, мій рідний край*), а це суперечить контекстуальному значенню топоніма. В німецькому перекладі топонім онімечується: *das Allgäu*.

Англійські та іноземні квазітопоніми за утворенням поділяються на прості, тобто складаються з одного слова, та складні – складаються з двох і більше слів, наприклад англійські прості: *Exmoor, the Marquesas, Hampstead, Chelsea, the Savoy* та складні: *the Oxford Union, the Lake District, Golders*

Green, Shepherd's Bush, Notting Hill, Willesden Hounslow, Brentford, Stoke Poges, Farnham Royal, Burnham Beeches, Ludgate Hill, the Charing-T Tower, Lupton's Tower; іноземні прості: *Mombasa, Waihusiwa* та складні: *the Other Place, the valley of Malpais, Kurfurstendamm and the Eighth Arrondissement* та ін.

Для відтворення квазітопонімів перекладачі використали як основний перекладацький прийом транслітерацію та транскрипцію (95%), але особливу увагу знову привертає німецький переклад квазітопонімів. Для відтворення англійських квазітопонімів німецький перекладач утворює власні квазітопоніми за допомогою доместикації в 90% випадків та за допомогою функціональної заміни в 10% випадків, наприклад: *Golders Green – die Abhängen des Harzes, Shepherd's Bush – der Grunewald, Notting Hill to Willesden- die Heerstraße, the Great West Road – der Avus* та ін. Український та російський перекладачі відтворили цю групу квазітопонімів за допомогою транслітерації та транскрипції: *Голдерс-Грін – Голдерс-Грин, район Шепард-Буша – Шепардс-Буш, Вілстенду до Нотінг-Гіла – Ноттинг-Хилла до Уилсдена*, або кальки: *Великої західної автомагістралі – Большой западной магистрали*. При відтворенні назва одного з районів передмістя Лондона *Stoke Poges* в німецькому перекладі перетворюється на *Döberitz*. Перекладач утворює топонім за нормами словотворення назв німецьких сільських місцевостей, де суфікс *-itz* є характерним для багатьох німецьких населених пунктів, наприклад *Koblitz*. В українському та російському перекладах цей топонім відтворений за допомогою транскрибування: *Сток-Поджі – Сток Поджес*, при цьому в українському перекладі з усіченням останнього звуку. Інший квазітопонім підкреслює особливості ландшафту, колись характерного для Англії: *Exmoor*, який О. Гакслі утворює на основі існуючого префікса *ex-*, що має значення «колишній», і топоніма реалії *moor*, «верескова пустка». Німецький перекладач відтворює його за допомогою доместикації: *die Brocken – «шматочки»*, втрачаючи фонову

інформацію. Український та російський перекладачі традиційно відтворили цей топонім за допомогою транскодування: *Ексмор* та *Ексмур* відповідно.

Щодо іноземних квазітопонімів, то всі три перекладачі відтворили їх за допомогою транскрипції або транслітерації в 89% випадків, наприклад: *Mombasa – Mombasa – Момбаса – Момбаса*, *Santa Fe – Santa Fe – Санта-Фе – Санта-Фе*, *the Reservation – die Reservation – резервації – резервації*, *the valley of Malpais – das Tal von Malpais – Малпайська долина – долина Мальпаис*, *Waihusiwa – Waihusiwa – Вайхусива – Вайхусива*; або за допомогою кальки в 11% випадків: *the Other Place – die Andere Welt – Інше Місце – Заоградный мир*.

Слід також зазначити, що О. Гакслі навмисно перетворив реально існуючі топоніми на вигадані завдяки частковій заміні, котра надає нового конотативного та контекстуального значення цим топонімам, але зберігає в романі їхню реальну локацію. Яскравим прикладом є квазітопонім *the Charing-T Tower*. За формою це споруда у вигляді літери *T*, котра, окрім натяку на модель *T* Форда (Форд взятий за подоби Ісуса й літочислення), нагадує також усічений хрест (у тексті це знак, який замінив християнський хрест). Автор розташував її на місці Черінг-Кросс – Хреста, який стоїть на перехресті між Трафальгарською площею та вулицею Уайт-холл. Перекладачі по-різному відтворили цей квазітопонім. Так, український перекладач зберіг часткову знаковість оригіналу, часткову візуальність – вежа має *T*-подібну форму, а її назва відтворюється за допомогою транслітерації та кальки – *Черінг-Т вежа*. Російський перекладач вдався до заміни візуальності звуковим еквівалентом і відтворив назву за допомогою транслітерації та кальки – *Черинг-Тийская башня*. Німецький перекладач відтворив цей квазітопонім за допомогою функціональної заміни: *der Anhalter Flugturm*, втративши конотативне значення та символічність у вигляді літери *T*, але конкретизувавши, що ця вежа призначена для посадки літаків.

Окрім топонімів, особливу роль у відтворенні *просторово-часової локалізації* відіграє своєрідний ономастикон твору. Він являє собою створені автором у політичних цілях антропоніми, яким також притаманний прийом гри. Вони містять алюзії на відомих політичних діячів і політичні події, які відбулись наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. і більшість із яких пов'язано з революційними подіями початку ХХ ст. в Росії. Для даної роботи значний інтерес становить те, як перекладачам вдалося відтворити в текстах перекладів прийом гри, пов'язаний саме з антропонімами.

У відтворенні топонімів, квазітопонімів український та російський перекладачі надають перевагу транскодуванню: транслітерації та транскрипції, інколи функціональній заміні. При цьому український і російський читачі не сприймають зображувані події як те, що відбувається «на сусідній вулиці», для них дія розгортається в далекому Лондоні й до них самих не має жодного стосунку. Німецький перекладач відтворив усі іноземні квазітопоніми за допомогою транслітерації та, іноді, функціональної заміни або кальки, а англійські топоніми та квазітопоніми – за допомогою доместикації, тобто переніс події з Англії до Німеччини, і таким чином максимально зберіг функцію просторово-часової локалізації в перекладі.

Другий стилістичний прийом метамови роману «Прекрасний новий світ» – гра, актуалізація якої відбувається за допомогою антропонімів, інтертекстуальних включень, представлених у вигляді цитатій, а також авторських фразеологізмів.

О. Гакслі проявляє величезну винахідливість у виборі того чи іншого антропоніму. Він грає з іменами і з тією конотацією, якої вони набули в історичних умовах. Таким чином автор наближує свого читача до подій роману, надає зображуваному більшій реальності, але при цьому також посилює відчуття, що все це гра.

Ім'я головної героїні роману *Lenina Crowne*, утворене за псевдонімом вождя пролетаріату Володимира Ульянова – *Ленін*, транслітеровано й

доповнено закінченням жіночого роду *-a*, відповідно до норм граматики російської мови. За правилами читання англійської мови *Lenina* звучатиме *Леніна*, якщо наголос падає на перший склад, або *Ленайна*, якщо наголос падає на другий склад. Перший варіант ідентичний з погляду і транслітерації, і транскрипції. Український і німецький перекладачі використали транслітерацію імені *Леніна* – *Lenina*, а російський – транскрибування: *Ленайна*, при цьому втрачаючи асоціативну конотацію з Леніним. Прізвище *Crowne* і український, і російський перекладачі транскрибували, а німецький замінив на німецьке прізвище *Braun*, що знову ж є культурною адаптацією, а саме прийомом доместикації – так, основні події, які відбуваються в романі, перенесені перекладачем у Берлін, до Німеччини.

Ім'я подруги Леніни – *Fanny Crowne* – є алюзією на Фанні Каплан, відому завдяки невдалому замаху на Леніна. Принцип іронії, властивий роману-антиутопії, чітко простежується в цьому прикладі. Вони подруги й однофамільці, що не дивно. Український та російський перекладачі використовують транскодування, в українському перекладі – це транскрибування, а в російському – транслітерація. У німецького перекладача ім'я *Fanny* замінено на німецьке ім'я *Stinni*, а прізвище, як і в Леніни, *Braun*. Тобто, в німецькому перекладі втрачається іронія, закладена автором.

Інший персонаж, який привертає увагу, це друг Леніни – *Bernard Marx*, психолог, фахівець із гіпнопедії, член касти Альфа-плюс, вважається неблагонадійним. О. Гакслі називає цього персонажа ім'ям *Бернарда Шоу* (*Bernard Show*), британського письменника (або ж не виключене відсилання й до Бернара Клервоського або Клода Бернара), а також прізвищем Карла Маркса (*Karl Marx*), автора книги «Капітал». Український та російський перекладачі транскодують ім'я: *Бернард Маркс* – *Бернард Маркс*, а німецький перекладач змінює англійське ім'я *Бернард* на німецьке *Sigmund*, залишаючи прізвище *Marx*. *Sigmund* обраний не випадково, а з посиланням

на Зігмунда Фройда (*Sigmund Freud*), відомого німецько-австрійського психіатра. У результаті відбувається культурна адаптація, або доместикація імені *Sigmund*. І таким чином німецький перекладач повністю відтворює конотацію, пов'язану з цим ім'ям.

Ім'я *Henry Foster*, фахівця Інкубаторію, в якому працює Леніна і де виробляють людей у пробірках, обране з посиланням на Генрі Форда (*Henry Ford*), засновника автомобільної компанії Ford, та *foster parent* (прийомний батько). У романі він трохи дивакуватий, тобто можна сказати, що персонаж є пародією на Генрі Форда та на *foster parent*. В українському та російському перекладах ім'я транслітерували: *Генрі Фостер* – *Генри Фостер*, у німецькому ім'я також транслітеровано, а при відтворенні прізвища перекладач вжив прийом доместикації: *Henry Pärpler*.

Наступний персонаж також викликає певні асоціації – *Helmholtz Watson*, друг Бернарда Маркса, за фахом він був лектором – викладачем Інституту технології почуттів. О. Гакслі утворив ім'я цього персонажа від двох прізвищ: Германа фон Гельмгольца (німецького фізика і фізіолога) та Джона Уотсона (американського психолога, засновника біхевіоризму). Український та російський перекладачі транскрибували ім'я: *Гельмгольц Вотсон* – *Гельмгольц Уотсон*. Слід зазначити, що початкову літеру W-український та російський перекладачі передають різними варіантами, відповідно B- і У-, що цілком припустимо з погляду транскодування. Німецький перекладач змінює прізвище на *Helmholtz Holmes-Watson*, додає до прізвища друге ім'я Holmes, що відразу ж спрямовує ремінісценцію на Шерлока Холмса і Доктора Ватсона, героїв детективних романів англійського письменника А. Конан-Дойля, що з'явилися на початку ХХ століття. В цьому прикладі німецький перекладач відступає від прийому доместикації й додає англійське відоме ім'я, оскільки *Helmholtz* вже схоже на німецьке ім'я, і культурна адаптація не потрібна.

Однією з ключових фігур роману є *Mustapha Mond* – Головноуправитель Західної Європи, який належить до касти Альфа Плюс

Плюс. І тут О. Гакслі також запозичує імена двох видатних особистостей в історії: засновника Туреччині після Першої світової війни Кемаля Мустафи Ататюрка, що започаткував у країні процеси модернізації й офіційного секуляризму, та прізвища англійського промисловця, засновника конгломерату Imperial Chemical Industries (ICI), палкого ворога робітничого руху, сера Альфреда Монда, і створює не менш видатну особистість Головноуправителя. Український та російський перекладачі транскодують ім'я *Мустафа Монд* – *Мустафа Монд*, а в німецького перекладача ім'я транскодується, прізвище замінюється німецьким, утвореним шляхом подвоєння слова *Mann* (людина, чоловік): *Mustafa Mannesmann*. У цьому випадку вже німецький перекладач використовує іронію при утворенні прізвища Головноуправителя. Застосувавши прийом подвоєння слова при побудові оказіонального утворення, властивого для оказіональної лексики романів-антиутопій, перекладач посилює значення слова, і *Mannesmann* набуває значення «над-людина», що відповідає його ролі в романі та викликає асоціацію з концепцією Ф. Ніцше.

У творі присутні й інші, другорядні персонажі, в іменах яких є посилання на революційних діячів як Росії, так і інших країн: *Polly Trotsky* (прізвище революціонера Льва Троцького, який згодом утік з радянської Росії і був оголошений ворогом народу). Український перекладач вжив прийом доместикації, тобто взяв існуючий еквівалент цього імені в українській мові – *Поля*, хоча не ставив завдання наблизити події та персонажів твору до української реальності, на відміну від німецького перекладача. Прізвище ж він транскодує: *Троцька*. Російський перекладач транскодує і ім'я, і прізвище, що не порушує його послідовності в перекладі власних назв. Німецький перекладач також транскодує ім'я і прізвище: *Pola Trotzki*.

Для відтворення антропонімів український та російський перекладачі віддають перевагу транслітерації та транскрипції в 99% випадків і лише в

1% випадків – доместикації. В німецькому перекладі в 92% випадків вживається прийом доместикації та у 8 % – транскодування.

У романі автор надає цитатам і фразеологічним одиницям іншого значення, дуже часто полярного, використовуючи енантіосемію, він грає з читачем і створює ребус для перекладача. Ця гра з'являється на самому початку твору, в його назві – “Brave New World”, яка, по-перше, є алюзією на слова Міранди з п'єси В. Шекспіра «Буря», і по-друге, може мати декілька тлумачень, оскільки слово “*brave*” має кілька значень: *сміливий, чудовий, славний, дивовижний*.

О. Гакслі використовує також елемент іронії. Проводячи паралель між героїнею «Бурі» Мірандою та своїм героєм Джоном Дикуном, демонструючи однаковість їхнього захвату від очікування «прекрасного нового світу» та подальшого гірко розчарування в ньому, автор на метамовному рівні показує читачеві, що минуле відображається в майбутньому, а отже, і для теперішнього воно тією чи іншою мірою реальне: *"O wonder!" "How many goodly creatures are there here! How beauteous mankind is!"* [382, с. 94], – говорить сповнений захопленням Джон, потрапивши до цивілізованого світу, і вже за деякий час із гіркотою згадує слова Міранди: *"O brave new world ... O brave new world that has such people in it"* [382, с. 94]. Щодо перекладів цих цитат, то всі три перекладачі використовували вже наявні переклади «Бурі» відповідними мовами: «*О диво! – ... – Скільки на світі прегарних створінь!*» [373, с. 114] – «*О чудо! – Скільки вижу я красивых созданий!*» [378, с. 69] – “*O Wunder!*” ... “*Was gibt's für herrliche Geschöpfe dort! Wie schön der Mensch ist!*” [383, с. 145] – «*О прекрасный, дивный новый свет, де проживають такі люди!*» [373, с. 114] – «*О дивный новый мир...*» ... «*О дивный новый мир, где обитают такие люди*» [378, с. 69] – “*O schöne neue Welt...*” ... “*O schöne neue Welt, die solche Bürger trägt!*” [383, с. 145].

Протягом усього роману О. Гакслі, використовуючи цитати з творів В. Шекспіра, надає їм нового контекстуального значення, зберігаючи при

цьому «етимологію» цитати. Він грає зі смислами цитат, а також завдяки їм вказує, що події в майбутньому – не вигадка, не фантастика, а продовження сьогодення.

Мовну гру знаходимо в романі на рівні видозмінених фразеологічних одиниць – це гасла, крилаті вислови, прислів'я, приказки, що відображають світосприйняття людини «нового світу». Більшість із них навіюються ще в дитинстві під час гіпнопедії. О. Гакслі піддає так званому «розкладанню», тобто деформації, існуючі фразеологічні одиниці англійської мови для створення мовної гри та іронії. Ці перетворення різноманітні, але вони не хаотичні, а пов'язані з однією умовою: сприйняття будь-якої видозміни зберігається лише на фоні вихідної форми сталого словосполучення. Один з основних видів утворення оказіональних фразеологізмів у романі – це заміна їхніх компонентів. О. Гакслі замінює ключові слова в існуючих фразеологічних одиницях реаліями «нового світу». Також іноді він включає додаткові лексичні компоненти чи вилучає деякі компоненти сталих зворотів, а інколи використовує внутрішню форму фразеологізму для утворення оказіональних фразеологізмів. Вдаючись до фразеологічної творчості, заміни звичних контекстів (оточень) слів іншими, незвичними, О. Гакслі змушує читача по-новому поглянути на фразеологічну одиницю та її функцію в тексті.

У романі є 16 оказіональних фразеологізмів, з яких 12 пов'язані з ключовими темами «нового світу» – *споживання та вживання соми*.

На основі компаративних фразеологізмів та завдяки їх трансформації автор обіграє ці теми, наприклад: “*Ending is better than mending, ending is better than mending, ending is better...*” [382, с. 30]. Для розуміння цього висловлювання перекладач повинен звернутися до контексту: “*But old clothes are beastly,*” continued the untiring whisper. “*We always throw away old clothes*” [382, с. 30]. Український та російський перекладачі відтворили це висловлювання за допомогою кальки та прийому часткового відповідника: «А старий одяг – бека, – продовжувався невтомний шепіт. – Ми завжди

викидаємо старий одяг. *Викидання краще від латання. Викидання краще від латання, викидання краще»* [373, с. 82]. – «Старье мы выбрасываем. Овчинки не стоят починки. *Чем старое чинить, лучше новое купить; чем старое чинить, лучше...*» [378, с. 29]. Російський перекладач за допомогою смислового розвитку навіть нейтрально забарвлене речення "*We always throw away old clothes*" відтворює оказіональним прислів'ям: «*овчинки не стоят починки*» (від рос. «*овчинка выделки не стоит*»). Німецький перекладач відтворює цей фразеологізм за допомогою кальки: "*Alte Kleider sind scheußlich*", flüsterte es unermüdlich weiter. „*Alte Kleider wirft man weg. Enden ist besser als wenden, enden ist besser als wenden, enden ist besser*“ [383, с. 62].

У наступному прикладі автор утворює фразеологізм на основі порівняльної форми *the ... the* – *чим ... тим*: "*The more stitches, the less riches; the more stitches...*" [382, с. 31]. Український і німецький перекладачі відтворюють граматичну форму порівняльного ступеня за допомогою кальки та часткової відповідності: «*Чим більше латок, тим менший достаток, чим більше латок...*» [373, с. 64]. – "*Je mehr Nähte (стіжків), desto mehr Nöte (поміток). Je mehr Nähte...*" [380, с. 63], а російський відтворює цей фразеологізм за допомогою переказу: «*Прорехи зашиватъ – беднетъ и гореватъ; прорехи зашиватъ – беднетъ и...*» [378, с. 29]. Фразеологізм, пов'язаний із вживанням соми: "*...a gramme is better than a damn*" [382, с. 34], перекладачі, крім німецького, відтворили за допомогою переказу. У першому випадку український та російський перекладачі відтворили його за допомогою переказу: «*від усіх негараздів найкращі ліки – грам соми*» [373, с. 84] – «*прими-ка сомы грамм*» [378, с. 32], а в другому: "*A gramme is always better than a damn*" [379, с. 54] – за допомогою часткової відповідності: «*Краще півграма, ніж драма*» [373, с. 96] – «*Лучше полграмма, чем ругань и драма*» [378, с. 47]. Німецький перекладач відтворив цей фразеологізм в обох випадках за допомогою кальки: "*Ein Gramm versuchen ist besser als fluchen!*" [380, с. 66].

До другої групи належить 4 okazionalnih frazeologizmi, utvorenih O. Gakslі na osnovі predikativnih stalih slovospoluchen'ь, pov'yazanih із protistavlenням chisel za dopomogoyu zamіni, napriklad: *"One cubic centimetre cures ten gloomy sentiments"* [379, s. 34]. Ukraїn'sьkий ta rosій'sьkий perekладачі vživayut'ь perekaz dlya vіdtvorennya okazional'nogo frazeologizmu: *«Кубик соми ковнем – і немає проблем»* [373, s. 84]. – *«Сомы грамм – и нету драм»* [378, s. 31]. A німецький perekладач vіdtvoryuє його za dopomogoyu kalki: *"Ein Kubik zentimeter vertreibt zehn Miesepeter."* [380, s. 66], ale zadіyuє antonіmіchnий pereklad pozitivnogo дієslova *cure* negativnim *vertreiben*.

Frazeologizm *"A gramme in time saves nine"* [379, s. 54] avtor utvoriv za dopomogoyu komponentnoї zamіni. Ukraїn'sьkий perekладач vжив kalky: *«Вчасно прийнятий грам заощаджує дев'ять»* [373, s. 125], ale vtратив експресивність. A rosій'sьkий ta німецький perekладачі vіdtvorили його za dopomogoyu perekazu: *«Дорога таблетка к невеселому дню»* [378, s. 46] ta *"Bist du verdrossen, flugs Soma genossen!"* [380, s. 97]. Rosій'sьkий pereklad vtратив asocіativний ta smislovий komponentи okazional'nogo frazeologizmu, a німецькому perekладачу vдалося zберегти emocіynny експресивність frazeologizmu ta імпліцитну інформацію.

Orіgіnálnість nastupnogo frazeologizmu privertae uvagu z poglyadu perekladu: *"Was and will make me ill," she quoted, "I take a gramme and only am"* [379, s. 64]. Ukraїn'sьkий perekладач vжив perekaz із kompresіeyu ta vtратив asocіativno-smislovий komponent: *«Щоб зняти втому, – процитувала вона, – прийми сому»* [373, s. 101]. Rosій'sьkий perekладач vжив perekaz із лексичним додаванням: *«Примет сому человек – время прекращает бег, – напомнила она. – Сладко человек забудет и что было, и что будет»* [378, s. 54]. Німецький perekладач vжив kalky z chastkovoю zamіnoyу: *"Ich wollt, ich wär, hilft keinem mehr", zitierte sie. "Die Medizin: ein Schluck! ich bin"* [380, s. 112].

При відтворенні цитат та okazіональних фразеологізмів перекладачі вживають кальку в 45% випадків та смисловий розвиток у 33% випадків, але також використовують переказ у 7% і часткову заміну у 8% випадків. Український перекладач, крім вищезгаданих прийомів, використовує компресію, а російський – лексичне додавання, що складає 2% випадків. Таким чином, прийом гри відтворено в усіх перекладах в 100% випадків.

У цілому, перекладачам вдалося відтворити такі стилістичні прийоми, як просторово-часова локалізація та ігрова взаємодія в повному обсязі. Завдяки транскрипції та транслітерації 91% топонімів і антропонімів було відтворено в українському та 93% в російському перекладах, а в німецькому, завдяки доместикації в 92% випадків, перекладачу вдалося перенести події роману з Англії до Німеччини, і таким чином наблизити їх до німецького читача. Також український, російський та німецький перекладачі вжили функціональний аналог в 9%, 7% та 8% випадків відповідно.

Щодо цитат і okazіональних фразеологізмів, то український, російський та німецький перекладачі в 69%, 71% та 78% випадків, відповідно, використовують кальку та в 18%, 24 та 15% випадків смисловий розвиток, лексичне додавання та часткову відповідність – в 1%, 2% та 7% випадків, але також в українському та російському перекладах використано компресію в 1% та 0,5% випадків, переказ – в 2% та 3% випадків.

4.3. Відтворення стилістичних прийомів метамови “Newspeak” у перекладах

У романі-антиутопії «1984» наявний прийом просторово-часової локалізації, художній час віддалений від реального періоду написання твору майже на 40 років. Головні події роману розгортаються у 1984 році в Лондоні, головному місті Першої Злітної Смуги (Airstrip One), третьої за кількістю населення провінції держави Океанія (Oceania), тобто мається на

увазі Велика Британія: “Airstrip One, for instance, had not been so called in those days: it had been called England or Britain” [385, с. 7]. Особливий часовий фон роману формує свій простір.

Топоніми твору можна поділити на дві групи. Перша група – це 14 реальних топонімів, друга – 20 квазітопонімів, тобто вигаданих назв. Виходячи з цієї класифікації, ми розглянемо способи утворення квазітопонімів у романі-антиутопії «1984» та перекладацькі трансформації для їх відтворення німецькою, українською і російською мовами.

Антиутопічний світ, створений Дж. Орвеллом, має свою структуру. Люди на всій Землі живуть у трьох наддержавках: Океанія (головне місто подій), Євразія (Eurasia) та Остазія (Eastasia), з якими почергово воює Океанія. Просторова структура антиутопічної держави співвідноситься зі структурою реального географічного простору, тобто в тексті присутні реальні топоніми: London, the Congo, Brazzaville, Leopoldville, Iceland, Africa, Hong Kong та ін. Це сприяє створенню ефекту достовірності. Дж. Орвелл навмисно розгортає головні події роману в Лондоні, як і О. Гакслі та Е. Берджесс, але топоніми не займають у його тексті таке вагомe місце, як у романі О. Гакслі.

За допомогою вигаданих топонімів автор створює ірреальний простір, підкреслюючи, що антиутопічний світ поки що не існує в реальності, це тільки авторська вигадка, яка, проте, має під собою реальні підстави. Щодо квазітопонімів, то за своїм утворенням вони поділяються на прості, тобто складаються з одного слова: *Malabar, Oceania, Colchester*, та складні – складаються з двох і більше основ: *Airstrip One, Eurasia, Eastasia, Saint Pancras Station* та ін.

Слід також зазначити, що Дж. Орвелл навмисно перетворив реально існуючі топоніми на вигадані завдяки частковій заміні, котра надає нового конотативного та контекстуального значення цим топонімам, але зберігає в романі їхню реальну локацію. Яскравим прикладом є квазітопоніми *Oceania, Eurasia* та *Eastasia* – наддержави, які контролюють світ. До *Oceania* належать

території сучасної Північної та Південної Америки, Австралії та Південної Африки. До *Eurasia* належить континентальна Європа та Росія. До *Eastasia* належать території сучасного Китаю, Індокитаю, Японії та Кореї. Океанія постійно воює з однією з двох держав. Дж. Орвелл вказує на реальне протистояння Сполучених Штатів, Росії та Далекого Сходу. Для перекладу цих трьох квазітопонімів усі перекладачі вжили кальку: *Eastasia* [385] – *Ostasien* [384; 386] – *Остазія* [375] – *Східазія* [374] – *Востазія* [376] – *Остазія* [377]; *Eurasia* [385] – *Eurasien* [384; 386] – *Євразія* [375; 374] – *Евразія* [376; 377]; *Oceania* [385] – *Ozeanien* [384; 386] – *Океанія* [375; 374] – *Океанія* [376; 377]. Слід зазначити, що В. Шовкун та В. Голишев при відтворенні *Eastasia* першу частину слова транслітерували з німецької «Ost». Квазітопоніми також були відтворені за допомогою транскрипції, наприклад: *Colchester* [385] – *Colchester* [386; 384] – *Колчестер* [375; 374] – *Колчестер* [377; 376], та транслітерації: *Malabar* [385] – *Malabar* [384; 386] – *Малабар* [374; 375] – *Малабар* [376; 377]. Однак деякі квазітопоніми відтворені за допомогою інших перекладацьких прийомів, наприклад: *Airstrip One* [385] – у перекладах М. Вальтера та В. Голишева застосована калька: *Landefeld Eins* [386] – *Взлетная полоса I* [377], в перекладах В. Шовкуна та О. Тереха – функціональний аналог: *Перша Злітня Смуга* [375] – *Злітно-Посадочна Смуга Номер Один* [374], а у К. Вагензайля та Д. Іванова – прийом лексичного додавання: *Luftflottenstützpunkt Nr. 1* [384] – *Первая Военно-Воздушная Зона* [376].

Таким чином, прийом просторово-часової локалізації відтворений усіма перекладачами в повному обсязі за допомогою кальки в 58% випадків, транскрипції і транслітерації в 35%, функціонального аналога в 5% та прийому лексичного додавання в 2% випадків.

Як і в метамові «нового світу», окрім топонімів особливу роль в актуалізації прийому просторово-часової локалізації відіграє своєрідний ономастикон твору, завдяки якому автор також залучає читача до інтелектуальної гри – актуалізує ігровий прийом у метамові роману.

Другий стилістичний прийом, який використовує автор у метамові роману «1984», – ігровий. Він актуалізується завдяки 23 антропонімам, утвореним за допомогою вторинної номінації, яка надає словам протилежного значення, тобто те саме слово може мати полярні конотативні значення. Дж. Орвелл, як і О. Гакслі та Е. Берджесс, грає з читачем і змушує його взяти участь у цій інтелектуальній грі. Ця гра починається від самого початку твору, з його назви – «1984», останні цифри якої – це переставлені цифри року написання роману – 1948, та продовжується на рівні ономастикону. Він являє собою створені автором у політичних цілях антропоніми, що містять ремінісценції на відомих політичних діячів і політичні події, які відбулись наприкінці XIX – на початку XX ст. і більшість із яких була пов’язана з революційними подіями початку XX ст. в Росії. Так, наприклад, Big Brother, правитель Океанії, за описом схожий на Сталіна: “... the face of a man of about forty-five, with a heavy black moustache and ruggedly handsome features.” [385] – “...the face of Big Brother, black-haired, blackmoustachio'd, full of power and mysterious calm...” [385, с. 17] – «обличчя чоловіка приблизно сорока п’яти років з густими чорними вусами і грубими, проте симпатичними рисами» [375, с. 5] – «...змінилось обличчям Старшого Брата, темноволосим і з чорними вусами, сповненим сили й таємничого спокою..» [375, с. 20]. При відтворенні цього імені німецькі перекладачі, О. Терех та Д. Іванов вжили кальку: der Grosse Bruder [384; 386] – Великий Брат [374] – Большой Брат [376], а В. Шовкун та В. Голишев – функціональний аналог для першого слова та кальку для другого: Старший Брат [375] – Старший Брат [377]. Наступний персонаж роману, головний ворог Ангсоцу *Emmanuel Goldstein* – ремінісценція на Льва Троцького: “the face of Emmanuel Goldstein, the Enemy of the People.... Goldstein was the renegade and backslider who once, long ago (how long ago, nobody quite remembered), had been one of the leading figures of the Party, almost on a level with Big Brother himself, and then had engaged in counter-revolutionary activities, had been condemned to death, and had mysteriously

escaped and disappeared.... the face of Goldstein... was a lean Jewish face, with a great fuzzy aureole of white hair and a small goatee beard – a clever face, and yet somehow inherently despicable, with a kind of senile silliness in the long thin nose, near the end of which a pair of spectacles was perched” [385, с. 13]. – «на екрані з’явилося обличчя Емануїла Голдштайна, ворога народу. Голдштайн був ренегатом і віровідступником, який колись давно (наскільки давно, ніхто вже й не пам’ятав) був одним із провідних функціонерів Партії і майже не поступався за впливовістю самому Старшому Братові, а потім зайнявся контрреволюційною діяльністю, був засуджений на смерть і незбагненим чином кудись утік і пощез... обличчя Голдштайна... було худе єврейське обличчя з пухнастим ореолом сивого волосся й маленькою цапиною борідкою – розумне й водночас внутрішньо жалюгідне з виразом старечої недоумкуватості, яку підкреслював довгий тонкий ніс, на самому кінчику якого притулилися окуляри» [375, с. 17]. При перекладі цього власного імені німецькі перекладачі, В. Голишев та О. Терех вжили транслітерацію: *Emmanuel Goldstein* [384; 386] – *Эммануэль Голдстейн* [377] – *Еммануїл Голдстайн* [374], а Д. Іванов та В. Шовкун – транслітерацію і транскрипцію: *Эммануэль Гольдштейн* [376] – *Емануїл Голдштайн* [376].

Таким чином, у перекладах антропоніми були відтворені за допомогою кальки в 71% випадків, транскрипції та транслітерації в 24% та функціонального аналога в 5% випадків.

Мовна гра спостерігається й на рівні 4 аббревіатур. Дж. Орвелл навмисно скорочує слова таким чином, щоб вони набували двозначності, наприклад слово *Ministry* (Міністерство) він скорочує до *Mini-*, що також може бути скороченням від «minimum» і згідно з контекстом теж має сенс: *Minipax* від the Ministry of Peace (Міністерство Миру), яке займалося війною; *Miniluv* від the Ministry of Love (Міністерство Любові) – підтримувало закон та порядок і навіювало страх; *Miniplenty* від the Ministry of Plenty (Міністерство Достатку) – відповідало за економіку, яка була в жахливому стані; *Minitrue* від the Ministry of Truth (Міністерство Правди),

яке завідувало всією інформацією, керувало розвагами, освітою та мистецтвом, а також пропагандою. Слід зазначити, що замість «peace» Дж. Орвелл вжив у аббревіатурі латинське слово «рах», а замість «love» оказіональну форму «luv», яка має ту саму вимову, що й повна форма. При відтворенні цих аббревіатур всі перекладачі вжили кальку від повних назв у 95% випадків, але в 3% випадків було застосовано транслітерацію, в 2% випадків функціональний аналог. К. Вагензайль та М. Вальтер вжили кальку: *Miniwahr, Minilieb, Minifluß* [384] – *Miniwahr, Minilieb, Minifülle* [386] та транслітерацію: *Minirax* [384; 386]. О. Терех вжив кальку, але перше слово скоротив до форми «мін» і не зберіг закладену Дж. Орвеллом мовну гру, а друге слово теж скоротив: *мінправ, мінмир, мінлюб, міндост* [374]. В. Шовкун та В. Голишев також скористались калькою з аббревіацією другого слова: *Мініправа, Мінімир, Мінілюб, Мінідос* [375] – *миниправ, минимир, минилюб, минизо* [377]. Д. Іванов вжив кальку та функціональний аналог в останньому прикладі: *Миниправа, минимир, минилюбовь, минимного* [376]. Отже, аббревіатури були відтворенні в перекладах за допомогою кальки та функціонального аналогу.

Мовну гру також знаходимо в романі на рівні 3 гасел, що відображають світогляд людини «нового світу», наприклад: “WAR IS PEACE. FREEDOM IS SLAVERY. IGNORANCE IS STRENGTH.” [385]. У перекладі всі перекладачі відтворили ці гасла за допомогою кальки: “KRIEG BEDEUTET FRIEDEN. FREIHEIT IST SKLAVEREI. UNWISSENHEIT IST STÄRKE“ [384;386] – «ВІЙНА – ЦЕ МИР. СВОБОДА – ЦЕ РАБСТВО. НЕУЦТВО – ЦЕ СИЛА» [374; 375] – «ВОЙНА – ЭТО МИР. СВОБОДА – ЭТО РАБСТВО. НЕЗНАНИЕ – ЭТО СИЛА» [377; 376].

Таким чином, прийом гри у всіх перекладах було відтворено за допомогою кальки у 85% випадків, транскрипції та транслітерації в 12% та функціонального аналогу в 3% випадків.

Третій стилістичний прийом, використаний у метамові роману, ідеологічний. Дж. Орвелл вживає графони та повтори, які слугують для

вираження основних ідей партії, ідеології, гасел та для посилення впливу значимих ідей, акцентування точок емоційної напруги. Капіталізація, курсив, фігурне розташування тексту на сторінці набувають прагматичного навантаження (експресивно-означального, емоційно-оцінного, естетичного). Постійне повторення тих самих ключових фраз дозволяє автору створити внутрішню атмосферу напруженості, виділити ключові точки сюжету, підкреслити жорсткість приписів.

Наприклад, гасло:

WAR IS PEACE
FREEDOM IS SLAVERY
IGNORANCE IS STRENGTH.

повторюється у тексті шість разів. Повтор ключової фрази акцентує тоталітарну лінію партії. Капіталізація та фігурне розташування на сторінці гасла партії привертає до нього більше уваги. Те ж саме можна казати про наступне гасло: “BIG BROTHER IS WATCHING YOU” [385], а також протилежне від партійного гасло, яке постійно крутилось у голові головного героя-протагоніста і мало такий графічний вигляд:

DOWN WITH BIG BROTHER
DOWN WITH BIG BROTHER
DOWN WITH BIG BROTHER
DOWN WITH BIG BROTHER

Графічне зображення та повтори гасел були відтворені в 100% випадків за допомогою кальки всіма перекладачами. Що стосується okazionalizmів, пов'язаних із пропагандою, то автор виділив їх у тексті курсивом: *Newspeak*, *Hate Week*, *doublethink*, *goodthinkful*, *duckspeak*, *blackwhite*, *bellyfeel*, *goodthink*, *crimethink*, *thoughtcrime*, *facecrime*, *ownlife*, *vaporized*, *orthodoxy*, *goodsex*, *sexcrime*, *prolefeed* та ін. У перекладі всі перекладачі відтворили задум автора, крім О. Тереха, який не виділив ці слова графічно.

Таким чином, у всіх перекладах такі стилістичні прийоми, як просторово-часова локалізація, ігровий та ідеологічний були відтворені у 83% випадків завдяки кальці, в 12% – транскрипції та транслітерації, в 3% – функціональному аналогу і в 2% випадків таким прийомам, як лексичне додавання, смисловий розвиток та доместикація.

4.4. Відтворення стилістичних особливостей метамови “Nadsat” у перекладах

Роман «Механічний апельсин» належить до групи текстів, які кидають виклик перекладачеві та його професіоналізму. Присутні в «Механічному апельсині» приховані смисли розкриваються за рахунок залучення читача в ігрові відносини з мовною оболонкою твору. Розгадуючи ті чи інші мовні ребуси, зіставляючи комбінації ігрових ефектів, що досягаються автором на мовному рівні, читач рухається до осягнення його художніх таємниць. «Механічний апельсин» свідомо структурований із таким розрахунком, щоб осягнення його мовної специфіки могло стати передумовою для повноцінного розуміння метамови роману, зашифрованих у ній авторських тез.

Стилістичний прийом просторово-часової локалізації також присутній у метамові “Nadsat”. Як і в романах О. Гакслі «Прекрасний новий світ» та Дж. Орвелла «1984», вигадана мова використовується автором як імпліцитний засіб створення хронотопу художнього тексту. У романі прийом просторово-часової локалізації актуалізується в комбінації з ігровим – через алюзію.

Що стосується топонімів, яких у романі 23, то вулиці та площі міста, де відбувається дія роману, Е. Берджесс називає на честь видатних діячів політики й культури Англії, наприклад Marghanita Boulevard [379, с. 8] – Бульвар Марганіта [369, с. 9] – der Marghanita Boulevard [380, с. 11] – бульвар Марганіта [370, с. 3] – бульвар Марганіта [371, с. 2] – був названий на честь англійської письменниці й літературного критика Марганіти Ласки.

Наступний топонім Attlee Avane [379, с. 11] – Етлі-авеню [369, с. 14] – Attlee Avane [380, с. 16] – Эттли-авеню [370, с. 5] – Эттли-стрит [371, с. 4] – отримав свою назву на честь Клементя Еттли, лідера лейбористської партії та прем'єр-міністра Англії в 1945–1951 рр. У зв'язку з Kingsley Avenue [379, с. 105] – Кінгслі-авеню [369, с. 122] – Kingsley Avenue [380, с. 158] – Кингсли-авеню [370, с. 70] – Кингсли-авеню [371, с. 39] – можливі кілька варіантів тлумачень. Швидше за все, Кінгслі-авеню названа на честь Кінгслі Еміса – романіста і друга письменника. Однак варто зважати й на інші варіанти. У цьому випадку можлива алюзія на Kingsway (реальну вулицю в центрі Лондона) і на Чарльза Кінгслі, священника, вчителя і письменника, чий роман був популярний у Вікторіанську епоху. Ці та інші топоніми роману відтворюються всіма перекладачами за допомогою транскодування (транскрипції або транслітерації) в 99% випадків, за винятком Attlee Avane, що в перекладі Є. Синельщикова перетворюється з *авеню* на *стрит*, тобто відбувається функціональна заміна: Эттли-стрит [371, с. 4].

У романі також згадується відоме радянське місце – магазин «Мелодія»: "It had the gloomy name of MELODIA, but it was a real horrorshow mesto and skorry, most times, at getting the new recordings" [379, с. 36]. – "Sie hieß gluprigerweise MELODIA, war aber sonst echt horrorshow und meistens echt skorri im Herbeischaffen der neuesten Aufnahmen" [380, с. 52]. – «Хоч та крамниця мала глупу назву «Мелодія», це було справді гарне місце, де звичайно бистро з'являлися нові записи» [369, с. 42]. – «Название у него было глуповатое: «Melodija», но дело там знали, работали быстро, и там, как правило, проще всего было доставать новые записи» [370, с. 23]. – «...я зашел в мой излюбленный музыкальный салон с глупым названием «Мелоди». Несмотря на название, это было хорошее место, оборудованное стереофоническими бутиками, где каждый мог прослушать выбранный им диск» [371, с. 13]. З погляду перекладу відтворення цих топонімів не викликає жодних труднощів. Усі перекладачі вжили транскрипцію, але для російського та українського читача «Мелодія» – відомий топонім і,

виходячи з часу зроблених перекладів, топонім з минулого, що принципово суперечить тексту, який описує майбутнє. Є. Синельщиков у своєму перекладі дає усічену/скорочену форму слова *Мелоди*, тим самим підкреслюючи, що це квазітопонім, а не топонім, широко відомий російському читачу.

У 95% випадків перекладачі транскодують (транскрибують або транслітерують) топоніми, відтворюючи у перекладі алюзійність та гру автора з читачем. Слід зазначити, що російський перекладач Є. Синельщиков більш довільно підійшов до відтворення алюзій у перекладі. Він вживає функціональний аналог у 9% випадків, а в 12% випадків зовсім пропускає окремі фрагменти тексту.

Наступним, і майже основним, стилістичним прийомом метамови “Nadsat” у «Механічному апельсині» є ігровий, що властиво практично всім романам-антиутопіям і виявляється на різних рівнях мовної структури. Саме він забезпечує превалювання в тексті прийомів ігрової поетики, а отже і визначає методики перекладу, або перекладацькі стратегії. На першому етапі гри читачеві необхідно здогадатися, з якої мови запозичений корінь незнайомого слова. Оскільки переважна більшість слів мови “Nadsat” російського походження, то після прочитання кількох сторінок це завдання полегшується.

Друга проблема, яка постає перед читачем, – здогадатися про лексичне значення слів, а саме їхнє контекстуальне значення. У Великобританії російська мова займає далеко не перше місце за популярністю серед опановуваних іноземних мов, і під час читання роману англomовний читач стикається з цілком обґрунтованими труднощами. Завдання ускладнюється тим, що Е. Берджесс навмисно не подає приміток і не супроводжує роман глосарієм.

Єдиними підказками для деяких слів є дубляжі-переклади метамови “Nadsat” англійською: “*a horrorshow crack on the ooko or earhole*” [379, с. 8], або ж англійські слова-«маячки», що стоять у реченні з Nadsat-словами:

“*toothless rot*” [379, с. 10], чи супроводжуються англійським перекладом у дужках: “*a malenky bit of cutter (money, that is)* [379, с. 10].

Лінгвістична гра Е. Берджесса часто базується на таких прийомах, як алюзія та гра слів. І перед перекладачем знову постає складне завдання – відтворити їх у перекладі, не втрачаючи задуму автора.

Алюзійність – один із принципово важливих компонентів роману. «Механічний апельсин» зорієнтований на ерудованого читача, який повинен вловити авторські алюзії, провести паралелі з іншими творами і культурними подіями. І від того, наскільки вдало перекладач відтворює ці підтексти, залежить схожість завдань, поставлених автором перед читачем тексту оригіналу та читачем перекладу. Алюзії, що фігурують у романі, можна поділити на культурологічні, літературні та музичні.

Перш за все, алюзійність проявляється в багатозначній назві роману, яка передбачає кілька варіантів інтерпретації. У статті «Механічний мармелад» (“*Clockwork marmalade*”), опублікованій у журналі “*Listener*” (грудень 1971 р.), Е. Берджесс пише: «Повернувшись із армії у 1945 р., я почув, як один 80-річний кокні в лондонському пабі сказав про когось, що він "дивний, як механічний апельсин". "Дивний" в сенсі "божевільний", а не "гомосексуальний". Ця фраза заінтригувала мене незвичним поєднанням демонічного і сюрреалістичного. Цей традиційний вислів просився в назву книги, в якій поєдналися б традиція і незвичайна техніка» [365, с.271]. Давав він також іншу інтерпретацію назви: «Сім років я прожив у Малайї, а малайською мовою слово «*orang*» значить «людина», так що волею-неволею і в англійському *orange* мені чується щось живе, від початку славне і симпатичне, і я не можу не роздумувати про те, що відбувається, коли ці самі *orang* у тоталітарній державі перетворюються на бездушні механізми» [365, с. 370]. Третя інтерпретація назви роману пов’язана зі Стивеном Дедалом з «Улісса» Д. Джойса, який сприймає світ як «стиснутий біля полюсів апельсин», а людину – як мікрокосм. Людина подібна до яскравого солодкого й ароматного плоду, що росте на дереві, і будь-яка спроба

змінити чи обмежити її – це намагання перетворити її на механічну істоту» [365, с. 355] . У тексті головний герой асоціює себе саме з механічною істотою: «А я, я? Як же я? Ким я тепер став? Такою собі твариною чи, може, й собакою? А може, я вже став механічним апельсином?» [369, с. 116].

Відповідно до контексту роману, всі три варіанти значення слова мають право на існування. Але всі перекладачі обирають варіант, пов'язаний саме з «апельсином», ставлячи перед читачем завдання зрозуміти самостійно, що мав на увазі автор.

Особливу роль у романі відіграють алюзійні антропоніми. За визнанням самого автора, «Алекс (Alex) був задуманий як антигерой, тому в його імені повинно бути щось героїчне. Alexander – це "вождь народу". З іншого боку, Alex може означати "a lex (icon)", тобто "той, хто говорить власною мовою". Крім того, "lex" латиною означає "закон", а префікс "a" вказує на заперечення, тобто це людина, що живе поза законом» [379, с. 3]. З ім'ям Алекса перегукується й ім'я іншого персонажа, Ф. Олександра – письменника, автора власного «механічного апельсина». І знову Е. Берджесс грає з читачем. Всі перекладачі відтворили це ім'я за допомогою транскрипції, і оскільки це інтернаціональне ім'я, то алюзійність та подвійність значення імені в перекладах збереглись: Alex [380] – Алекс [369] – Алекс [370] – Алекс [371].

Деяким іменам головних героїв також притаманна ігрова специфіка. Е. Берджесс надає друзям та ворогам Алекса «промовисті» імена, котрі мають декілька значень в англійській мові. Автор обіграє ці значення у романі, і перед перекладачем постає завдання відтворити цю гру та імпліцитне значення власних імен у тексті перекладу. Так, наприклад, ім'я члена банди Алекса *Dim*. Одним зі значень слова "dim" в англійській мові є «темний, неясний» або «дурень». У тексті Е. Берджесс дає опис, чому саме Dim: "Dim being really dim" [379, с. 5], далі відображає сутність цього персонажа: "Dim not ever having much of an idea of things and being, beyond all shadow of a doubting thomas, the dimmest of we four" [379, с. 6].

Відтворюючи ім'я Dim, російські перекладачі використовують прийом доместикації, зберігаючи асоціацію, пов'язану з цим іменем. Так, В. Бошняк обирає ім'я *Тёма* – «*Тём*, причем *Тём* был и в самом деле парень темный, в смысле *glуpyи*» [370, с. 1]. Це може бути натяком на російське висловлювання «Тёма – Митин брат» (Діма і Мітя в російській мові вважаються одним іменем), що має імпліцитне значення «так само дурний» – «...так ведь с *Тёма*-то какой спрос, он вообще соображал слабо, как по *zhizni*, так и вообще, ну, темный, в общем, самый *тёмный* из всех нас» [370, с. 2], а можливо, за співзвуччям: *Тём* – *тёмный*, тим самим досягаючи гри з читачем. Є. Синельщиков обирає ім'я *Кир* («Кирилла-дебила») [371, с. 1] – «...особенно у *Кира* – так природа компенсировала недостаток ума у этого сучьего потроха» [371, с. 2], – яке набуває відповідного імпліцитного значення лише у поєднанні зі словом «дебил». Незважаючи на те, що російські перекладачі змінили ім'я головного персонажа на суто російські варіанти, певною мірою їм вдалося зберегти ту смислову та емоційну забарвленість, пов'язану з описом характеру героя, котра присутня в оригіналі. Український перекладач О. Буценко застосував лексичне додавання та прийом смислового розвитку для відтворення імені в тексті перекладу за допомогою транскрипції: «*Дим* (цей справді-таки був дурний, як дим)...» [369, с. 6]. – «...а сердега *Дим* ... він узагалі не відзначався кмітливістю й був «найдимніший» з усіх нас чотирьох, справжній тобі Хома невірний» [369, с. 7]. Виходячи з контексту, цей опис не відповідає дійсному характеру персонажа. Німецький перекладач В. Креге зберігає лексичне значення імені за допомогою кальки, трансформуючи його в *Doofie*, від німецького прикметника *doof* – *дурний*: "*Doofie*, der so hieß, wie er war ..." [380, с. 7]. – "...der gute *Doofie*, und war ohne jeden Schatten eines Zweifels der Dümme von uns vier" [380, с. 8].

Друге ім'я (*Bully*) з'являється у 21 главі й належить одному з членів нової банди Алекса. В англійській мові існує слово *bull* – *бик* і *bully* – *задира*, *хуліган*, тобто Е. Берджесс знов грає зі словами, обидва значення

пасують цьому персонажу: "...and my three droogs, that is Len, Rick, and *Bully* being called *Bully* because of his bolshly big neck and very gromky goloss which was just like some bolshy great bull..." [379, с. 140]. Український перекладач, як і його російський колега В. Бошняк, обирають для перекладу ім'я Бугай: «...і три мої кенти – Лен, Рік і Бугай – того так прозвали за його жірную шию і дуже громкій голос, наче справді ревів здоровенний бугай...» [369, с. 162] – «...с тремя когешами – Леном, Риком и Бугаем, которого так прозвали за толстую *bytshju* шею и громкий *bytshi kritsh*» [370, с. 85], використовуючи прийом функціональної заміни, при цьому відтворюючи тільки імпліцитне значення і втрачаючи гру зі смислами, а також змінивши акценти. Так, в іншому епізоді український перекладач використовує прийом смислового розвитку й використовує слово *бугай* замість ублюдок (*bastard*) саме для опису статури персонажа, створюючи порівняння: "A real big heavy great *bastard* he was," Dim kept saying" [379, с. 13]. – «Одначе той гад здоровий як *бугай*, – зауважив Дим» [369, с. 15]. Німецький перекладач при відтворенні імені традиційно вжив транслітерацію: "...und meine drei Droogs Len, Rick und Bully. Bully hieß Bully, weil er so einen bolschigen Stiernacken hatte und einen sehr lauten Goloß, der sich anhörte, wie wenn ein bolschig großer Stier...." [380, с. 209], відтворюючи при цьому також імпліцитне значення, але втрачаючи гру зі смислами. В перекладі Є. Синельщикова це ім'я відсутнє.

Третє ім'я, яке обіграє Е. Берджесс, це ім'я ватажка другої банди *Billyboy*. Йому автор також надає характеристики, виходячи зі значень цього слова. В англійській *billyboy* позначає морський термін: *биллибой, такелажное парусное судно*; а якщо розглядати *billy-* як частину складного слова, то в поєднанні з *-goat* це буде означати «самець цапа», і Е. Берджесс враховує ці два значення, описуючи персонажа: "Billyboy was something that made me want to sick just to viddy his fat grinning litso, and he always had this von of very stale oil that's been used for frying over and over..." [379, с. 15] та "Well, if it isn't fat stinking billygoat Billyboy in poison. How art thou, thou

globby bottle of cheap stinking chip-oil?" [379, с. 16]. Російські та німецький перекладачі транслітерують це ім'я, залишаючи морське значення Біллібой, але втрачаючи гру, закладену автором. Український перекладач підійшов більш творчо до перекладу цього імені, задіяв прийом функціональної заміни і відтворив *Billyboy* прізвиськом *Баржа*: – «Коли я бачив *Баржу*, мене аж нудило від його самовдоволеної масної пики й жахливої воні від пересмаженої олії, якою він просмердівся наскрізь...» [369, с. 18] і «Та це ж гладкий смердючий цап *Баржа*! То як тобі ведеться, ти, бутель дешевої олії для смаження?» [369, с. 19]. У перекладача образ цього персонажа асоціюється з чимось громіздким і брудним, просоченим смердючим маслом або мазутом. Тобто, при відтворенні цього імені він використовує прийом смислового розвитку, а саме метафору.

Метод лікування, якому піддають Алекса, названий Ludovico: "I take it you're referring to Ludovico's Technique" [379, с. 67]. – «Ти, мабуть, маєш на увазі метод Людовіка?» [369, с. 79]. – «Я так понял, что ты имеешь в виду метод Людовика» [370, с. 44]. – «Наверное, ты имеешь в виду методику Лудовико?» [371, с. 23]. – "Ich glaube, du meinst die Ludovico-Methode" [380, с. 99] – назва перегукується з іменем улюбленого композитора Алекса Людвіга ван Бетховена, під музику якого й відбувається перегляд «лікувальних» фільмів. Самого Бетховена Алекс називає Ludvig van, така фамільярність вказує на особливо близьке ставлення Алекса до нього як до одного зі своїх друзів або родичів. Усі перекладачі, крім Є. Синельщикова, транслітерували ім'я: Ludvig van [380] – Людвіг Ван [369] – Людвиг ван [370]. Є. Синельщиков частково одомашнює (доместикає) ім'я композитора і за допомогою транслітерації та додавання літери «и» перетворює Ludvig van на Людвиг Иван [371], замінюючи префікс *van*, характерний для голландських прізвищ, на російське ім'я *Иван*, і тим самим перетворюючи його на okazionalne власне ім'я завдяки доместикації. За іменем Felix M. [379, с. 147] – Фелікс М. [369, с. 170] – Felix M. [380, с. 220] – Феликс М. [370, с. 98] – захований німецький композитор Фелікс Мендельсон.

Ще одним важливим аспектом стилістики «Механічного апельсину» є зорієнтованість на слухове сприйняття. У цьому сенсі принциповою стає відсутність додатку-глосарія. Головним у всіх елементах метамови “Nadsat” є утворюваний ними слуховий ефект. Ім’я, графічне оформлення якого може спантеличити читача, під час вимовляння вголос стає прозорим. Автор використовує так званій “eye dialect”, написання слова так, як воно сприймається на слух. Наприклад, за іменем Peebee проглядають ініціали англійського поета P. B. Shelley: “a poet veck called Peebee Shelley” [379, с. 12] / masked like Peebee Shelley [379, с. 24] – «поета Пе Бе Шеллі» [369, с. 14] – «по имени П. Б. Шелли» [370, с. 5] – «в несчастного поэта Пи Би Шелли» [371, с. 4] – “mit einem Poesiefecken namens Shelley” [380, с. 16] / der die Maske von Pibi Shelley [380, с. 29]. Німецький та російський перекладач Є. Синельщиков транскрибували ім’я та прізвище, український – відтворив ім’я за допомогою кальки, а прізвище за допомогою транскрипції. Всім трьом перекладачам вдалося передати задум автора. В. Бошняк вжив ініціали замість імені, і таким чином не зберіг авторську ідею.

За тим самим принципом Е. Берджесс використовує транскрипцію англійських літер M ("em") і P ("pee") замість "Ma" і "Papa": "Of those droogs I had slooshied but one thing, and that was one day when my *pee* and *em* came to visit and I was told that Georgie was dead" [379, с. 62]. – «Щодо кентів, то я дізнався лише одне: якось *те* і *ем* прийшли мене навідати й розповіли, що Джорджі загинув» [369, с. 73]. Український перекладач використовує кальку: *те* від «тато», *ем* від «мама». А німецький транскрибує: "Von diesen Droogs hatte ich nur eines gehört, und zwar an dem Tag, als mein *Pe* und meine *Em* zu Besuch kamen und mir erzählen, dass Gergie tot war" [380, с. 92]. Російський перекладач В. Бошняк використовує скорочення замість перших літер слів: «Об этих своих бывших друзьях я здесь услышал всего один раз, когда навестить меня пришли *па* и *ма* и рассказали мне, что Джорджика уже нет» [370, с. 41], але не зберігає первинний задум. Є. Синельщиков також відійшов від задуму автора й відтворив ці слова за допомогою власних,

утворених від англійських “mother” та “father” шляхом транскрибування: «Один из них, как я узнал от посетивших меня *мазера* и *фазера*, а именно Джоша, был уже мертв» [371, с. 21]. Відносно слова *батько* Е. Берджесс створює додаткові варіанти з урахуванням фонетичного ефекту, повтору одного складу, *dadada*: “What it was going to be now, brothers, was homeways and a nice surprise for *dadada* and mum, their only son and heir back in the family bosom” [379, с. 105]. – «Пора вже було, братики, хилити додому й зробити приємний сюрприз *татусеві* та матусі – єдиний їхній син і спадкоємець повернувся в сімейне лоно!» [369, с. 122]. – “Zunächst mal, dachte ich, eine nette Überraschung für meinen *Dadada* und meine Mamm, wenn ihr einziger Sohn und Stammhalter heimkehrte an den Busen der Familie“ [380, с. 157]. – «Видимо, домой, блин, пора преподнести сюрприз *nanane* с мамой: сын, дескать, вернулся, снова он в лоне семьи» [370, с. 64]. – «Пока я решил гоу хоум, обрадовать мом и *дада* и прижаться к их бузом» [371, с. 39]; та *papapa*: “...then I remembered that the gazetta did not arrive till *papapa* had gone off to his work” [379, с. 106]. – «...а тоді згадав, що її приносять уже після того, як *татусь* іде на роботу» [369, с. 123]. – “...aber die Gazette kam ja auch immer erst, wenn *Papapa* schon zur Arbeit weg war” [380, с. 159]. – «и тут я вспомнил, что газету ведь доставляют уже после того, как *nana* уйдет на работу» [370, с. 64]. У Є. Синельщикова цей епізод відсутній, а в першому фрагменті він транслітерує *dadada*, залишаючи авторський фонетичний задум у скороченій формі – *дада*. Однак для російськомовного читача ця транслітерація асоціюється з російським ствердженням «да». Німецький же перекладач знову дотримується транслітерації в перекладі оказіональних слів. Український перекладач замінює оказіоналізм узуальним словом *татусь* в обох епізодах, а В. Бошняк – у першому фрагменті за допомогою кальки передає авторське фонетичне повторення *nanana*, в другому – транслітерує з усиченням слова – *nana*, перетворюючи його на узуальне.

Важливу роль у тексті роману відіграє також обіграння лексики англійської та російської мов. Так, *голова* трансформується в *gulliver* [379, с.

17] – «голівер» [369, с. 19], тобто з'являється алюзія на роман Д. Свіфта. Німецький перекладач дотримується цієї алюзії та транслітерує її як Gulliver. У російських перекладах В. Бошняк перекладає – *тыква* [370, с. 27], а Є. Синельщиков – *башка/голова* [371, с. 14] – тобто, в обох випадках вживається прийом функціональної заміни, за якої втрачається алюзійність слова і, натомість, з'являються сленгові варіанти.

Наступне російське слово *хорошо* Е. Берджесс перетворює на яскраву «виставу жахів» – *horrorshow*: "We were doing very *horrorshow*, and soon we had Billyboy's number-one down underfoot, blinded with old Dim's chain and crawling and howling about like an animal, but with one fair boot on the gulliver he was out and out and out" [379, с. 16]. – «Ми працювали *отлично*, і невдовзі перший Баржин помічник, засліплений Димовим ланцюгом, опинився на землі. Він рачкував і завивав, як звір, аж поки дістав ще й добрячий удар черевиком по голіверу й відразу вгамувався» [369, с. 19]. Український перекладач відтворив okazionalne слово за допомогою функціональної заміни російським словом *отлично*, яке не має відтінку жахливого, що присутній в оригіналі. У німецькому перекладі за допомогою транслітерації також нівелюється почуття жаху, якщо читач не знає значення цих англійських слів: "Wir waren jetzt echt *horrorshow* gut drauf, und bald hatten wir Billyboys Nummer eins unter den Füßen, von des braven Doofie sausenden Kette geblendet, und er kroch und brüllte herum wie ein Tier, bis ein einziger Stiefeltritt an den Gulliver ihm den Rest gab" [380, с. 23]. Перекладачу не вдалося відтворити гру слів автора та емоційне сприйняття цього слова в даному епізоді.

Окрім того, автор обіграє поняття *horrorshow* як *show of horrors*, що не завжди можливо передати в перекладі: "This must be a real horror show film if you're so keen on my viddying it". And one of the white-coat vecks said, smecking: "Horrorshow is right, friend. A real show of horrors' " [379, с. 81]. – «Це має бути справді *гарний* фільм, коли ви так дбаєте, щоб я його увідел. – Ще й який *гарний*, друже! – засміявся у відповідь один із білохалатників. –

Справжній *фільм жахів*» [369, с. 94]. Цей переклад втратив гру слів унаслідок буквального відтворення оказіонального слова. Російські перекладачі підійшли до відтворення гри слів оригіналу по-різному: «Попытавшись усмехнуться, я сказал: – Ничего себе, *obaldennyje*, vidatt, вы мне фильмы показывать собираетесь, если так настаиваете, чтобы я смотрел их. – На что один из санитаров с улыбкой ответил: – *Obaldennyje?* Что ж, ты, брат, прав. Увидишь – *обалдеешь*, это точно!» [370, с. 54]. У своєму перекладі В. Бошняку вдалося відтворити гру слів завдяки розмовному слову «обалдеть», у котрого є пряме і непряме значення, які він розмежував за допомогою графічного зображення. Непряме значення передається через латинську транслітерацію, а пряме – через кирилицю. Є. Синельщиков вживає сленгове слово *клевый* у переносному значенні та дослівний переклад у прямому значенні *Отличный фильм ужасов*: «Я вымученно рассмеялся и заметил: – Наверное, это какой-то очень *клевый* фильм, если вы так беспокоитесь о том, чтобы я его посмотрел. – Ты прав, парень, – рассмеялся в ответ один из медмэнов, – *Отличный фильм ужасов*. Надеюсь, он тебе понравится» [371, с. 30]. Таким чином, у перекладі гра слів повністю втрачена. Німецький перекладач, як і в більшості випадків, транслітерує оказіоналізми, що утворюють гру слів, але гру англійських слів: "Und einer von den Weißkitteln schmitzte auch und sagte: "*Horrorshow* kann man da wirklich sagen, mein Freund! Eine richtige *Show des Horrors*" [380, с. 120].

Слово *кіно* (англ. cinema) Е. Берджесс передає таким чином, що воно співвідноситься з гріховністю *sinny*, оскільки саме воно стає знаряддям катування Алекса, а кінозал – місцем екзекуції: "I expected this morning that I would be itting as usual to the sinny mesto in my pyjamas and toofles and overgown" [379, с. 96]. – «Я гадав, що цього ранку порулю до *кіноместа*, як завжди, в піжамі, тапочках і халаті» [369, с. 112]. – «В то утро я ожидал, что меня, как обычно, в пижаме и тапочках поведут в этот их *кинозал*» [370, с. 65]. – «Я приготовился отправиться в *комнату ужасов*, как обычно, в пижаме и шлепанцах» [371, с. 36]. – "Ich hatte erwartet, dass ich an diesem

Vormittag wie üblich in Pyjama, Pantoffeln und Bademantel zu diesem *Kino-Mesto* itzen würde" [380, с. 143]. Наведені приклади демонструють, що перекладачі не повністю зберегли авторський задум і не відтворили той подвійний смисл, який був закладений в оригіналі. В українському та німецькому перекладах використовується калька: *the sinny mesto* – *кіномєста*, в російських – функціональна заміна: *кинозал, комнату ужасов*, тобто експліцитний смисл збережений, а імпліцитний втрачений.

Внутрішня структура російського *одинокий* уявляється Е. Берджессу як поєднання *oddy-knocky* (*oddy* – від англ. *odd* – дивний, незвичний; друга частина слова утворена від англ. *knock* – стук, удар), тобто автор закладає прихований смисл у таке транскодування: "A malenky bit bezoomny she was, you could tell that through spending her jeezny on her *oddy-knocky*" [379, с. 48]. Український перекладач за допомогою прийому смислового розвитку, відповідно до оригіналу, вкладає прихований смисл в утворений ним okazionalizm, але не той, який заклав автор: «Схоже, вона трохи схибнула від *самко-мотної* жінні» [369, с. 58]. У російському перекладі В. Бошняка та в німецькому відтворюється експліцитний смисл і втрачається імпліцитний: «Видать, спятила от своей *zhizni* в *odinotshestve*» [370, с. 32]. – "Ein malenkiges bißchen beschummert war sie wohl auch, das merkte man, wahrscheinlich weil sie zu lange ganz für sich *allein* gelebt hatte" [380, с. 70]. У перекладі Є. Синельщикова цей епізод відсутній.

Якщо спробувати на концептуальному рівні зробити певні підсумки теоретичного характеру, то можна стверджувати, що гра слів, як один зі стилістичних прийомів, присутніх у метамові "Nadsat", суттєва насамперед тим, що саме вона найбільшою мірою надає стилю письменника ігрової специфіки. Гра з лексичними одиницями вигаданої мови "Nadsat" націлює потенційного читача «Механічного апельсина» на сприйняття і пошук усіх тих ігрових структурних особливостей, які закладені в метамові роману, але в перекладах у 65% випадків не вдалось відтворити гру зі смислами та імпліцитне значення слів, хоча експліцитне значення та алюзійність

антропонімів було відтворено у всіх перекладах. Перекладачі застосували транскрипцію та транслітерацію в 45% випадків, кальку в 17%, функціональну заміну в 19%, смисловий розвиток в 15% та лексичне додавання в 4% випадків.

Лексика метамови “Nadsat” виконує також стилістичний прийом «регуляції дистанції між героєм та читачем», тобто автор створює водночас ефект «очуження» та ефект «довірливої атмосфери». Використання гібридного сленгу дистанціює читачів від подій книги. Зображення сцен насильства в жартівливому тоні, властивому Алексу, створює враження, що описувані події – реальність якогось іншого світу і жодним чином не стосуються читача. Сцени бійок і згвалтувань сприймаються без тієї відрази й трагізму, котрі були б природними, якби автор використовував стандартну англійську. Замість того, щоб змусити нас співчувати, письменник концентрує увагу на мові оповіді. Ось, наприклад, епізод із першого розділу роману, де описано напад Алекса та його банди на старого, який повертався з бібліотеки: "You naughty old *veck*, you,' I said, and then we began to *filly* about with him. Pete held his *rookers* and Georgie sort of hooked his *rot* wide open for him and Dim yanked out his false *zoobies*, upper and lower. He threw these down on the pavement and then treated them to the old boot-crush, though they were hard bastards like, being made of some new *horrorshow* plastic stuff. The old *veck* began to make a sort of chumbling *shooms* – ‘wuf waf wop’ – so Georgie let go of holding his *goobers* apart and just let him have one in the toothless *rot* with his ringy fist, and that made the old *veck* start moaning a lot then, then out comes the blood, by brothers, really beautiful. So all we did then was to pull his outer *platties* off, stripping him down to his vest and long underpants (very *starry*; Dim *smecked* his head off near), and then Pete kicks him lovely in his *rot*, and we let him go." [379, с. 9]. Читаючи роман, англomовний читач не розуміє метамову “Nadsat”, але намагається здогадатись, що саме ці «дивні» та «чужорідні» слова означають у мові підлітків. У перекладах ця «дивність» відтворена по-різному. Так в українському варіанті мова «запелюшників (тобто підлітків)»

[369, с. 127] виглядає так: «"Ах ти ж гидка *розваліна!*" – лайнувсь я, і ми *взялися за старого*. Піт схопив його за *лапи*, Джорджі розтяг йому пальцем, мов гачком, *пасть*, а Дим витяг звідти штучні *зуби* – верхню й нижню щелепи. Він шпурнув ті щелепи на асфальт, а я став товкти їх черевиком. Але вони виявились надто міцні – з нової, *класної* пластмаси. Старий *хрен* щось типу *забулькотів*: – Буль, вуль, муль!.. Тоді Джорджі відпустив його *губкі* й виляском приклався кулаком до беззубої *пасті*, звідки почувся стогін і хлюпнула кров – клас. Далі ми роздягли небораку, стягли з нього верхню *одежду*, лишивши його в довгих трусах (*старінних* – Дим із *сміхом* навіть нахилився, щоб краще їх роздивитись). Насамкінець Піт легенько двигонув учила по *макітрі*, і ми відпустили його з Богом» [369, с. 11]. Тобто вона складається з російських та українських узуальних слів, утворюючи так званий суржик, який є зрозумілим усім і не асоціюється з чимось «дивним» або «чужорідним». Таким чином, функцію «очуження» в українському перекладі відтворити не вдалося.

Але більш складне завдання постає перед російськими перекладачами. Вони повинні зберегти «очуженість» метамови “Nadsat”, яка сама утворена з російської і не є «дивною» або «чужорідною» для російськомовного читача. Метамова “Nadsat” В. Бошняка – це в більшості випадків добре відомі російські слова, як нейтральні, так і стилістично забарвлені, відтворені за допомогою латиниці. На графічному рівні вони мають ефект «чужорідності», але на фонетичному рівні він відсутній: «Поганое ты *otroddje, dadia*, – сказав я, и начали мы *shustritt*. Пит держав его за *руки*, а Джорджик раскрыл ему пошире *pastt*, чтобы Тему удобней было выдрать у него вставные *челюсти*, верхнюю и нижнюю. Он их швырнул на мостовую, а я поиграл на них в каблучок, хотя тоже довольно крепенькие попались, гады, из какого-то, видимо, новомодного *суперпластика*. *Kashka* что-то там нечленораздельное *зачмокал* – «чак-чук-чок», а Джорджик бросил держать его за *gubiohi* и сунул ему *toltshok* кастетом в беззубый *rot*, отчего *kashka* взвыл, и хлынула кровь, блин, красота, да и только. Ну, а потом мы просто

раздели его, сняв все до нижней рубахи и кальсон (*staryh-staryh*; Тем чуть *bashku* себе на них глядя не *othohotal*), потом Пит *laskovo* лягнул его в *брюхо*, и мы оставили его в покое» [370, с. 4]. Також варто зазначити, що 31% слів метамови “Nadsat” у перекладі відтворено узуальними російськими словами. Тобто той ефект, який отримує англомовний читач від метамови “Nadsat”, в 43% випадків відсутній у перекладі В. Бошняка. Є. Синельщиков для відтворення метамови “Nadsat” і збереження ефекту «очуження» транслітерував узуальні англійські слова (так само, як і перший перекладач російською мовою А. Газов-Гинзберг у 1972 р.), але ці слова все ж таки не впливають на читача так, як слова оригіналу, тому що більшість російських читачів вивчає англійську в школі. Наведений далі приклад це демонструє: «...и тогда я говорю: – До этого *извращения* еще не дошло, други. Вот уж мне интеллигенция. Еще шляпу надел. Тут Пит схватил трясущегося *тичера* за *хэндз* и заломил их *бэк*. Дебила резко дернул за поля шляпы и с треском надел на шею. Потом двинул ему в *зубы*. Джоша сорвал с *тичера* очки, примерил их, бросил на тротуар и станцевал на них танец маленьких лебедей, только вместо пуантов на нем были тяжелые солдатские бутсы. *Проф* было что-то *зашипел* беззубым *ртом*, но Пит ткнул пару раз в его *блади хоул*. *Тичер* застонал. Изо рта у него пошла красивая алая *блад*. Она стекала на его белую *шерт* и *траузерз*. Это было великолепное зрелище! Наконец нам это надоело. Разрезав *тичерз дресс* на куски, мы разбросали его по всей *стрит*, измочалили *амбреллу* об асфальт и, пнув учителя по разу на прощание, пошли дальше, не обращая внимания на его *лауд стонинг* (кричать у него уже не было сил)» [371, с. 3]. Є. Синельщиков, як і В. Бошняк, не відтворює 45% слів метамови “Nadsat” відповідними okazionalizмами. 39% з них він передає звичайними узуальними російськими словами, 29% сленговими та 32% лайливими, втрачаючи okazionalni слова оригіналу в перекладі: *извращения*, *зубы*, *зашипел*, *ртом*, але компенсує обсяг метамови “Nadsat” в перекладі новими okazionalnymi словами, яких автор не утворював: *тичерз*, *стрит*, *амбреллу траузерз* та ін.

Тобто стверджувати, що саме Є. Синельщикову вдалося відтворити ефект впливу метамови “Nadsat” на читача, не можна ще й тому, що англійські слова в російській мові вживали як елемент сленгу з кінця 60-х років хіпі та фарцовники.

Що стосується німецького перекладу, то завдяки належності німецької мови, як і англійської, до германської групи мов, а російської, на основі якої утворено метамову “Nadsat”, до слов’янської групи, перекладач у 86% випадків транслітерував оказіональні слова і таким чином відтворив «очуженість» цієї метамови в перекладі. Німецький читач отримує такий самий ефект від неї, що й англійський: ““Du schlimmer alter *Feck!*” sagte ich, und wir fingen an, mit ihm zu schäkern. Pete hielt ihm die *Rucken* fest, Georgie hakte ihm die *Flappe* weit auf, und Doofie riß ihm die künstlichen *Zuppis* raus, oben und unten. Er schmiß sie aufs Pflaster, und ich trat mit dem Stiefel drauf, aber sie waren verflucht hart, aus irgendeinem neuen *horrorshow* Plastikzeugs. Der alte *Feck* machte windige *Schumms*, die sich nun alle wie Wiff, Waff und Woff anhörten, und darum ließ Georgie seine Backen los und gab ihm mit der Ringfaust noch eins in die zahnlose *Flappe*, dass der *Feck* ins *Stöhnen* kam, und da war auch schon das Blut, wahrhaft schön, o meine Brüder! Dann zogen wir ihm nur noch die *Oberplattis* aus, dass er im Unterzeug dastand (*starige* lange Unterhosen – Doofie *schmitzte*, bis er nicht mehr konnte), Pete trat ihm einmal akkurat in den *Bauch*, und wir ließen ihm laufen. Er war nur so ein bißchen taumelig, denn wir hatten ihn ja wirklich nur schonend *getollshockt*” [380, с. 13].

У цій сцені в описі зовнішності старого (old veck) автор використовує досить багато оказіональних слів, які називають переважно частини тіла: *rot, rooker, goober, zoobies*; дії: *shooms*; а також інші слова, які описують ситуацію: *horrorshow, platties, starry, smecked, filly*. Завдяки використанню дивних і незвичних для англомовного читача слів акцент у його сприйнятті сцени зміщується з самої дії (акту насильства) на ці нові «кумедні» й незрозумілі поки що слова, які мають, проте, певні негативні асоціації з англійськими словами. Досягнутий ефект цілком відповідає тому змісту,

який В. Шкловський вкладав у поняття «одивнення» («остранение»), а Б. Брехт називав «ефектом очуження» [11, с. 49]. Очуження в поезиці твору грає провідну роль у характеристиці протагоніста. Для формування певного сприйняття образу головного героя Е. Берджесс також використовує ресурси вигаданого сленгу. Читач шокований жорстокістю Алекса, і для посилення цього ефекту автор дистанціює юного злочинця від почуттів його жертв, робить його розповідь безпристрасною й байдужою. Що, на жаль, у 51% випадків втрачається у перекладах.

Перекладачі по-різному відтворили атмосферу цієї сцени. Німецький перекладач 37% слів переніс без змін шляхом транслітерації (*horrorshow*, *platties*), 41% – транскрибував згідно з правилами німецької мови (*Schumms*), у 13% навмисно замінив літери, щоб слово було більше схожим на німецьке, тобто вжив прийом доместикації (*Feck*, *Zuppis*, *schmitzte*, *getollshockt*), в 9% випадків застосував функціональну заміну (замість «рот» – *rot* – він вживає «живот» – *Bauch*). Загалом у цьому епізоді перекладачу вдається на 93% відтворити метамову “Nadsat” завдяки okazionalizмам. Український перекладач задіює русизми в ролі Nadsat-лексикону: *хрен*, *губки*, *одежду*, *старінних*, *смехом*, але через схожість російської та української мов це призводить до відходу від стратегії автора надати Nadsat-словам імпліцитного значення. Також перекладач намагається не вживати те саме слово впродовж усього тексту, як це подано в тексті оригіналу, а використовує синонімічний ряд, навіть у такому маленькому фрагменті: (old) *vesk* – *розваліна*, *старий хрен*, або вживає функціональну заміну – *учила*; *rot* – *пасть*, *макітра*. Цей уривок демонструє, що створена українським перекладачем метамова “Nadsat” побудована у 85% випадків на російських узуальних словах та в 15% випадків на українських словах, належних до сленгу. Російські перекладачі найбільш довільно підійшли до перекладу цього фрагменту, як і всього тексту. В. Бошняк і Є. Синельщиков не перекладають метамову “Nadsat”, а створюють свою власну метамову тексту. В наведеному уривку В. Бошняк транскрибує російські слова, і не

завжди це слова, які належать до метамови “Nadsat” Е. Берджесса, латиницею: *otroddje, dadia, shustritt, pastt, kashka, gubiohi, toltshok, rot, staryh-staryh, bashku, othohotal, laskovo*. Але *руки, челюсти, зачмокал, суперпластика, брюхо* нічим не відрізняються від загальноживаних російських слів. Також перекладач застосовує синонімічні ряди: *dadia, kashka* (від *старикашка* – *starikashka*); *pastt, rot*. Перекладач створює графічну метамову “Nadsat”, яка на фонетичному рівні не відрізняється від узуальної. Імпліцитність у цьому фрагменті твору на 87% втрачена, а отже, і його метамова також. Винятком є тільки власне okazionalne слово *kashka*. Є. Синельщиков створює метамову “Nadsat”, використовуючи англійські слова, записані кирилицею, але 67% цих слів не існує в оригіналі, тобто перекладач застосовує функціональну заміну: *тичер, хэндз, бэк, блади, хоул, шерт, траузерз, дресс, стрит, амбрелла, лауд стонинг*. Okazionalni слова відтворюються узуальними словами з різними лексичними трансформаціями: *извращенец, зубы, зашипел, рот, учитель*. Цей аналіз також демонструє, що німецькому перекладачу вдалося на 91% відтворити задум автора і сконцентрувати увагу читача на «дивних» словах, а не на акті насилля.

О. Буценко не перекладає okazionalni слова українською мовою, але й не форенізує їх, бо російську мову не можна вважати чужою для пересічного мешканця України. Тому перекладач обрав проміжний шлях між двома типами перекладу, який можна схарактеризувати як форенізовано-доместикований, або частково-очужений: “There were three *devotchkas* sitting at the counter all together, but there were four of us *malchicks* and it was usually like one for all and all for one” [379, с. 6]. – «Біля стойки сиділи рядком три *дєвочкі*, але ж нас, *мальчіков*, було четверо, і ми дотримувалися правила: один за всіх, усі за одного» [369, с. 1]. У цьому уривку слова “*devotchkas*” і “*malchicks*” передано за допомогою транслітерації російських слів українськими літерами: «дєвочкі» та «мальчіков». Цей спосіб дозволяє читачеві зрозуміти значення

оказіональних слів і полегшує сприйняття твору, хоча й порушує початковий авторський задум, бо, як ми вже згадували, Е. Берджес в оригіналі залишив усі свої вигадані слова без пояснень. Російські слова, записані українською абеткою, створюють враження «суржиковості», некультурності, маргінальності, тоді як в оригіналі – загадковості, таємничості, зухвальства та виклику соціальним нормам. У цілому в людини, яка читає роман українською, повинно бути таке ж поєднання почуттів щодо «носіїв» метамови “Nadsat”, якби вона читала його в оригіналі: відраза та співпереживання, зацікавленість відверто негативними героями. Однак автор перекладу вирішив поступитися таємничістю метамови “Nadsat” і передати її в комічній формі. Перекладач пропонує варіант начебто аналогічний оригінальному, тільки пристосований до української дійсності, але таким чином втрачає ефект «очуження».

У перекладі В. Бошняка з втратою okazіональних утворень оригіналу ефект «очуження» також втрачається, оскільки слова взято з російської мови, і в них немає «духу» дивності, чужості й незрозумілості. Тобто, незважаючи на те, що перекладач залишає декілька okazіональних слів (*vonn, poni, pitt, deng, vek, ruker, rot* та інші) без змін, вони легко упізнаються російським читачем і сприймаються як звичайні. Сам перекладач коментує свій варіант перекладу метамови “Nadsat” так: «...перекладач змушений застосувати досить умовний прийом, виділяючи в російському тексті слова, що належать до російськомовного жаргону персонажів, латиницею, аби, по-перше, продемонструвати їхню безпосередню перенесеність із тексту оригіналу, а по-друге, примусити читача злегка поміркувати над ними. Латиниця потрібна ще й для того, щоб ці «жаргонні» слова якомога чіткіше відрізнялись від тих самих слів, які зустрічаються у звичайному, не жаргонному мовленні (в нейтральних описах, у мовленні дорослих персонажів і т.д.). Тим більше, що лексично повністю відмежувати їх неможливо, оскільки в основному персонажі як жаргонні використовують звичайні російські загальноживані слова на зразок «мальчик», «лицо»,

«чай» і т.д. Це цілком природно, адже англomовним підліткам немає сенсу обирати з усієї російської мови якісь особливі слівця – для жаргону підійде будь-яке іноземне слово, і в першу чергу якраз просте й найбільш уживане» [370, с. 222].

У перекладі В. Бошняка метамова “Nadsat” у цілому «одомашнюється» завдяки доместикації, і наступний приклад це добре демонструє: ““All right," I said to them, "you *grahzny bratchnies* as you are, you *vonny sods*. Take it, take the lot. I'm not going to crawl around on my *brookko* any more, you *merzky gets*" [379, с. 57] – «Ладно, – сказав я їм, – *ubliudki griaznyje, pidery* вонючие. Пишите, пишите все до конца. Я не собираюсь больше ползать тут на *briuhe, мерзкие вы гады*. [370, с. 35]. У цьому уривку слова *grahzny, bratchnies* та *vonny* передані за допомогою кальки, а *sods*, яке також є лайливим словом в англійській мові й могло б бути перекладене як *надла* (за аналогією з виразом Sod’s Law – «закон підлості»), передається за допомогою функціональної заміни – перекладач перетворює його на нецензурне *pidery*. У виразі “*merzky gets*” перше слово стає звичайним російським словом, а *gets* (застаріла форма від англ. *git* – *йолон*, яка вживається в деяких регіонах Великої Британії) перекладається як *гады*, тобто перекладач вживає генералізацію. В. Бошняк робить мову героя більш брутальною, ніж вона є в оригіналі, це властиво російській мові більше, ніж англійській. Таким чином, О. Бошняк не відтворює оказіональні слова, а утворює власну метамову “Nadsat” на основі російських слів, добре відомих російськомовному читачеві.

У вигаданій мові “Nadsat” також присутній стилістичний прийом «довірливої атмосфери», яка існує між героєм і читачем. Якщо з читачем говорять мовою «закритої» групи, це значить, що його приймають до свого кола. Алекс часто перериває опис своїх «подвигів» прямим зверненням до читача – “*O my brothers!*” чи “*brothers*”: “So, to cut all short, we arrived. *O my brothers*, and I led the way up to 10-8, and they panted and smecked away the way up....” [379, с. 38]. Звернення головного героя до читачів “brothers”, “o

my brothers”, “o my little brothers” у творі спостерігається 240 разів. В українському перекладі це звернення має форми «братики» та «братва», зустрічається майже 200 й 15 разів відповідно та має те ж саме контекстуальне значення, що й в оригіналі, тобто дружнє ставлення головного героя до читачів, впускання їх у свій світ: – «Одне слово, приїхали ми, *братики*, і я повів ципок до квартири 10-8. Поки ми дерлися сходами нагору, вони відсапувались і сміялись...» [369, с. 44]. Але слід зазначити, що для української мови більш уживаним є звернення «брат», «брати», «братки», «братва», «братани», дуже поширене серед українських кримінальних банд. Форма «братики» має зменшувально-пестливу конотацію, і тому відповідає англійському “o my little brothers”, але не українському кримінальному та підлітковому сленгу. Воно має в тексті перекладу ту ж саму імпліцитну функцію, що і в тексті оригіналу, наприклад: “But then I counted odin dva tree and went ak ak ak with the britva, though not at litso or glazzies but at Georgie's nozh-holding rooker and, *my little brothers*, he dropped” [379, с. 44]. – «Тут я полічив: «Адін, два, трі!» – й чиркнув бритвою – взз-взз! – але не по ліцу чи глазам Джорджі, а по його руці, що стискала тесак, і він таки випустив його, *братики*» [369, с. 51]. Звернення «брати», «братки» та «братва» більше відповідає англійському “brothers”, “o my brothers” з урахуванням культурного аспекту, наприклад: “A terrible grahzny vonny world, really, *O my brothers*. And so farewell from your little droog” [379, с. 148]. – «Який справді жахливий, грязний і вонючий цей світ, *братва*» [369, с. 173], і другий приклад: “But you, *O my brothers*, remember sometimes thy little Alex that was” [379, с. 149]. – «Тільки ви, братики, згадуйте часом свого маленького Алекса» [369, с. 173]. В останньому прикладі у вислові *thy little Alex* займенник *thy* вказує на близьке ставлення головного героя до читача.

У перекладі В. Бошняка це звернення відсутнє протягом усього роману, і таким чином прийом «довірливої атмосфери» втрачається. В перекладі Є. Синельщикова в першій частині це звернення відсутнє (у

частині, де Алекс зі своїми друзями здійснює злочини), що дистанціює читача від Алекса, у другій (коли він потрапляє до в'язниці) лише тричі з'являється звернення до читачів «друзья мои и братья», і у третій (коли Алекс виходить на свободу іншою людиною) перекладач вживає звернення «братья», «братцы» лише 5 разів: «И домой я пришел, братцы!» [371, с. 45]; «друзья» і «друзья и братья»: «И тут, друзья мои и братья, началась демонстрация кинофильма...» [371, с. 30]. У перекладі Є. Синельщикова Алекс звертається до читачів тільки в моменти відчаю. Таким чином, російські перекладачі відійшли від задуму автора й дистанціювали головного героя Алекса від читача. Німецький перекладач відтворює звернення головного героя до читача за допомогою кальки: *"o meine Brüder,* і таким чином зберігає «довірливу атмосферу».

Переривання лінійної оповіді вигуками «О братики!» й ті випадки, коли Алекс говорить про себе у третій особі та грайливо називає себе "Handsome young Narrator" або "Your humble Narrator", можна трактувати як прояв ігрового стилю – авторський коментар, що руйнує ілюзію реальності зображуваних подій і цілісності тексту. Цей аспект повністю втрачений у перекладі В. Бошняка і відсутній у Є. Синельщикова, але зберігається в О. Буценко та В. Крєге.

Таким чином, метамова "Nadsat" дійсно викликає певні труднощі при відтворенні у перекладі з погляду як зовнішньої форми, експліцитної, так і внутрішньої – імпліцитної, особливо це стосується перекладу російською, а також українською мовами.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО РОЗДІЛУ

При відтворенні стилістичного аспекту метамови роману «Механічний апельсин» перекладачам не вдалося зберегти в повному обсязі

стилістичні прийоми у своїх перекладах. У цілому, перекладачі відтворили стилістичний прийом «просторово-часової локалізації» завдяки транслітерації та транскрипції в 91% випадків в українському перекладі, в 93% випадків в російських перекладах, а в німецькому, завдяки доместикації, в 92% випадків перекладачу вдалося перенести події роману з Англії до Німеччини, і таким чином наблизити їх до німецького читача. Також український, російські та німецький перекладачі вжили функціональний аналог в 9%, 7% та 8% випадків відповідно.

Стилістичний прийом «гри» у метамові “Nadsat” виявився на різних рівнях мовної структури, і для його відтворення перекладачі вжили такі перекладацькі прийоми: кальку в 78% випадків, функціональний аналог в 12%, смисловий розвиток в 6% та транскрипцію або транслітерацію в 3% випадків. У 71% випадків перекладачам не вдалося відтворити гру зі смислами та імпліцитне значення слів, але експліцитне значення слів та алюзійність антропонімів було відтворено у всіх перекладах в 97% випадків. Що стосується відтворення стилістичного прийому «регуляції дистанції між героєм та читачем», до якої належить ефект «очуження» та ефект «довірливої атмосфери», то він був збережений не в усіх перекладах. Це пов'язано зі специфікою утворення метамови «Nadsat», яка не є «дивною», «чужорідною» для російськомовного або україномовного читача, але перекладачі, крім Є. Синельщикова, обрали саме російські слова для відтворення метамови роману. Сленгові російські слова, або в українському перекладі – суржикові слова, не викликають тих емоцій та асоціацій, які з'являються в англomовного читача. Є. Синельщиков відтворив метамову роману завдяки англійським словам, написаним кирилицею, але англійську мову майже всі вчать у школі, й тому ця лексика також не викликає у читача відчуття «чужорідності». Тому можна стверджувати, що ефект «очуження» майже не відтворений в українському та російських перекладах. Ефект «довірливої атмосфери» в українському перекладі відтворений, а в російських відсутній. У німецькому перекладі завдяки тому, що російські

слова маловідомі німецькому читачу, і тому є незрозумілими, «чужорідними» для нього, перекладачу вдалося за допомогою транслітерації та транскрипції зберегти задум автора – дистанцію між героєм та читачем – і відтворити ефект «очуження». Також у німецькому перекладі відтворений ефект «довірливої атмосфери». Таким чином, прийом «регуляції дистанції між героєм та читачем» у російських перекладах майже зовсім не передано, в українському – частково, і в повному обсязі відтворено в німецькому перекладі.

Отже, жодному перекладачеві не вдалося відтворити всі стилістичні прийоми метамови роману «Механічний апельсин» у повному обсязі. Прийом «просторово-часової локалізації» був відтворений у німецькому, українському та російських перекладах повністю. Прийом «гри» на лексичному рівні не був відтворений у жодному перекладі, але на рівні стилістичної гри перекладачам значною мірою вдалося його передати. Прийом «регуляції дистанції між героєм та читачем» перекладачі також не відтворили в повному обсязі. Ефект «очуження» переданий тільки німецьким перекладачем, а ефект «довірливої атмосфери» наявний у німецькому та українському перекладах.

Аналіз стилістичних аспектів трьох метамов – мови «нового світу», метамови “Newspeak” та метамови “Nadsat” – в оригіналі та в перекладах українською, російською та німецькою мовами, дає можливість зробити висновок, що прийоми «просторово-часової локалізації» та «гри» присутні у всіх трьох метамовах. У метамові “Newspeak” також присутній прийом «ідеологізації», а в метамові “Nadsat” – прийом «регуляції дистанції між героєм і читачем». При відтворенні в перекладах мови «нового світу» та мови “Newspeak” всім перекладачам вдалося зберегти основні стилістичні прийоми цих метамов. При відтворенні метамови “Nadsat” – тільки прийом «просторово-часової локалізації» був відтворений усіма перекладачами, прийом гри та прийом «регуляції дистанції між героєм та читачем» відтворені частково.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми до відтворення всіх особливостей метамови у перекладі, що полягає у розробці комплексного міждисциплінарного підходу до відтворення епічної метамови через систему оказіональних утворень у перекладі, а також у докладному описі та систематизації стратегій і тактик відтворення метамови романів-антиутопій у перекладі в англо-українському, англо-російському та англо-німецькому напрямках. Отриманні результати дали підстави сформулювати відповідні висновки та рекомендації, що мають теоретичне та практичне значення.

1. В ході дослідження були визначені та розмежовані такі поняття, як «метамова» та «оказіоналізм» у рамках перекладознавчого аналізу. Так поняття «метамова» відпрацьоване й детально описане багатьма дослідниками, воно активно функціонує як у зарубіжному, так і у вітчизняному мовознавстві та перекладознавстві, процес метамовного утворення спостерігається в теорії мовленнєвих реалізацій знаків мови на рівні стилів, жанрів, різновидів текстів у прозі, поезії, публіцистиці. У сучасній лінгвістиці об'єктом дослідження стає «метамова» певного жанру в процесах взаємодії – інтерференції та конвергенції – мов, що реалізується в результаті двомовності, яка сприяє подальшому дослідженню прагматики метамовної сутності перекладу англійського роману-антиутопії. У процесі перекладу комунікативна сутність мовного тезауруса особливо сприймається на рівні метамовної аспектності білінгвізму. Специфічна прагматика процесу перекладу містить широкі можливості відношень у семантичному й лексичному плані на семіотичному рівні. Базовою складовою метамови романів-антиутопій є оказіоналізми, тобто авторські

новоутворення, які відіграють у творах більше емоційно-експресивну роль, ніж номінативну. Для встановлення оказіонального значення важливо враховувати контекст, а також внутрішню форму слова та фонові знання. Основними ознаками оказіоналізмів є: 1) належність до мовлення; 2) творимість; 3) індивідуальна приналежність; 4) синхронно-діахронна дифузність; 5) словотвірна похідність; 6) первинна одноразовість; 7) залежність від контексту; 8) новизна лексичного значення; 9) експресивність унаслідок несподіванки виникнення; 10) номінативна факультативність.

2. Розроблен комплексний міждисциплінарний підхід до відтворення метамови в перекладі, який дозволяє залучити до аналізу жанрової специфіки антиутопії методологічні апарати лінгвістичної, культурологічної та літературознавчої парадигм. Була акцентована увага передусім на особистостях автора та перекладача, визначена перекладацька роль, яка є міжмовним та міжкультурним посередництвом. Ці парадигми сприяли проведенню всебічного аналізу жанрової та стилістичної специфіки антиутопії у перекладознавчо-культурологічному вимірі.

3. Зіставлена й порівняна система оказіональних утворень оригіналу та перекладу з огляду на збереження стилістичного балансу. Метамова англійських романів-антиутопій була описана як єдина цілісна система оказіональних утворень, як процес інтерпретації тексту. Було визначено, що нові словоформи утворюються різними шляхами, іноді ці шляхи переплітаються, але, тим не менше, можна виокремити основні прийоми їхнього утворення: словоскладання, конверсія, афіксація, злиття, зворотне словотворення, скорочення. При відтворенні оказіональних слів метамов «нового світу», “Newspeak” та “Nadsat” у перекладі українські, російські та німецькі перекладачі використовують такі перекладацькі прийоми, як транслітерація та транскрипція, зворотна транслітерація, калька, функціональний аналог, смисловий розвиток, вилучення, генералізація, конкретизація, а також фонетично-графічні трансформації.

4. Визначени поняття мовного спектру, що сприяє оптимізації вибору стратегій і тактик відтворення метамови в перекладі. Що стосується перекладацьких стратегій, то повноцінний художній переклад передбачає певну неточність, варіативність, а не буквальне відтворення, оскільки пріоритетним для перекладача є розуміння тексту, глибоке осягнення його змісту, його метамови. Оскільки художній текст є поліфункціональним і для зображення дійсності використовуються різні художні прийоми, які найбільш точно відтворюють бажаний емоційний ефект (поетизацію реалій, гіперболізацію, метафоричну образність, каламбури, okazionalizmi тощо), то для досягнення адекватності естетичного впливу художнього перекладу твору на читачів чи слухачів перекладачеві необхідно досягнути інтенції автора, авторський ідіолект і тематичну спрямованість оригіналу. Також перекладач повинен враховувати ті літературні тенденції та теорії, які існували в момент написання художнього твору. Всі ці прийоми є невід'ємною частиною метамови художнього тексту, яку формує письменник відповідно до жанру (поезія, епос, балада, казка, фентезі, наукова фантастика, утопія, антиутопія і т. ін.) та власних мистецьких інтенцій. Обраний для аналізу перекладацьких стратегій жанр антиутопії містить рекурентні особливості, інакше кажучи, інваріантні ознаки, які формують жанрово-стильову специфіку тексту за допомогою характерних мовностилістичних засобів.

5. Досліджені перекладацькі труднощі відтворення okazionalizmів як прояву метамови у романах-антиутопіях на фонетико-граматичному семантичному та стилістичному рівнях. Незважаючи на те, що автори утворили метамови різними способами, в них є багато спільного в граматиці, семантиці та стилістиці цих мов, що дозволяє виробити загальні тактики для та їх відтворенні у перекладах німецькою, українською та російською мовами. Так, Дж.Орвелл та Е.Брджесс вживають граматичні трансформації, які призводять до того, що одне слово може бути використане і як іменник, і як дієслово. Також у метамові цих романів

скасовані етимологічні закони. Надмірна нормативність мов робить їх шаблонними. У них не існує жодних винятків. Все зведено до загального правила. Але присутня антонімічність, посилення значень завдяки оказіональній префіксації, за допомогою якої, було утворено зі звичайних слів оказіональні. Графічно-фонетичної форми, утворені Е. Берджессом, – це транскодування російських немаркованих слів. При відтворенні фонетичного та граматичного аспекту метамов “Newspeak” та “Nadsat”, німецькому перекладачу вдалося відтворити оказіональність в 91% завдяки схожості мов та таким перекладацьким прийомам, як кальки в 100%. В українських перекладах оказіональність на граматичному та фонетичному рівнях була відтворена лише в 34% завдяки кальці (56%) та транскрипції та транслітерації (44). В російських перекладах метамовний граматичний та фонетичний аспекти були відтворені в 27% завдяки кальці (65%) та транскрипції та транслітерації (35%).

На семантичному рівні оказіональні утворення романів-антиутопій було поділено на ступені: перший – крупні класи слів, що відповідають «сферам представлення», другий – тематичні групи, третій – більш дрібні підгрупи, в яких лексеми об’єднуються за конкретною означальною семою.

При відтворенні семантичних характеристик метамов у німецькому перекладі були використані такі перекладацькі прийоми, як калька (80%), транскрипція та транслітерація (11%), функціональний аналог (4%), смисловий розвиток (2%), генералізація (1%), конкретизація (1%), лексичне додавання (1%). Метатова романів-антиутопій була відтворена на 97%. Також німецькі перекладачі в 17% випадків використали доместикацію.

В українських перекладах при відтворенні семантичного аспекту метамов романів-антиутопій були використані такі перекладацькі прийоми, як калька (26%), транскрипція та транслітерація (21%), функціональний аналог (24%), смисловий розвиток (13%), генералізація (5%), конкретизація (3%), лексичне додавання (8%). Метатова романів-антиутопій була відтворена на 77%.

В російських перекладах при відтворенні семантичного аспекту метамов романів-антиутопій були використані такі перекладацькі прийоми, як калька (17%), транскрипція та транслітерація (13%), зворотня транслітерація (5%), функціональний аналог (14%), смисловий розвиток (27%), генералізація (7%), конкретизація (5%), лексичне додавання (12%). Метамова романів-антиутопій була відтворена на 69%.

На стилістичному рівні, авторами були використані такі прийоми, як «просторово-часова локалізація», завдяки топонімам, квазітопонімам та квазіантропонімам, які також присутні і в другому прийомі, «гра». Прийом «гри» відтворюється також і за допомогою фразеологізмів, які зазнали авторських трансформацій. У метамові “Newspeak” також присутній прийом «ідеологізації», який відтворено завдяки гаслам, абрєвіатурам, а в метамові “Nadsat” – прийом «регуляції дистанції між героєм і читачем», який проявляється в звертанні головного героя до читача.

При відтворенні в перекладах метамови «нового світу» та метамови “Newspeak” всім перекладачам вдалося зберегти основні стилістичні прийоми цих метамов. При відтворенні метамови “Nadsat” – тільки прийом «просторово-часової локалізації» був відтворений усіма перекладачами, прийом гри та прийом «регуляції дистанції між героєм та читачем» відтворені частково.

В німецьких перекладах метамова була відтворена на 88% на стилістичному рівні завдяки кальки (57%), транслітерації та транскрипції (31%), функціональному аналогу (7%), смислового розвитку (9%), генералізації та конкретизації (1%). Також, слід зазначити, завдяки доместикації, події з Англії були перенесені до Німеччини.

В українських перекладах метамова була відтворена на 74% на стилістичному рівні завдяки кальки (47%), транслітерації та транскрипції (22%), функціональному аналогу (13%), смислового розвитку (19%), генералізації (6%) та конкретизації (3%).

В російських перекладах метамова була відтворена на 65% на стилістичному рівні завдяки кальки (37%), транслітерації та транскрипції (27%), зворотної транслітерації та транскрипції (13%) функціональному аналогу (10%), смислового розвитку (9%), генералізації (3%) та конкретизації (1%).

6. Визначено, систематизовано та порівняно стратегії й тактики перекладу, які застосувалися в англо-українському, англо-російському та англо-німецькому перекладах для адекватного відтворення метамови романів-антиутопій. Так в англо-українському перекладі метамови романів-антиутопій були відтворені на 62% завдяки кальки (43%), транскрипції та транслітерації (29%), функціональному аналогу (9%) та смислового розвитку (8%), генералізації (4%), конкретизації (2%), лексичному додаванню (5%). В англо-російському перекладі метамови романів-антиутопій були відтворені на 54% завдяки кальки (40%), транскрипції та транслітерації (25%), функціональному аналогу (10%) та смислового розвитку (14%), генералізації (2%), конкретизації (2%), лексичному додаванню (7%). В англо-німецькому перекладі метамови романів-антиутопій були відтворені на 92% завдяки кальки (77%), транскрипції та транслітерації (12%), функціональному аналогу (4%) та смислового розвитку (4%), генералізації (1%), конкретизації (1%), лексичному додаванню (1%).

7. Комплексний порівняльний аналіз оригіналу та перекладу метамов романів-антиутопій “Brave New World” («Прекрасний новий світ») О. Гакслі, «1984» Дж. Орвелла, “Clockwork orange” («Механічний апельсин») Е. Берджесса, дозволив розробити алгоритм роботи з англійськими романами-антиутопіями, а також розробити стратегії та тактики для адекватного відтворення метамови у перекладі, визначив найбільш продуктивні перекладацькі прийоми. Це дасть змогу уникнути типових помилок та недоліків при відтворенні метамови у перекладах, на які неодноразово зверталася увага перекладознавців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдулфанова А. А. Особенное в метаязыке лингвистики. *Русский язык: прошлое и настоящее*. Рязань : Рязанский гос. педагог. университет им. С. А. Есенина, 2000. 58 с.
2. Абрамова Е. А. *Грамматические категорий и единицы: синтагматический аспект*. Материалы четвертой международной конференции. Владимирский гос. педагог. университет. 1999. 234 с.
3. Апресян Ю. Д. Избранные труды, том I. Лексическая семантика: 2-е изд., испр. и доп. Москва : Школа «Языки русской культуры», Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1995. VIII с. 472 с.
4. Апресян Ю. Д. Формальная модель языка и представление лексикографических знаний. *Вопросы языкознания*. 1990. № 6. С. 124–129.
5. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике. URL : http://www.classes.ru/grammar/128.Arnoldresearch/html/1_21.html (дата обращения: 15.05.2015).
6. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). Москва : Высшая школа, 1990. 278 с.
7. Артемьева Ю. В. Особенности перевода художественной литературы с английского на русский язык и обратно. *Вестн. Твер. гос. ун-та*. Сер. : Филология. 2008. № 9. С. 98–103.
8. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. 2-ое изд., испр. Москва: Языки русской культуры, 1999. 895 с.

9. Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика. Москва : Флинта, 2009. 262 с.
10. Барт Р. Избранные работы : Семиотика: Поэтика / Пер. с фр. Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. Москва : Прогресс, 1989. 616 с.
11. Барт Р. Литература и метаязык . Избранные работы. Семиотика. Поэтика / пер. с фр. Москва : Прогресс, 1994. 343с.
12. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода Москва : URSS. 2014. 240 с.
13. Белова А. Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы. *Культура народов Причерноморья*. 2002. № 29. С. 17–23.
14. Бенчич Ж. Поэтическая функция языка и игра. Роман Якобсон: Тексты, документы, исследования. Москва : изд-во Наука, 1999. С. 626–637.
15. Беньямин В. Задача переводчика. Предисловие к переводу «Парижских картин» Бодлера. URL: <http://wwh.nsys.by:8101/klinamen/fila10.html> (дата обращения: 15.03.2013).
16. Богин Г. И. Тексты, возникшие в ходе языковой игры. *Филология*. Краснодар, 1998. № 14. С. 29–36.
17. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста : учебное пособие. Москва : Наука, 2007. 520 с.
18. Бондалетов В. Д. Социальная лингвистика. Москва : изд-во «Наука», 1987. 278 с.
19. Борисова Е. Г. Современный молодежный жаргон. Москва: Русская речь, 1980. № 5. С. 51 – 54
20. Брандес М. П. Провоторов В. И. Пред-переводческий анализ текста. Москва : Высшая школа, 1989. 291 с.

21. Брандес М. П. Стилистический анализ. На материале немецкого языка. Москва : URSS, 2009. 208 с.
22. Булыгина Т. А., Шмелев А. Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). Прагматика. Семантика. Лексикография. Вид. Время. Лицо. Модальность. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1997. 576 с.
23. Буянова Л. Ю. Терминологическая деривация в языке науки: когнитивность, семиотичность, функциональность : монография. 2-е изд., стереотип. Москва : ФЛИНТА, 2011. 389 с.
24. Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. Благовещенск : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.
25. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков: грамматическая семантика, ключевые концепты культур, сценарии поведения. Москва : Языки русской культуры, 1999. 257 с.
26. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Пер. с англ., отв. ред. М. А. Кронгауз, вступ. ст. Е. В. Падучевой. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.
27. Виноградов В. С. Введение в переводоведение: общие и лексические вопросы. Москва : ИОСО РАО, 2001. 223 с.
28. Виноградов В. С. Перевод. Общие и лексические вопросы. Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
29. Виноградов В. В. О языке художественной прозы. Москва : Гос. изд-во худ. лит-ры, 1989. 656 с.
30. Виноградова В. Н. Стилистический аспект русского словообразования. Москва : УРСС, 2016. 184 с.
31. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва : Р. Валент, 2009. 360 с.

32. Володина Т. С. Технологии перевода терминологических новообразований метаязыка лингвистики. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. Т. 17. № 2. 2014. С. 213–224.
33. Воронин С. В. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1990. 199 с.
34. Габлевич М. Анкета перекладача (1985). *Literature and Translation. In English, Ukrainian and Swedish*. 2010. URL: <http://levhrytsyuk.blogspot.com/2010/06/1985.html> (дата обращения: 19.07.2018).
35. Галь Н. Слово живое и мертвое. Из опыта переводчика и редактора. Москва : Время, 2016. 592 с.
36. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : КомКнига, 2006. 144 с.
37. Гачев Г. Язык как голос национальной природы. Национальные образы мира. Москва : Прогресс-Культура, 1995. 480 с.
38. Гвишиани Н. Б. Язык научного общения (вопросы методологии). Москва : Высш. шк., 1986. 280 с.
39. Герд А. С. Научное знание и система языка. *Вестник СанктПетербургского ун-та*. Сер. 2. Вып. 1 (№ 2). 1993. С. 30–34.
40. Гилберт Райл. Понятие сознания / Перевод с англ. Москва : Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999. 408 с.
41. Гинзбург Е.Л. Словообразование и синтаксис. Москва : URSS, 2010. 264 с.
42. Говердовская Е. В. Лексические новации в сфере имен существительных современного русского литературного языка (на материале публицистических текстов 1985-1991 гг.) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 1992. 16 с.
43. Горбачевич К. С. Нормы современного русского литературного языка. 3-е изд. Москва : Прогресс, 1989. 208 с.

44. Горелов И. Н. Избранные труды по психолингвистике. Москва : Лабиринт, 2003. 320 с.
45. Грамматические исследования. Функционально-стилистический аспект: Сегментная фонетика. Морфологическая семантика. Москва : Наука, 1989. 287 с.
46. Грамматические исследования. Функционально-стилистический аспект: Суперсегментная фонетика. Морфологическая семантика. Москва : Наука, 1989. 287 с.
47. Гридина Т. А. Намеренно ложная мотивация в разговорной речи (функционально-стилистический аспект). *Слово в системных отношениях на разных уровнях языка*. Свердловск, 1989. С. 48–54.
48. Гридина Т. А. Языковая игра: стереотип и творчество. Екатеринбург: Изд-во Уральского гос. педагог. ун-та, 1996. 215 с.
49. Гриценко М. Б. Использование эвфемизмов как средства трансформации смысла в новоязе и трудности их перевода. URL: https://www.pglu.ru/upload/iblock/950/uch_2014_v_03.pdf (дата обращения: 29.10.2013).
50. Гулида В. Б. Современная англоязычная социолингвистика. *Язык и речевая деятельность*. Санкт-Петербург : Наука, 1999. Т. 2. С. 305–325.
51. Гюббенет И. В. К проблеме понимания литературно-художественного текста : на англ. материале. Москва : Изд-во МГУ, 1981. 110 с.
52. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семант. та соціолінгвіст. аспекти. Київ : Видавничий дім «KM Academia», 2000. 218 с.
53. Дашко Е. Л. Жанр антиутопии в английской литературе первой половины XX века: рекомендации по изучению темы в ВУЗе. *Культура народов Причерноморья*. 2004. № 56. Т. 2. С. 43–47.
54. Денисова Г. В. В мире интертекста: язык, память, перевод. Москва : Азбуковник, 2003. 297 с.

55. Дзюба Т. Відтворення англійських прислівників-інтенсифікаторів дії українською мовою. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89 (1). С. 160–163.

56. Диброва Е. И. Коммуникативно-когнитивная модель текстопорождения. *Семантика языковых единиц*. Доклады V Международной конференции. Москва, 1996. С. 130–136.

57. Довганчина Р. Г. Автор та перекладач: суперечливість стосунків. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : у 2 ч.* Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Вип. 95 (1). С. 498–503.

58. Довганчина Р. Г. Вербальні маркери підтексту і переклад (на матеріалі оповідання Е. Гемінгвея “Hills Like White Elephants”). *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 5 ч.* Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89 (1). С. 169–173.

59. Долинин К. А. Имплицитное содержание. Вопросы языкознания. Москва : Наука 1983. № 4. С. 97–102.

60. Едличка А. Типы норм языковой коммуникации. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва, 1988. Вып. XX. С. 135–160.

61. Ермакова А. П., Земская Е. А. Сопоставительное изучение словообразования и внутренняя форма слова. *Вестник МГУ. Сер. Литература и язык*. Т. 44. № 6. 1985. С. 518–525.

62. Ермакова Е. В. Имплицитность в художественном тексте (на материале русскоязычной и англоязычной прозы психологического и фантастического реализма) / Под ред. М. Б. Борисовой. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2010. 200 с.

63. Есперсен О. Философия грамматики / пер. с англ. Москва : Иностранная литература, 1958. 404 с.

64. Жаданов Ю. А. Дистопия второй половины XX века: гендерная революция жанра. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер. Філологія*. 2011. № 963. Вип. 62. С. 142–146.

65. Жаданов Ю. А. Особенности использования искусственных языков в антиутопии XX века. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія*. 2012. № 994. Вип. 64. С. 152–157.

66. Жаданов Ю. А., Кулікова І. І. Художня модель хронотопу в антиутопічному жанрі другої половини XX століття. *Питання літературознавства*. Чернівці : Вид-во Чернів. нац. ун-ту, 2014. № 89. С. 97–106.

67. Жаданов Ю. А. Антиутопия второй половины XX века: творческий поиск новых перспектив жанра. *Вісник СевНТУ: зб. наук. пр.* Севастополь : Вид-во Севастоп. нац. техн. ун-ту, 2010. № 102 : Філологія. С. 26–31.

68. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. Москва : Наука, 1982. 159 с.

69. Жолковский А. К. Работы по поэтике выразительности: Инварианты – Тема – Приемы – Текст. Москва : АО Издательская группа «Прогресс», 1996. 344 с.

70. Журавлев А. П. Звук и смысл. Москва : Просвещение, 1991. 160 с.

71. Журавлев В. К. Внешние и внутренние факторы языковой эволюции. Москва : изд-во «Наука», 1982. 328 с.

72. Залесова К. В. Языковая игра в творчестве В. Аксенова : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Ростов на Дону, 2002. 20 с.

73. Зарицький М. С. Переклад: створення та редагування : посібник. Київ : Парламентське видавництво, 2004. 120 с.

74. Земская Е. А. Словообразование как деятельность. Москва : Наука, 1992. 220 с.

75. Земская Е. А. Языковая игра. *Русская разговорная речь*. Москва : Наука, 1983. С. 172–214.
76. Земская Е. А., Китайгородская М. В., Ширяев Е. Н. Русская разговорная речь: Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис. Москва : Наука, 1981. 275 с.
77. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства. Русский язык конца XX столетия (1985–1995). Москва : Языки русской культуры, 1996. С. 91–141.
78. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад. Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 218 с.
79. Зорівчак Р. П. Словесний образ у художньому перекладі. “*Хай слово мовлене інакше...*” : Статті з теорії, критики та історії худ. перекладу. Київ : Дніпро, 1982. С. 51–65.
80. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. (На матеріалі перекладів творів укр. літ-ри англ. мовою). Львів : Вища школа, 1983. 174 с.
81. Зубрицька М. Ното legens: читання як соціокультурний феномен. Львів : Літопис, 2004. 352 с.
82. Ильясова С. В. Словообразовательная игра как феномен языка современных СМИ. Ростов на Дону, 2002. 359 с.
83. Іващенко В. Л. Історіографія термінознавства: метамова і структурні підрозділи. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2 (1). С. 5–20.
84. Іващенко В. Л. Концептуарія основних понять термінографії. *Слово и словарь: Vocabulum et Vocabularium* : Сб. науч. тр. по лексикографии. Гродно : ГрГУ, 2002. С. 141–147.
85. Іконнікова М. В. Антиутопічний дискурс в оцінці літературознавства XX століття. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. (33). 2007. С. 142–145.

86. Іконнікова М. В. Особистість VS тоталітаризм у романі Дж. Орвелла «1984». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна.* 2009. Вип. 11. С. 622–625.
87. Інгарден Р. Про пізнавання літературного твору. *Слово. Знак. Дискурс : Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* Львів : Літопис, 2001. С. 176–186.
88. Казимилова І. А. Метамова опису української лінгвістичної термінографії. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології».* 2014. № 791. С. 109–112.
89. Кам'янець А. Б., Некряч Т. С. Інтертекстуальна іронія і переклад : монографія. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2010. 176 с.
90. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : у 2-х т. Вінниця : Нова книга, 2001. 2 т. 317 с.
91. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
92. Карасик В. Язык социального статуса. Москва : ИТДГК Гнозис, 2002. 333 с.
93. Караулов Ю. Н. Предисловие: Русская языковая личность и задачи ее изучения. Москва : Наука, 1989. С. 3–8.
94. Касарес Х. Введение в современную лексикографию / перевод с испанского Н. Д. Арутюновой; редакция, предисловие и примечание Г. В. Степанова. Москва : Иностранная литература, 1958. 355 с.
95. Каспранский Р. Р. Проблемы нормы и нормативности в языкознании. *Проблемы нормы и вариативности в реализации высказывания.* Горький, 1990. С. 3–15.
96. Катфорд Дж. К. Лингвистическая теория перевода (об одном аспекте прикладной лингвистики). Москва : УРСС, 2004. 208 с.
97. Катцер Ю., Кунин А. Письменный перевод с русского на английский. Москва : Высшая школа, 1988. 246 с.

98. Кашичкин А. В. Имплицитность в контексте перевода : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Москва, 2003. 152 с.
99. Кашкин И. Для читателя-современника. Москва : Советский писатель, 1977. 558 с.
100. Кикоть В. М. Декодування та відтворення підтексту як складника поетичного макрообразу (на матеріалі поезії Роберта Фроста та її перекладів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2009. 218 с.
101. Клочек Г. Енергія художнього слова : [збірник статей]. Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. 447 с.
102. Кобута С. Художня реалізація концепту «ДЕРЖАВНА ЗРАДА» в романах Івана Багряного «Сад Гетсиманський» та Джорджа Орвелла «1984»: порівняльний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна.* 2012. Вип. 27. С. 184–186.
103. Ковадло Л. Я. Слово – тайна тисячелетий. Минск : Тесей, 2004. 304 с.
104. Ковганюк С. Практика перекладу (З досвіду перекладача). Київ : Дніпро, 1968. 273 с.
105. Козьма М. П. Подтекст как вторичная моделирующая система: на материале художественных произведений английских и американских писателей : дисс. ... кандидата филологических наук : 10.02.04. Оренбург, 2008. 204 с.
106. Колесникова Е. А. К вопросу о метаязыке лингвистики. *Альманах современной науки и образования : в 3-х ч. Ч. II.* Тамбов : Грамота, 2008. № 2 (9). С. 84–86.
107. Коломієць Л. Тенденції розвитку поетичного перекладу. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки.* Суми : Вид-во Сумського державного університету, 2006. Том 1. С. 162–168.

108. Коломієць Л. В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії): Монографія. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 2004. 522 с.

109. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. Москва : Высшая школа, 1980. 176 с.

110. Константинов Д. В. Антиутопии: будущее без человека. *Вестник Томского государственного университета. Философия Социология. Политология.* 2013. № 3 (23). С. 42–48.

111. Копач О. О. Сучасна російська антиутопія (1980–2000-і роки): традиція та новаторство (проза) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.02. Сімферополь, 2005. 20 с.

112. Копыленко И. Reading Between the Lines. Sociocultural Competence. Part Three. URL: www.distinguishedlanguagecenters.org/.../Book (дата обращения: 19.08.2018).

113. Корольова Т. М. Особливості перекладу порівнянь з англійської мови на українську (на матеріалі дитячої художньої прози) / Т. М. Корольова, В. І. Могилевський, Г. О. Ровенських. *Науковий вісник Південноукраїнського держ. педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки.* 2012. № 14. С. 178–184.

114. Корольова Т. М. Мовна особистість в художньому творі. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки.* 2015. № 20. С. 46–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvripu_2015_20_8 (дата обращения: 23.03.2017).

115. Корунець І. В. Theory and practice of translation. Vinnytsia : Nova knyha, 2003. 445 p.

116. Костомаров В. Г. Языковой вкус эпохи. Москва, 1994. 219 с.

117. Кочетков А. Н. Языковые антиномии в переводе. *Информационно-коммуникативные аспекты перевода*. Нижний Новгород, 1998. Ч. 2. С. 70–83.
118. Крейдлин Г. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык. Москва : Новое литературное обозрение, 2002. 581 с.
119. Кржижановский С. Д. Поэтика заглавий. Москва, 1998. URL: [http://www.wikilivres.info/wiki/Поэтика_заглавий_\(Кржижановский\)](http://www.wikilivres.info/wiki/Поэтика_заглавий_(Кржижановский)) (дата обращения: 28.07.2017).
120. Крупнов В. Н. Лексикографические аспекты перевода. Москва : Высш. шк., 1987. 192 с.
121. Крюков А. Н. Фоновые знания и языковая коммуникация. *Этнопсихоллингвистика : сб. ст.* Москва : Наука, 1988. С. 19–34.
122. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: Семантика производного слова. Москва : Высшая школа, 1981. 198 с.
123. Кубрякова Е.С. Язык и знание. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
124. Куликова И. Салмина Д. Введение в металингвистику. Лингвистическая терминология в коммуникативно-прагматическом аспекте. Санкт-Петербург : Лениздат; Издательство «Союз». 2002. 347 с.
125. Кулинич М. А. Телескопное словообразование как источник неологизмов (на материале английского и русского языков). *Системные связи в лексике и грамматике германских языков*. Самара, 1991. С. 13–19.
126. Кухаренко В. А. О возможности сохранения индивидуального стиля автора оригинала в переводе. *Перевод и коммуникация*. Москва : ИЯз РАН, 1997. С. 160–168.
127. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. 272 с.
128. Кучер В. В. Сюжетно-образні константи романів-антиутопій. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного*

університету імені В. Гнатюка. Сер. : Літературознавство. 2010. № 30. Вип. 30. С. 193–200.

129. Ланин Б. А. Анатомия литературной антиутопии. *Общественные науки и современность*. 1993. № 5. С. 154–163.

130. Латышев Л. К. Технология перевода. Москва : НВИ – Тезаурус, 2000. 278 с.

131. Леви-Стросс К. Структурная антропология. Москва : Главная редакция восточной литературы, 1985. 536 с.

132. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. Москва : УРСС, 1997. 287 с.

133. Лесников С. В. Основные латинские терминыэлементы и термины метаязыка лингвистики. *Сыктывкарский государственный университет ; Серия Гуманитарные науки*. 2011. № 12 (107). Вып. 10. С. 37–45.

134. Лилова А. Введение в общую теорию перевода. Москва : Высш. шк., 1985. 256 с.

135. Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов. Москва : Наука, 1989. 288 с.

136. Логический анализ языка. Противоречивость и аномальность текста / Отв. редактор Н.Д. Арутюнова. Москва : Наука, 1990. 280 с.

137. Лопатин В. В. Рождение слова: неологизмы и окказиональные образования. Москва : Наука, 2003. 152 с.

138. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. Москва : Высшая школа, 1996. 234 с.

139. Лотман Ю. М. Лекции по структурной поэтике. Ю. М. Лотман и тартусско-московская семиотическая школа. Москва : Гнозис, 1994. С. 10–257.

140. Лотман Ю. М. Статьи по семиотике и топологии культуры. Избр. статьи. В 3 т. Т.1 : Текст в тексте. Таллин : Александра, 1992. 472 с.

141. Лотман Ю.М. Риторика – механизм смыслопорождения. *Семиосфера*. Санкт-Петербург : Искусство, 2001. С. 177–194.
142. Лурия А. Р. Язык и сознание. Москва : УРСС, 2000. 345 с.
143. Лыков А. Г. Заметки об окказиональных и потенциальных словах. *Вопросы современного русского языка*. 2006. № 7. С. 23–34.
144. Лыков А. Г. Окказионализм и языковая норма. Грамматика и норма. Москва : Просвещение, 2003. 103 с.
145. Лыков А. Г. Окказиональное слово как лексическая единица речи. *НД ВШ. Филологические науки*. 1971. № 5. С. 70–81.
146. Лысенко В. Л. Современный подход к переводу художественного текста: взаимоотношения переводчика и текста. *Вестн. Пятигорского гос. лингв. ун-та*. 2009. № 1. С. 28–30.
147. Люксембург А. М., Рахимкулова Г. Ф. Магистр игры Вивиан Ван Бок (Игра слов в прозе Владимира Набокова в свете теории каламбура). Ростов-на-Дону, 1996. 202 с.
148. Львовская З. Д. Современные проблемы перевода / пер. с исп. Москва : Издательство ЛКИ, 2008. 224 с.
149. Матвеева Т.В. Парадоксальная внутренняя форма слова. *Актуальные проблемы лексикологии и словообразования*. Вып. VIII. Новосибирск, 1979. С. 117–122.
150. Методологические и философские проблемы языкознания и литературоведения / Составитель сборника д-р филос. наук проф. А.Т. Москаленко. Новосибирск : из-во «Наука», 1984. 336 с.
151. Микитенко О. Сторінками історії «Всесвіту». URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlnu_in_mov/2010_17/articles/22mykytenko.pdf. (дата звернення: 10.09.2016).
152. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методика перевода. Москва : Моск. лицей, 1996. 298 с.
153. Мирам Г. Э. Переводные картинки. Профессия: переводчик. Краснодар : Ника-Центр, 1999. 160 с.

154. Миронов А. В. Антиутопия: Я и другие (к проблеме одиночества как социального феномена). *Культура народов Причерноморья*. 2007. № 122. С. 80–84.

155. Митрофанова О. И. Базовые концепты русской ментальности в поэтическом языке П. А. Вяземского : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10. 02. 01 Казань, 2006. 25 с.

156. Михайленко Т. Про метамову термінознавства. *Мовознавчі студії*. Львів : Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. *Філологічна секція*. Том 13. 2002. С. 119–129.

157. Михайлов М. А. Норма в словообразовании. *Норма и функционирование языковых единиц*. Горький, 1989. С. 17–23.

158. Михед О. Антиутопія як один з генологічних факторів формування реаліті-роману. *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених*. 2014. Вип. 21. С. 67–71.

159. Многоликая глобализация / под ред. П. Бергера и С. Хантингтона; пер. с англ. В. В. Сапова; под ред. М. М. Лебедевой. Москва : Аспект Пресс, 2004. 379 с.

160. Мойсова О. Б. Обусловленность имплицативного потенциала перевода художественного текста структурно-семантическими особенностями и условиями их реализации в зависимости от речевой индивидуальности интерпретатора. *Научная мысль Кавказа*. 2008. № 4. Ч. 1. С. 138–40.

161. Мостицкий И. Изба-читальня. Искусство перевода и его проблемы. URL: <http://rh.1963.ru/art.htm> (дата обращения: 12.12.2016).

162. Мурэин Л. Н., Штерн А. С. Текст и его восприятие. Свердловск : Издательство УГУ, 1991. 172 с.

163. Мыркин В. Я. Всегда ли языковая норма соотносится с языковой системой. *Филологические науки*. 1998. № 3. С. 22–30.

164. Найда Ю. Я. К науке переводить. *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. Сборник статей. Москва : Международные отношения, 1978. С. 114–137.

165. Намитокова Р. Ю. Авторские неологизмы: словообразовательный аспект. Ростов-на-Дону, 1986. 154 с.

166. Науменко А. М. Das konzeptuelle ubersetzen (Goethes "Faust" in ostslawischer Ubersetzung) = Концептуальний переклад: «Фауст» Гете в східнослов'янських перекладах : наук. монографія. Запоріжжя : Видавництво Запорізького університету, 1999. 113 с.

167. Науменко А. М. Боротьба двох течій (моделей) в історії європейського перекладу. *Наукові записки: Ніжинський держуніверситет імені Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. Книга 2. Ніжин, 2016. С. 52–58.

168. Науменко А. М. Мова і діалог культур. *Ольвійський форум*. Том 2. Миколаїв : ЧНУ, 2016. С. 51–55.

169. Науменко А. М. Редагування оригіналу перекладачем та критика перекладу. *Наукові записки: Філологічні науки*. Книга 1. Ніжин : НДУ, 2017. С. 177–182.

170. Науменко А. М. Усталене і дискусійне про адекватність художнього перекладу. *Могилянські читання*. ЧНУ, 2018. С. 40–45.

171. Науменко А. М. Философские, психологические, лингвистические и литературоведческие аспекты перевода и его практические типы. *Науковий вісник Національного педуніверситету ім. К.Я.Ушинського. Серія «Лінгвістичні науки»*. № 25. Одеса : Астропрінт, 2017. С. 70–81.

172. Некряч Т. Є. Муки і радощі драматичного перекладу. *Од слова й до слова...: збірник на пошану Роксолани Петрівни Зорівчак, доктора філологічних наук, професора, заслуженого працівника освіти України / редкол.: О. І. Чередниченко (голова) та ін.* Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. С. 108–126.

173. Некряч Т. Є. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів. Вінниця : НОВА КНИГА, 2008. 200 с.

174. Некряч Т. Хто закохався у Щасливого Принца, або як спритного злодія підвела граматику (труднощі відтворення граматичного роду в англо-українському художньому перекладі). *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 2 ч.* Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Вип. 95 (1). С. 417–423.

175. Нелюбин Л. Л. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней) : учебн. пособие. Москва : Флинта: МПСИ, 2006. 416 с.

176. Немец Г. П. Семантико-синтаксические средства выражения модальности в русском языке. Ростов-на-Дону : Издательство Ростовского университета, 1989. 144 с.

177. Нестерова Н. М. Оригинал и перевод: проблема межтекстовых отношений. *Language&Literature* / Тюменский государственный университет. № 1. С. 19–24. URL: <http://frgf.utmn.ru/> (дата обращения: 19.11.2018).

178. Нестерова Н. М. Текст и перевод в зеркале современных философских парадигм. Пермь : Перм. гос. техн. ун-т, 2005. 203 с.

179. Нестерова Н. М., Соболев В. Л. Трансляция текста в социокультурном пространстве. *Россия и Запад: Диалог культур.* Вып. 6. Москва, 1998. С. 236–247.

180. Нестерова Н. М. «Чужое вмиг почувствовать своим»: диалектика вторичности перевода. *Вестник ВГУ, Серия «Лингвистика и международная коммуникация».* 2005. № 1. С. 27–34. URL: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/lingvo/2005/01/nesterova.pdf> (дата обращения: 15.05.2017).

181. Николаева Т. М. От звука к тексту. Москва : Языки русской культуры, 2000. 679 с.

182. Николина Н. А. «Словообразовательная игра» в художественном тексте. *Язык. Культура. Гуманитарное знание. Научное наследие Г. О.Винокура и современность*. Москва, 1999. С. 337–346.

183. Новиков Л. А. Лингвистическое толкование художественного текста. Москва : Высшая школа, 1989. 278 с.

184. Новикова Н. С. Многомирие и общая типология картин мира. *Филологические науки*. Москва, 2000. № 1. С. 40–49.

185. Оболенская Ю. Л. Диалог культур и диалектика перевода. Судьбы произведений русских писателей XIX века в Испании и Латинской Америке. Москва : Оникс, 1998. С. 4–18.

186. Одинцов В. В. Стилистика текста. Москва : Наука, 1980. 262 с.

187. Оломская Н. Н. Семантика метаязыковой сущности перевода: Сопоставительный анализ языка романа Э. Хемингуэя «Прощай, оружие!» и языка его переводов : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Краснодар, 2001. 167 с.

188. Орлова А. М. Проблема автора и перевод. *Кормановские чтения*. Ижевск, 1998. Вып. 3. С. 269–273.

189. Ортега-и-Гассет Х. Нищета и блеск перевода. *Что такое философия*. Москва : Наука, 1991. С. 336–352.

190. Пелевина Н. Ф. Стилистический анализ художественного текста. Ленинград : ЛГУ, 1980. 272 с.

191. Пинкер Стивен. Язык как инстинкт. Москва : УРСС, 2008. 357 с.

192. Пирпонт К. Р. Мать утраты смыслов. Гертруда Стайн как первооткрывательница литературного модернизма / перевод с английского В. Михайлина. *«Иностранная литература»*. 1999. № 7. С. 29–32. URL: <http://magazines.russ.ru/inostran/1999/7/pirpont-pr.html> (дата обращения: 9.11.2015).

193. Половцев Д. О. Антиутопические миры Е. Замятина, Дж. Оруэлла и О. Хаксли: сходства и различия. *Литература*.

- Литературоведение. Устное народное творчество.* 2014. С. 213–221.
URL:
<http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/110468/1/АНТИУТОПИЧЕСКИЕ%20МИРЫ%20Е.pdf> (дата обращения: 19.10.2016).
194. Попович А. Проблемы художественного перевода. Москва : Высш. шк., 1980. 199 с.
195. Потебня О. Думка й мова. Слово, Знак. Дискурс: *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* Львів : Літопис, 2002. С. 34–55.
196. Проскурин Е. Г. Когнитивная лакунарность текста как проблемы межкультурной коммуникации : дис. ... канд. филол. Наук : 10.02.19. Барнаул, 2004. 217с.
197. Рахимкулова Г. Ф. Игровая поэтика и игровая стилистика. *Филологический вестник РГУ.* 2000. №1. С. 5–10.
198. Рахимкулова Г. Ф. Основы игрового стиля (к постановке проблемы). *Филология на рубеже тысячелетий.* Вып. 2. Ростов на Дону, 2000. С. 133–134.
199. Реферовская Е. А. Коммуникативная структура текста в лексико-грамматическом аспекте. Ленинград : Наука, 1989. 168 с.
200. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Москва : Аудитория, 2016. 244 с.
201. Рикер П. Герменевтика. Этика. Политика. Москва : АCADEMIA, 1995 (1). 159 с.
202. Рикер П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. Москва : Academia-центр, Медиум, 1995 (2). 415 с.
203. Романенко О. В. Жанрові моделі масової літератури: походження, напрями еволюції та типологія. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2014. Вип. 60. Ч. 1. С. 315–322.
204. Россельс В. Заботы переводчика классики. Тетради переводчика. Москва : Междунар. отношения, 1967. Вып. 4. С. 123–135.

URL: <http://engcoach.by.ru/files/tetradi-1963-rossels.pdf>. (дата обращения: 23.02.2017).

205. Руднев В. П. Винни Пух и философия обыденного языка. Москва : АГРАФ, 2002. 320 с.

206. Рудометкин А. П. Роль перевода в лингвостилистическом анализе художественного произведения. *Вестн. Моск. ун-та. Филология*. Сер. 9. 2008. № 6. С. 122–129.

207. Сааринен Э. О метатеории и методологии семантики / пер. с англ. А. Л. Блинова. *Новое в зарубежной лингвистике. Логический анализ естественного языка*. Москва: Прогресс, 1986. Вып. XVIII. С. 121–138.

208. Сабат Г. П. У лабіринтах утопії й антиутопії : монографія. Дрогобич: КОЛО, 2002. 158 с.

209. Самбурова Г. Г. Приложение. Словарь термиолога: основные понятия и термины теории и практики упорядочения специальной терминологии. *Органолептические методы оценок пищевых продуктов: Терминология : сб. научно-нормативной терминологии*. Москва : Наука, 1990. Вып. 111. 38 с.

210. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Языки славянской культуры, 2002. 552 с. (Язык. Семиотика. Культура).

211. Санников В. З. Каламбур как семантический феномен. *Вопросы языкознания*. 1995. № 3. С. 56.

212. Седов К. Ф. Языковая личность и речевая субкультура. *Дом бытия. Альманах по антропологической лингвистике. Язык-мир-человек*. Саратов, 1995. Вып. 2. С. 40–49.

213. Семененко Л. П. Несоответствия между речевым актом и средствами его экспликации. Прагматические условия функционирования языка. Кемерово, 1997. 196 с.

214. Сенько Е. В. Инновации в современном русском языке. Владикавказ, 1996. 183 с.
215. Сенько Е. В. Неологизация в современном русском языке конца XX века: межуровневый аспект: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Волгоград, 2000. 28 с.
216. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Пер. с англ.; общ. ред. и вступ. ст. А. Кибрика. Москва : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1993. 656 с. (Филологи мира).
217. Сидельников В. П. Некоторые особенности метаязыка современной лингвистики. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. Т. 27 (66). № 1. Ч. 1. С. 25–29.
218. Ситдикова Ф.Б. Способы передачи имплицитной информации в татарском литературном языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02. Казань, 2007. 26 с.
219. Скляренко О. Особливості трактування поняття «жанрово-стилістична домінанта» у сучасній лінгвістиці. *Теоретична і дидактична філологія*. 2014. Вип. 18. С. 251–255.
220. Слоневська І. Інтертекстуальний діалог у дискурсі антиутопії ХХ ст.: О. Хакслі «О дивний новий світ» – М. Уельбек «Елементарні частки». *Філологічний дискурс*. 2015. Вип. 2. С. 66–70.
221. Смущинська І. В. Модальність французького художнього тексту: типи та засоби вираження : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.05. Київ, 2003. 478 с.
222. Солобуд Ю. П. Альбрехт Ф. Б. Теория и практика художественного перевода. Москва : Академия, 2005. 304 с.
223. Солодуб Ю. П. Фразеологическая образность и способы ее параметризации. *Фразеография в Машинном фонде русского языка*. Москва : Наука, 1990. С. 139–146.

224. Солодуб Ю. П. Образность фразеологизмов и фразеологическая номинация. *Фразеологическая номинация: Особенности семантики фразеологизмов: Межвуз. сб. науч. тр.* Ростов-на-Дону: Изд-во РГПИ, 1989. С. 4–12.
225. Солсо Р. Л. Когнитивная психология. Москва : Высшая школа, 1996. 397 с.
226. Сорокин Ю. А. Психолингвистические аспекты изучения текста. Москва : Наука, 1985. 209 с.
227. Сорокин Ю. Переводоведение: статус переводчика и психогерменевтические процедуры. Москва : Гнозис, 2003. 231 с.
228. Сребрянская Н. А. Специфика функций заглавий художественных произведений в жанре антиутопии. *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация.* 2015. № 1. С. 42–47
229. Стариченко В. Д. Современная лингвистическая терминология как неотъемлемая часть метаязыка лингвистики. *Проблемы семантической интерпретации и номинации.* Минск, 2009. С. 248–251.
230. Стасюк Б.В. Поняттєва неповноеквівалентність: перекладацький аспект. *Мовні і концептуальні картини світу.* Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2007. Вип. 22. Ч.ІІ. С. 108–113.
231. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. Київ : Факт. Наш час, 2006. 344 с.
232. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды. *Языковая номинация: Виды наименований.* Москва : Наука, 1977. С. 129–222.
233. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира. Москва : Наука, 1988. 179 с.
234. Теория речевых контактов. *Новое в зарубежной лингвистике.* Вып.17. Москва : Прогресс, 1986. 423 с.

235. Тихонов А. Н. Междометия и звукоподражания – слова? *Русская речь*. Москва : Наука, 1981. № 5. С. 72–76.
236. Толстой С. С. Основы перевода с английского языка на русский. Москва : URSS, 2008. 257 с.
237. Топер П. Перевод и литература: творческая личность переводчика. URL: <http://magazines.russ.ru/voplit/1998/6/toper/html> (дата обращения: 19.04.2018).
238. Трищенко І. В. Алюзія як засіб активації фонових знань читача. *Мова та культура*. Вип. 20. Том.4. 2017. С. 53–57.
239. Трищенко І. В. Функціонування алюзійних імен в художньому тексті *Studia Linguistica: Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Збірник наукових праць*. 2018. Вип.13. С. 187–198.
240. Трищенко І. В. Своєрідність адресата як джерело експресивності звертань. Будапешт: *Science and Education: a New Dimension. Philology*. 2018. Вип. 182. Том 4. С. 59–61.
241. Трищенко І. В. Стилiстичні характеристики сучасної антиутопії (на матеріалі роману А. Смейл «Дзвони»). *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 57. 2017. С. 379–383.
242. Тузовский И. Д. Светлое завтра? Антиутопия футурологии и футурология антиутопий. Челябин. гос. акад. культуры и искусств. Челябинск, 2009. 312 с.
243. Тюленев С. В. Перевод как инструмент стилистического анализа художественного произведения : прагмастилист. аспект. Москва : Готика, 2000. 78 с.
244. Улуханов И. С. Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация. Москва: Академия, 1996. 221 с.
245. Улуханов И. С. Обратное словообразование. *Русская речь*. 1977. № 2. С. 51–57.

246. Улуханов И. С. О степенях словообразовательной мотивированности слов. *Вопросы языкознания*. 1992. № 5. С. 74–89.
247. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов. Москва : Агар, 2002. 280 с.
248. Флорин С. Муки переводческие: практика перевода. Москва : Высш. шк., 1983. 183 с.
249. Фосслер К. Эстетический идеализм. Избранные работы по языкознанию. (Серия «История лингвофилософской мысли»). Москва : Изд-во ЛКИ, 2007. 144 с.
250. Ханпира Э. И. Об окказиональном слове и окказиональном словообразовании. Развитие словообразования современного русского языка. Москва : Наука, 2004. С. 153–166.
251. Хейзинга Й. *Homo ludens* в тени завтрашнего дня. Москва : Наука, 1992. 458 с.
252. Химик В. В. Поэтика низкого, или Просторечие как культурный феномен. Санкт Петербург : Филологический факультет СПбГУ, 2000. 272 с.
253. Хоанг Ф. Семантика высказывания. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. XVI : Лингвистическая прагматика. Москва : Прогресс, 1985. С. 399–405.
254. Хомутова Т. Н. Научные парадигмы в лингвистике. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2009. № 35 (173). Филология. Искусствоведение. Вып. 37. С. 142–151.
255. Цьох Л. Й Антиутопія: модель жанру. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14. Т. 3. С. 257–264.
256. Чала Ю. П. Відтворення культурно-маркованих знаків Вікторіанської доби в українських перекладах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2006. 219 с.
257. Чаликова В. А. Утопия и свобода Москва : Весть - ВИМО, 1994. 184 с.

258. Чейф Уоллес Л. Значение и структура языка / пер. с англ. Послесл. С. Д. Кацнельсона. Изд. 2-е, стереотипное. Москва : Едиториал УРСС, 2003. 424 с. (Лингвистическое наследие XX века.)
259. Чередниченко О. І. Багатомовність і концептуальна картина світу. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2002. № 32/33. С. 7–10.
260. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 248 с.
261. Чудаков А. П. Виноградов В. В. Теория художественной речи первой трети 20 в. Виноградов В.В. Избранные труды. О языке художественной прозы. Москва : Высшая школа, 1980. 178 с.
262. Шанский Н. М. Современный русский язык. Москва : Высшая школа, 1981. 237 с.
263. Шапошник О. М. Жанрово-стилістична та ідіостилістична специфіка перекладу фентезі (на матеріалі англомовних текстів сучасної дитячої літератури та їх українських перекладів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Херсон, 2014. 215 с.
264. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика: Статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука 1988. 215 с.
265. Швейцер А. Д. Теория перевода. Москва : Наука, 1988. 215 с.
266. Шлейермахер Ф. О разных методах перевода. *Вестник Московского университета. Сер. : Филология*. 2000. № 2. С. 127–145.
267. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя. Київ : Смолоскип, 2009. 342 с. (Серія «Пролегомени»).
268. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе / перев. с итал. А. Н.Коваля. Санкт Петербург : Симпозиум, 2006. 576 с.
269. Эпштейн М. Н. Игра в жизни и искусстве. *Парадоксы новизны: О литературном развитии XIX–XX веков*. Москва : Наука, 1988. С. 276–303.

270. Юдина А. Д. Окказионализмы на страницах периодики. *Русская речь*. Москва, 1999. № 5. С. 56–59.
271. Язык: теория, история, типология = Language: theory, history, typology : сборник / под ред. Н.С.Бабенко. Москва : Эдиториал УРСС, 2000. 510 с.
272. Языковая номинация. Общие вопросы. А. А. Уфимцева, Э. С. Азнаурова, В. Н. Телия и др. Москва : Наука, 1977. 358 с.
273. Bassnett S. Translation / History / Culture: a sourcebook. London, New York : Routledge, 1992. 182 p.
274. Bassnett S. Translation Studies (New Accents). Routledge. 3d ed. 2002. 192 p.
275. Bassnett S. Where are We in Translation Studies? *Constructing Cultures. Essays on Literary Translation* / eds. S.Bassnett and A.Lefevre. Cleverdon : Multilingual Matters, 1998. P. 1–11.
276. Benjamin W. The Task of the Translator. *An introduction to the translation of Baudelaire's Tableaux Parisiens*. The Translation Studies Reader / ed. by L. Venuti. London, New York : Routledge, 2000. P. 148–159.
277. Bessé B. Glossary of terms used in terminology. *Terminology 4:1*. 1997. P. 119–156.
278. Booker M. The Dystopian Impulse in Modern Literature. *Dystopian Literature : A Theory and Research Guide*. New York, 1994. 181 p.
279. Canas A. J. A Summary of Literature Pertaining to the Use of Concept Mapping Techniques and Technologies for Education and Performance Support. URL: <http://cmapspublic3.ihmc.us/rid=1L403MT99-1T4VWYR4634/IHMC%20Literature%20Review%20on%20Concept%20Mapping.pdf>. (дата звернення: 11.10.2017).
280. Catford J. G. A Linguistic Theory of Translation. An Essay in Applied Linguistics. London : Oxford University Press, 1998. 113 p.
281. Chomsky N. New Horizons in the Study of Language and Mind. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 230 p.

282. Clark K. The Role of Translation in the Formation of National Culture. *Kultur und als Uebersetzung. Russisch-deutsche beziehungen im 20. Und 21. Jahrhundert*, ed. By Christine Engel and Brigit Menzel. Berlin : Frank & Timme, 2011. P. 121–142.

283. Davidson D. Reality Without Reference. *Inquiries Into Truth and Interpretation*. Oxford : Clarendon Press, 1984. P. 215–225.

284. Donald F. B. So Far from Simple. New York : Prometheus Books, 2010. 226 p.

285. Dressler, W. U., R. de Beaugrande. Einführung in die Textlinguistik. Tübingen, Niemeyer, 1981. 198 s. / английский перевод Introduction to Text Linguistics. London : Longman, 1981. 201 p.

286. Dryden J. On Translation. *Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida*. Chicago and London : University of Chicago Press, 1992. P. 17–31.

287. Ehteshami Z. The impact of ideology on translation: a case in Iran. *International Journal of Language Learning and Applied Linguistics World (IJLLALW)*. January 2015. Volume 8 (1). P. 197–203.

288. Fromm E. Afterword to G. Orwell's "1984". New York, 2002. P. 257–315.

289. Gordin M. Utopia/Dystopia: Conditions of Historical Possibility. Princeton University Press, 2010. 312 p. URL: <http://14.139.206.50:8080/jspui/bitstream/1/2275/1/Gordin>. (дата звернення: 10.08.2018).

290. Hatim B. Discourse and the Translator. London and New York : Longman, 1990. 258 p.

291. Iser W. The Range of Interpretation. New York : Columbia University Press, 2000. 207 p.

292. Jakobson R. Metalanguage as a Linguistic Problem. *The Framework of Language*. Ann Arbor : Univ. of Michigan, 1980. P. 81–92.

293. Kuhiwczak P. Translation and Censorship. *Translation Studies*. 2011. № 3. Volume 4. P. 358–373.
294. Kumar K. Utopia's Shadow. *Dystopia(n) Matters: on the Page, on Screen, on Stage* / ed. by Fatima Vieira. Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2013. 309 p.
295. Lefevere A. Mother Courage's Cucumbers. Text, System and Refraction in s Theory of Literature. *The Translation Studies Reader* / ed. by L. Venuti. London, New York : Routledge, 2000. P. 233–249.
296. Lefevere A. Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame. London, New York : Routledge, 1992. 176 p.
297. Lefevre A. Why Waste Our Time on Rewrites? The Trouble with Interpretation and the Role of Rewriting in an Alternative Paradigm. *The Manipulation of Literature* / ed. Th. Hermans. London : Croom Helm ; New York : St. Martin's, 1985. P. 215–243.
298. Mason I. Discourse, ideology and translation. *Critical readings in translation studies* / ed. by Mona Baker. New York : Routledge. 2010. P. 83–96.
299. Morson G. The Boundaries of Genre. Dostoevsky's Diary of a Writer and the Traditions of Literary Utopia. Austin, 1981. P. 111.
300. Nabokov E. Problems of Translation: Onegin in English. *Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida*. Chicago and London : University of Chicago Press, 1992. P. 127–143.
301. Newmark P. A Textbook of Translation. Published by arrangement with Pearson Education Limited., 1987. 337 p.
302. Nida E. A. Toward a Science of Translating. Leiden : B. J. BRILL, 1982. 331 p.
303. Quirk R. A University Grammar of English. M. : Vysshaya Skhola, 1982. 408 p.
304. Robinson D. Becoming a Translator An Introduction to the Theory and Practice of Translation. New York, 2000. 260 p.

305. Rothstein E. *Visions of Utopia*. New York, 2004. 236 p.
306. Sargent L. *Eutopias and Distopias in Science Fiction : 1950–1975. America as Utopia*. New York, 1981. P. 54–70.
307. Schermer M. H. N. Brave New World versus Island – Utopian and Dystopian Views. *Med Health Care Philos.* 2007 Jun; 10(2). P. 119–128. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1738643> (дата звернення: 09.01.2017).
308. Schuttleworth M. Cowie M. *Dictionary of Translation Studies*. New York, 2001. 347 p.
309. Siroka D. A Linguistic Picture of the World and Expression of Emotions Through the Prism of Expressive Lexis. *Journal of Education Culture and Society*. 2013. P. 297–308.
310. Snell-Hornby M. *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints?* Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2006. 205 p.
311. Steiner G. *After Babel. Aspects of Language and Translation*. United Kingdom : Oxford University Press, 1992. 519 p.
312. The masterpiece that killed George Orwell. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/books/2009/may/10/1984-george-orwell>. (дата звернення: 10.06.2016).
313. *Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida* / ed. by Rainer Schulte and John Biguenet. Chicago and London : University of Chicago Press, 1992. 254 p.
314. Toury G. The Nature and Role of Norms in Literary Translation. *Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies*. Leuven : Acco, 1995. P. 83–100.
315. *Translation – Theory and Practice. A Historical Reader* / ed. Daniel Weissbort & A. Eysteinnsson. Oxford : Oxford University Press, 2006. 649 p.

316. Venuti L. Strategies of translation. *Encyclopedia of translation studies*. London, New York : Routledge, 2001. P. 240–244.

317. Venuti L. The Translator's Invisibility. A History of Translation. London – New York : Routledge, 1995. 345 p.

318. Walsh C. From utopia to Nightmare. New York, 1962. 235 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

319. Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике / сост. А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский. Москва : Азбуковник, 2001. 640 с.

320. Англо-русский фразеологический словарь : В 2-х томах / сост. А. В. Кунин. 4-е изд., испр. Москва : Русский язык, 1984. 2 т. Т 1. 590 с.

321. Англо-український словник / під ред. М. Л. Подвезько, М. І. Балла. Київ : Радянська школа, 1974. 663 с.

322. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва: URSS, 2018. 576 с.

323. Бабенко Л. Г. Теория лингвистического анализа художественного текста. Учебник. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика. Москва: Флинта, 2003–2009. 1–7 изд. С. 9–262.

324. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику : учебное пособие. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 360 с.

325. Большой англо-русский словарь : в 2-х т. / авт. Н. Н. Амосова, Ю. Д. Апресян, И. Р. Гальперин и др. Москва : Рус. яз., 1988. 2 т. Т. 1. 456 с.

326. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. Київ / Ірпінь : Перун, 2005. 1719 с.

327. Гвишиани Н. Б. Метаязык / Н. Б. Гвишиани // Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : УРСС, 2016. 189 с.

328. Горелов И. Н. Основы психолингвистики : учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Лабиринт, 2005. 316 с.
329. Зарубежная литература второго тысячелетия: 1000–2000 / под ред. Л. Г. Андреева. Киев : Высшая школа, 2001. 335 с.
330. Краткая литературная энциклопедия / гл. ред. А.А. Сурков. Москва : Сов. энциклопедия, 1967. Т. 5. 830 с.
331. Кузьмин С. С. Русско-английский фразеологический словарь переводчика. Москва : Флинта: Наука, 2001. 776 с.
332. Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. Москва : Советская энциклопедия, 1987. 752 с.
333. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ : Академія, 1997. 752 с.
334. Метаязык. Большой энциклопедический словарь. Языкознание. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. С. 171.
335. Онлайн Энциклопедия Кругосвет. URL : <http://www.krugosvet.ru/articles> (дата звернення: 11.12.2017).
336. Пиввуева Ю. Пособие по теории перевода (на английском языке). Москва : Филоматис, 2004. 304 с. (Серия «Филология»).
337. Практичний словник синонімів української мови / упор. С. Караванський. Киев : БаК, 2008. 512 с.
338. Розенталь Д. Э. Практическая стилистика русского языка. Москва : Высшая школа, 1987. 381 с.
339. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. Москва : Просвещение 1985. 399 с.
340. Русский язык: энциклопедия / гл. редактор Ю. Н. Караулов. Москва : Дрофа, 1997. 721 с.
341. Свободная энциклопедия Викисловарь [многоязычный открытый словарь]. URL: <http://ru.wiktionary.org/wiki>. (дата звернення: 24. 10. 2018).

342. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля К., 2010. 844 с.
343. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. К., 2006. 716 с.
344. Семененко Л.П. Несоответствия между речевым актом и средствами его экспликации. *Прагматические условия функционирования языка*: Сб.науч.тр. Кемерово : Изд-во Кемеров.ун-та, 1987. С. 10–15.
345. Словарь русского языка / сост. С.И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва : Русский язык, 1984. 797 с.
346. Словарь русского языка: В 4-х т. / под ред. А. П. Евгеньевой РАН, Ин-т лингвистич. исследований. 4-е изд., стер. Москва : Рус. яз.; Полиграфресурсы, 1999. Т. 1. 702 с.
347. Словарь синонимов русского языка: ок. 9000 синонимич. Рядов / сост. З.Е.Александрова ; под ред. Л.А.Чешко. Москва : Русский язык, 1986. 600 с.
348. Словарь української мови : в 4-х т. / упоряд. Б. Грінченко. Київ : Вид-во «Довіра», УНВЦ «Рідна мова», 1997. 4 т. 1024 с.
349. Современная западная философия: Словарь / под ред. Малахова В. С., Филатова В. П. Москва : ТОН-Острожье, 1998. 544 с.
350. Філософський енциклопедичний словник / голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
351. A Dictionary of Stylistics / Wales K. L. : Longman, 1989. 504 p.
352. Chambers Dictionary of Idioms: English-Ukrainian Semibilingual. Київ : Всеуито, 2002. 475 с.
353. Dictionary of Contemporary English / director D. Summers. London – New York : Longman, 2001. 1668 p.
354. Dictionary of Quotations. New York : Chambers Harrap Publishers 1.td, 1999. 1515 p.

355. Idioms Dictionary: Over 6000 Idioms. Harlow : Longman, 1998. 398 p.
356. Longman Pocket Phrasal Verbs Dictionary. London – New York : Longman, 2001. 438 p.
357. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. Danbury : Lexicon publications. London, 1993. 2664 p.
358. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English : Part I. Oxford University Press, 1984. 685 p.
359. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / ed. M. Baker. London : Routledge, 2001. 565 p.
360. The Concise Oxford Dictionary of Current English. Oxford : Clarendon Press, 1984. 1258 p.
361. The Encyclopaedia Britannica: Vol. 1–28. Cambridge : At the Univ. Press, 1910–1911. 28 v. 1026 p.
362. The Free Dictionary. URL: <http://www.thefreedictionary.com>. (дата звернення: 04.05.2018).
363. Wales Katie A Dictionary of Stylistics. London&New York : Longman, 1990 (1991). 890 p.
364. *Wales Katie*. A Dictionary of Stylistics. London & New York : Longman, 1990. 292 p.
365. Webster's New World Quotations Dictionary / author Chambers Harrap Publishers Ltd; editor Una McGovern. USA : John Wiley & Sons, 2005. 1289 p.
366. Webster's Revised Unabridged Dictionary / under the direction of Noah Porter, D.D., LL.D. USA : C. & G. Merriam Co. Springfield, Mass., 1913. URL: <http://machaut.uchicago.edu>. (дата звернення: 29.11.2016).
367. Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged. London : Merriam co. publ., 1961. 2664 p.
368. YourDictionary: The Best Online Dictionary URL: <http://www.yourdictionary.com>. (дата звернення: 25.10.21017).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

369. Берджес Е. Механічний апельсин / пер. Олександра Буценка. Львів : Кальварія, 2003. 174 с.
370. Бёрджесс Э. Заводной апельсин / пер. В. Бошняка. Москва: АСТ: Астрель, 2011. 228 с.
371. Бёрджесс Э. Заводной апельсин / пер. Е. Синельщикова. *Юность*. 1991. № 3–4. С. 4–96.
372. Гакслі О. Який чудесний світ новий! / пер. з англ. Віктор Морозов. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 368 с.
373. Гакслі Олдос. *Прекрасний новий світ* / переклад з англійської: Сергій Маренко ; малюнки : Олег Блащук. Київ : Всесвіт, 1994, № 5–6. С. 64–119; № 7. С. 96–135.
374. Орвелл Дж. 1984 : уривки з роману / з англ. пер. Олександр Терех. *Всесвіт*. 1988. № 4. С. 130–146.
375. Орвелл Дж. 1984 : роман / з англ. пер. В. Шовкун. Київ : Вид-во Жупанського, 2015. 293 с.
376. Оруэлл Дж. 1984 / пер.с англ. Иванова Д., Недошивина В., Пермь: изд-во КАПИК, 1992. 304 с.
377. Оруэлл Дж. 1984 / пер.с англ. Голышева В. Санкт Петербург : Азбука, 2004. 320 с.
378. Хаксли О. О дивный новый мир / пер. с англ. О. Сороки, В. Бабкова ; примеч. Т. Шишкиной, В. Бабкова. Санкт-Петербург : Амфора, 1999. 541 с.
379. Burgess Anthony A Clockwork Orange. New York : A Penguin book, 2013.149 p.
380. Burgess Anthonz Die Uhrwerk-Orange. Roman Aus dem Englischen von Wolfgang Krege. Klett-Cotta, 2004. 223 s.

381. Burgess Anthony Die Uhrwerk-Orange. Roman Aus dem Englischen von Walter Brumm. München : WILHELM HEYNE VERLAG. 1988. 236 s.
382. Huxley A. Brave New World. New York : HarperCollins Publishers, 2006. 196 p.
383. Huxley A. Roman Schoene-Neue-Welt. Frankfurt am Main : Fisher Taschenbuch Verlag GmbH, 1982. 250 s.
384. Orwell G. 1984. Übersetzt von Kurt Wagenseil. Diana Verlag Zuerich, 1973. 458 s. URL: https://politik.brunner-architekt.ch/wp-content/uploads/orwell_george_1984.pdf (дата звернення: 2017).
385. Orwell G. 1984. New York : Signet Classics, 2001. 268 p.
386. Orwell G. 1984. Übersetzt von Michael Walter. Ullstein, 2006. 384 s.

ДОДАТОК А

ГРАФІЧНЕ ВІДТВОРЕННЯ МЕТАМОВИ

Російська літера	Англійська графема чи комбінація графем та її відтворення перекладі німецькою та російською мовами	Приклади (англійська – німецька – російська В. Бошняка)
и	ee – ie, i – i	peet, eepra, scoteena, cheest – krietschen, die Plattis – starikashke, hronika, vidett
у	oo – u, oo – u	minoota, pooshka, bezoomny, gloopy – die Rucke, die Hooligans, der Droog – shutok, babushka
ю	ew – u – iu, ju	Lewdies – lubbilubben – melkuju, voniutshije, hariu
я	ya, a – ya - ja, ia	Yahma, pyahnitsa, yahzick, shlapa, grahzny – der Pyanitsa – zhutkaja, jamu, dlia, griaz, diadia
е	e – e – je, io, jo	Pletchoes, malenky – malenkiges – uzhasnyje, brehnioi, belljo
к	c, k, ck – k, ck – k	carman, moloko, tolchock – die Molocke, der Tollschock - bosikom, papik
с	Ss – ss, s, ß - s	Goloss – die Glassis, die Grudis, der Goloß – psa, skorenko

х	k, h, ck, ch – h, k - h	hooligan, dook, brooko, ooko, chepooka, skvatted, kleb, ookadeeted, strack, eunuch – die Ukos, die Tschipoken – hronika, hlebalom, hohma, duh, briuhe
ч	tch, ch – tsch – tch	otchikies, pletchoes, chelloveck, nochy – der Tschelluffjek – svolotsh, notch
ш	sh – sch - sh	Pooshka – die Schnallen, die Schumms – shmotki
щ	shch – tsch - stsh	veshches – die Wetschen – vestsh
ж	j, zh, dg - g, sch - zh	jeezny, nozh, moodge – die Gina, der Nosch – nozh, muzh , zhiznn
ц	ts – ts – ts	litso - das Litso – tsepp
в	v – v, w, f, ff – v	krovvy, devotchka, veck – das Vino, die Slowos, die Dewotschka, der Feck, das Kroffi - vidett
з	z – z – z	zooby – die Zuppis – glazzjam, zuby

ДОДАТОК Б

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації, у фахових виданнях України:

1. Сосніна Т. В. Особливості перекладу метамовних елементів художнього твору (на матеріалі твору Ентоні Берджеса «Механічний апельсин»). *Мова і культура* : науковий щорічний журнал. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. Вип. 8. Т. III. Ч. 2. Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. Теорія і практика перекладу. С. 375–379.
2. Сосніна Т. В. Особливості відтворення стилістично маркованої okazіональної номінації в перекладі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. Вип. 41. С. 44–47.
3. Сосніна Т. В. Способи відтворення квазіреалій у перекладі роману Дж. Оруела «1984». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка: Філологічні науки*. Випуск 30. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. С. 308–312.

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації, у зарубіжних спеціалізованих виданнях:

4. Сосніна Т. В. Стилистика мета-фразеологизмов в романе Олдоса Хаксли «О дивный новый мир» и ее воспроизведение в переводе. *Praha Publishig house, Education and Science, Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*. 2019. № 5 (57). P. 15–20.
5. Сосніна Т. В. Фонетичні особливості метамови «Nadsat» у романі

Е. Берджесса «Механічний апельсин» та їх відтворення у перекладі. *Przemysl Nauka i studia*. 2019. № 7 (196). S. 17–23.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

6. Сосніна Т. В. Особливості відтворення власних імен у перекладах (на матеріалі роману-антиутопії “Brave new world” А. Huxley). *Ольвійський форум – 2014: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі* : тези. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. С. 172–174.
7. Сосніна Т. В. Відтворення квазітопонімів у перекладі (на матеріалі роману-антиутопії О. Гакслі “Brave New World”). *Ольвійський форум – 2015: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі* : тези. Т. 3. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. С. 87–89.
8. Сосніна Т. В. Шляхи відтворення фонетичних та граматичних особливостей мови «Newspeak» у перекладах. *«Могилянські читання – 2015: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти* : збірник тез. Т. 6. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. С. 71–74.
9. Сосніна Т. В. Відтворення функції просторово-часової локалізації в метамові роману-антиутопії «Прекрасний новий світ» О. Гакслі в перекладах. *Ольвійський форум – 2016: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі* : тези. Т. 2. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. С. 78–80.

ДОДАТОК В

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ І ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Апробацію основних положень і результатів дослідження здійснено на 6-ти наукових, науково-практичних і науково-методичних конференціях, з них 5 – міжнародні, зокрема: XIV Міжнародна наукова конференція «Мова і культура» ім. проф. Сергія Бурого, 20–24 червня 2005 року в м. Києві (Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка); IV Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики» (жовтень 2012 р.) м. Кам'янець-Подільський; Міжнародна науково-практична конференція «Стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі», 4–7 червня 2014 року в м. Миколаєві (Чорноморський державний університет імені Петра Могили); Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум – 2015: Мовна культурна політика», 3–6 червня 2015 р. в м. Миколаєві (Чорноморський державний університет імені Петра Могили); Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум – 2016: академічні свободи, університетська автономія, наука і освіта для сталого розвитку», 9–12 червня 2016 року в м. Миколаєві (Чорноморський державний університет імені Петра Могили); 1 – *всеукраїнська*: Всеукраїнська науково-методична конференція «Могилянські читання – 2015: Досвід та тенденції розвитку суспільства в

Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти», 12–20 листопада 2015 р. в м. Миколаєві (Чорноморський державний університет імені Петра Могили).